

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**‘KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ İÇİNDE GÜNEY KAFKASYA’NIN STRATEJİK
ÖNEMİ VE GÜVENLİK SORUNLARI’**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
VELİ MİRZAYEV**

**DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR İLKNUR TÜRE**

**EYLÜL, 2015
MUĞLA**

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

‘KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ İÇİNDE GÜNEY KAFKASYA’NIN STRATEJİK
ÖNEMİ VE GÜVENLİK SORUNLARI’

HAZIRLAYAN
VELİ MİRZAYEV

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :14.11.2015
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 14.10.2015

Tez Danışmanı :Yrd.Doç.Dr. İlknur TÜRE
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Muhittin TATAROĞLU
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Arif Behiç ÖZCAN

Enstitü Müdürü : Prof.Dr. Mehmet MARANGOZ

EKİM,2015
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 09.09.2015 tarih ve 037/11... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 2.4/6 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Veli Mirzayev'in "Kafkasya Jeopolitiği İçinde Güney Kafkasya'nın Stratejik Önemi ve Güvenlik Sorunları" adlı tezini incelemiş ve aday 14/09/2015 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 70 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oybirliğiyle karar verildi.

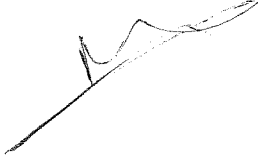
Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE

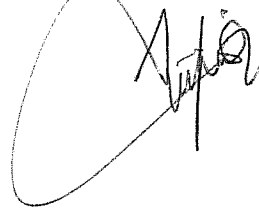
Üye

Doç. Dr. Muhittin TATAROĞLU

Üye

Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ İÇİNDE GÜNEY KAFKASYA'nın STRATEJİK ÖNEMİ VE GÜVENLİK SORUNLARI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14.10.2015
VELİ MİRZAYEV
İMZASI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN	MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.	
Soyadı : Veli	Kayıt No:	
Adı : Mirzayev		
TEZİN ADI		
Türkçe : Kafkasya Jeopolitiği İçinde Güney Kafkasya'nın Stratejik Önemi Ve Güvenlik Sorunları		
Y. Dil : South Caucasus' Strategic Importance and Security Problems Within the Context of Caucasian Geopolitics		
TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
☒	☐	☐
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite	: Muğla Sıtkı Koçman	
Fakülte	: Kamu Yönetimi	
Enstitü	: Sosyal Bilimler	
Diğer Kuruluşlar	:	
Tarih	:	
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan	:	
Basım Yeri	:	
Basım Tarihi	:	
ISBN	:	
TEZ YÖNETİCİSİNİN		
Soyadı, Adı	: İlknur, Türe	
Ünvanı	: Yrd.Doc.Dr	

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI:137

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Güney Kafkasya'nın Stratejik Önemi
2. Güvenlik Sorunları
3. Uluslararası İlişkiler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Güney Kafkasya
2. Azerbaycan
3. Ermenistan
4. Stratejik Önem
5. Güvenlik Sorunları

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. South Caucasus
2. Azerbaijan
3. Armenia
4. Strategic Importance
5. Security Issues

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir	☒

Yazarın İmzası

Tarih : 14/11/2015

ÖZET

Tarih boyunca jeopolitik anlamda önemli bir konuma sahip olan Güney Kafkasya, stratejik açıdan da önem taşıyan bir bölgedir. 1992 yılında Güney Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Kafkasya'nın jeopolitiğinde değişimler yaşanmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Güney Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan Gürcistan ve Azerbaycan'ın politikaları Rusya Federasyonu'ndan bağımsız Batıya yönelik bir gelişim içerisine girmiştir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan, içinde bulunduğu jeopolitikayı kendi olanakları çerçevesinde tanımlayarak dünya politikasına kendi ulusal çıkarları bağlamında katılabilmek için bir dış politika yapım ve geliştirme süreci yaşamaktadır.

Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlık ortamına hazırlıksız yakalanmıştır. Özellikle Azerbaycan ve Gürcistan, bölgedeki Rusya etkisini azaltmak, bağımsızlıklarını güçlendirmek ve jeopolitik gücünü arttırmak için bölge dışı güçlerle işbirliğine girişmişlerdir. Çatışan güvenlik çıkarları doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerinde resmi nitelik taşımayan ittifakların kurulması ihtimalini artırmış ve kutuplaşmalara neden olmuştur.

Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkileri belirleyen güç ve menfaat dengesi ile bölge dışı güçlerin Güney Kafkasya'ya yönelik ilgisi devam ettiği sürece Güney Kafkasya'da uzun vadeli bir istikrarın sağlanması oldukça güç olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Stratejik Önem, Güvenlik Sorunları

ABSTRACT

South Caucasus which has been in geopolitical position through out history also strategic importance. In 1992 which history of winning independency of Georgia and Azerbaijan, it was changed somethings. After destroy of SSCB, foreign politics of Georgia and Azerbaijan turned into West differently from Russia Federation. Azerbaijan and Armenia define themselves, their geopolitical position then structured of foreign policy thinking of their national interests.

South Caucasus countries were not ready to indepenence. Especially Azerbaijan and Georgia found relations to powers the outside of region decrease Russia effect to increase its geopolitical power. Security interest, which have contract, caused founding of unoffical union, caused important difference.

Unfortunately South Caucasus has not had statuko in a long time because of power. Interest balance demanding of Georgia, Azerbaijan, Armenia which shape their relationship.

Keywords: South Caucasus, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Strategic Importance, Security Issues

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın başlangıcından tamamlanmasına kadar olan süreçte her aşamada bana yol gösteren, akademik bilgi birikimini esirgemeyen, eleştiri ve görüşleriyle tarafımı yönlendiren ve destek veren değerli tez danışmanım Yrd.Doç.Dr İlknur TÜRE'ye, yüksek lisans derslerinde bilgi birikiminden yararlandığım Doç.Dr. Muhittin TATAROĞLU, Yrd.Doç.Dr. Ayşe Yıldız ÖZSALMANLI ve diğer saygıdeğer hocalarıma, tez çalışması süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve bana her zaman güç veren aileme, çalışmamı okuyarak yapıcı eleştiriler yapan değerli arkadaşlarım Gül Nazik ÜNVER ve Elif AKTAŞ' a sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	viii
ŞEKİLLER	vi
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. GÜNEY KAFKASYA’NIN GENEL BİLGİSİ.....	5
1.1. KAFKASYA’NIN TARİHİ	5
1.2. KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİĞİ	6
1.3. KAFKASYA’NIN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	9
1.4. KAFKASYA’NIN COĞRAFI KONUMU.....	10
1.4.1 COĞRAFI SINIRLARI	11
1.5. KAFKASYA’NIN SİYASİ YAPISI	13
1.6. MİLLETLERARASI POLİTİKADA KAFKASYA	15
1.7. KAFKASYA BÖLGELERİ ÜLKELERİ.....	20
1.7.1. AZERBAYCAN	20
1.7.1.1. AZERBAYCAN’IN ÜLKE BİLGİLERİ	20
1.7.2. GÜRCİSTAN	23
1.7.2.1. GÜRCİSTAN’IN ÜLKE BİLGİLERİ	23
1.7.3. ERMENİSTAN	32
1.7.3.1. ERMENİSTAN’IN ÜLKE BİLGİLERİ	32
1.8. KAFKASYA’DAKİ ETNİK, DİNSEL VE DİLSEL GRUPLAR.....	38
1.8.1. ETNİK GRUPLAR	39
1.8.1.1. TEMEL ETNİK GRUPLAR	41
1.8.2. DİNSEL GRUPLAR.....	47
1.8.2.1. HİRİSTİYANLAR.....	48
1.8.2.2. MÜSLÜMANLAR	50
1.8.2.3. DİĞER İNANÇLAR VE MENSUPLARI	51
1.9. DİLSEL GRUPLAR	52

İKİNCİ BÖLÜM	55
2. GÜNEY KAFKASYA'NIN GÜVENLİK SORUNLARI	55
2.1. KAVRAM OLARAK GÜVENLİK.....	55
2.2. GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK SORUNLARININ NEDENLERİ	56
2.3. GÜNEY KAFKASYA'DAKİ ÇATIŞMA BÖLGELERİ	60
2.3.1. AHISKA TÜRKLERİNİN DURUMU.....	60
2.3.2. ABHAZYA SORUNU.....	64
2.3.3. GÜNEY OSETYA SORUNU	71
2.3.4. LEZGİSTAN SORUNU	73
2.4. GÜNEY KAFKASYA'DAKİ BEKLEYEN TEHLİKELER	75
2.4.1. AZERBAYCAN İLE ERMENİSTAN ARASINDAKİ YENİ SAVAŞ RİSKİ	75
2.4.3. GÜRCİSTAN'IN CAVAHETİ BÖLGESİNDEKİ SİLAHLI ÇATIŞMA RİSKİ.....	77
2.4.4. ABHAZYA'DAKİ ETNİK ÇATIŞMALARIN YENİDEN ALEVLENME RİSKİ	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
3. GÜNEY KAFKASYA'NIN DİĞER DEVLETLER İLE OLAN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİK SORUNLARINA BAKIŞLARI.....	80
3.1. AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI	80
3.1.1. RUSYA FEDERASYONU – AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ	80
3.1.2. TÜRKİYE - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ	84
3.1.3. İRAN - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ.....	87
3.1.4. AB - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ.....	91
3.2. GÜRCİSTAN DIŞ POLİTİKASI.....	96
3.2.1. RUSYA FEDERASYONU - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ	96
3.2.2. TÜRKİYE - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ	106
3.2.3. İRAN - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ.....	108
3.2.4. AB - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ.....	109
3.3. ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI.....	112
3.3.1. RUSYA FEDERASYONU - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ.....	112
3.3.2. TÜRKİYE - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	116
3.3.3. İRAN - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ.....	120
3.2.4. AB - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ.....	122
3.4. GÜNEY KAFKASYA GÜVENLİK SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	128
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AEPLAC	: Ermeni-Avrupa Siyasal ve Yasal Dayanışma Merkezi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan (Boru Hattı)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
GUUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldava
Örgütü	
UNOMIG	: Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Heyeti
DUMA	: Rusya Federasyonu Federal Meclisinin Aşağı Kanadına
Verilen Ad	
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Projesi
INOGATE	: Petrol ve Gazın Avrupa'ya Uluslararası Nakli Projesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
FSP	: Rusya Federasyonu İç İstihbarat Servisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
PCA	: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
YKP	: Yeni Komşuluk Politikası

OAKC	: Orta Asya Kafkas Cumhuriyetleri
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Projesi
INOGATE	: Petrol ve Gazın Avrupa'ya Uluslararası Nakli
WMD	: Kitle İmha Silahı
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
EUCCA	: Avrupa Birliği Ermenistan Ticaret Odası
FSP	: Gıda Güvenliği Programı

Harita 1.1. Transkafkasya Bölgesi	2
Harita 1.2. Kafkasya Siyasi Haritası	9
Harita: 1.3. Transkafkasya Cumhuriyetleri	10
Tablo 1.1. Güney Kafkasya'daki Temel Etnik Gruplar	37

GİRİŞ

Dünyanın en stratejik bölgelerinden biri olan Güney Kafkasya tarih boyunca çeşitli devletlerin mücadele alanı olmuştur. Bölgenin jeopolitik konumu ve doğal zenginlikleri, komşu devletlerin dikkatlerini daima buraya çekmiştir. Bölgenin dağlık yapısı Güney Kafkasya'ya doğal bir koruma sağlasa da bölgedeki nüfus seyrekliği ve gruplar arası kopukluk, bölgede dış güçlere direnebilecek bir gücün oluşmasını engellemiştir. Roma, Bizans, daha sonra ise Arap, Fars ve Osmanlı istilaları ile buradaki etnik, dilsel ve dinsel çeşitlilik daha da artmıştır. 19. yüzyılda bölgenin Rusya tarafından işgal edilmesi etnik, dilsel ve dinsel yapısını biraz daha etkilemiş ve çeşitlendirmiştir. Çarlık Rusya'sı ve SSCB dönemindeki sürekli "Ruslaştırma" politikası, Güney Kafkasya'nın etnik, dilsel ve dinsel yapısını, bugünkü son haline getirmiştir.¹

Sovyetler Birliği döneminde, bölgenin etnik, dilsel ve dinsel farklılığı Sovyetler Birliği vatandaşlığı ile tek çatı altına alınmaya çalışılmıştır. Sovyet yönetimi, farklı etnik unsurları farklı merkezlerde hiyerarşik bir şekilde toplayarak bölgeyi yönetmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Varşova Paketi'nin dağılması ve Sovyetler Birliğinin parçalanması ile meydana gelen değişiklikler, bütün dünyayı etkilediği gibi bölgedeki tüm halkları da etkilemiştir. "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılan bu dönemde "insan hakları", "azınlık hakları", "küreselleşme" ve "mikro milliyetçilik" gibi kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. "Komünizm" ideolojisinin de etkisinde ortaya çıkan serbesti/özgürlük ortamı, etnik, dilsel ve dinsel grupların, hem kendilerini daha çok ifade etmelerine ve kendilerine ait olanı korumak istemelerine, hem de bu grupların ifade etme ve koruma isteklerinin bölge dışı güçlerce istismar edilmesine neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya'nın azalan etkisi ile, Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan ülkelerde bir otorite boşluğu yaşanmış ve bu da çeşitli etnik çatışmaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Etnik çatışmaların sebebini açıklamaya çalışan John M. Cotter burada "güvenlik ikilemi" kavramını kullanmıştır. "Güvenlik ikilemi" ile Cotter, bir devlet ile bu devletin sınırları içinde bulundurduğu

¹ Ömer GÖKSEL: Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında "*Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*" (İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., Mart 2004), 67-69.

etnik - dilsel - dinsel gruplar arasındaki kaçınılmaz mücadeleyi kastetmektedir. Bir taraftan vatansız veya buldukları devlette hakim olan etnik - dilsel - dinsel gruba dahil olmayan etnik - dilsel - dinsel grupların kendi kültürlerini, dillerini ve dinlerini korumak için ev sahibi devletin güvenlik sistemini zayıflatma girişimleri, diğer taraftan ise, gelecekte ortaya çıkabilecek olası bir tehlikeyi engellemek için o devletin sürekli etnik - dilsel - dinsel grupların gücünü azaltma girişimleri bu kavramı oluşturmaktadır.² Bunlara etnik - dilsel - dinsel gruplar ile ilgili bu durumlardan kendileri için yararlanmak isteyen bölge dışı güçleri de eklemek gerekir.

1991 'deki bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da ve Gürcistan'da ortaya çıkan sorunların temelinde de genelde bu olaylar yer almıştır. Etnik - dilsel - dinsel farklılıkların da etkisinde, bölge devletlerinin güvenlik sisteminde oluşan çatlaklar ve bölgedeki ekonomik sıkıntılar, etnik - dilsel - dinsel grupların farklı güçler tarafından da teşvik edilerek güçlenmesini ve bu grupların vatandaşı oldukları devleti karşılıklarına almalarını sağlamıştır.

Fakat bu bölgede ortaya çıkan sorunları sadece etnik - dilsel - dinsel sebepler ile açıklamak, durumu basitleştirmek olur. Bölgedeki etnik temelli sorunları iç ve dış etkenlere bağlayan Anna Matveevna, özellikle dış etkenlerin bölgeye ne şekilde girdiği üzerinde durmuştur. Bölgedeki etnik, dilsel ve dinsel farklılıkların tek başına yeterli olamayacağını vurgulayan Anna Matveevna, dışsal müdahale için aynı zamanda içsel devletlerin zayıf olması gerektiğini belirtmiştir.³ Barbara Christophe tarafından tanımlanan "zayıf devlet" kavramı ile açıklanan dış müdahale sebebi, sadece ekonomik ve askeri zayıflığı kapsamıyor. Bölge devletlerinin yönetiminin tutumu da burada önemlidir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden hükümet, bir devlete "zayıf devlet" kavramını benimsetmektedir. "Zayıf devlet" hükümeti, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve ülkeyi dış çıkar güçlerine teslim

² John M. COTTER: "*Cultural Security Dilemmas and Ethnic Conflict in Georgia*", The Journal of Conflict Studies, XIX, 1 (Spring 1999), <http://www.lib.unb.ca/Texts/JCS/spring99/cotter.htm> E.T. 11.10.2015

³ Anna MATVEEVA: "*The South Caucasus: Nationalism, Conflict and Minorities*", Minority Rights Group International Report (London, May 2002).

etmektedir. Christophe'ya göre, halk tarafından desteklenmeyen, rüşvetçi, anti - demokratik yöntemlerle ve polis gücü ile idare edilen devletler “zayıf devletlerdir.”⁴

Dış güçlerin etnik unsurları kullanımı konusunda önem verilmesi gereken başlıca kavramlar ise, tehdit ve güvenlik kavramlarıdır. Bu kavramların bölge siyasetinde rolü küçümsenemez. Örneğin, Güney Kafkasya'ya en fazla müdahale eden ülkelerden Rusya ele alınırsa görülür ki Rusya için bu bölge, bir güvenlik meselesidir.⁵

Uluslararası arenada sürekli olarak güçlerini/nüfuzlarını artırmaya çalışan aktörler, kendi gereksinimlerini giderebilmek için rakiplerinin davranışlarına dikkat ve onları takip etmek zorundadırlar. Bu durumda aktörlerin amaçlarına ulaşmada ortaya çıkan engeller bir tehdit olarak algılanmaktadır. Güvenlik kavramı ile doğrudan ilişkisi olan tehdit kavramının, genel olarak üç biçimde ortaya çıktığı söylenebilir:

- Birincisi, eldekini kaybetme riskidir.
- İkincisi, başka bir aktörün/aktörlerin elinde ya da etkisinde olanı ele geçirememeye ve/veya bir üçüncü güce kaptırma riskidir.
- Üçüncüsü, hiçbir aktörün tek başına neden olmadığı bir tek aktörden bağımsız ve küresel tehditlerdir.⁶

Bu durumlarda devletler, tehdiye karşı bir güvenlik önlemi almak zorunda kalırlar. Genelde, tehdiye karşı halkalı bir güvenlik sistemi kurulmaktadır. En iç halka, aktörlerin kendi iç güvenlik sistemleridir. İçten gelebilecek ya da içte oluşabilecek tehditleri kapsamaktadır. Devletin zayıflamasına veya parçalanmasına sebep olabilecek bu halka, devletlerin yaşamaları için önemlidir. Bu durumda devletler kendi varlıklarını sürdürürebilmek için çeşitli önlemler alırlar. Üniter yapıyı hedef alan çeşitli etnik, dini veya ideolojik akımları engelleme veya ortadan kaldırma bunlardan bazılarıdır.

⁴ Barbara Christophe'nin bu görüşü için bkz.: Barbara CHRISTOPHE: “Bringing Culture back into a Concept of Rationality. State-Society Relations and Conflict in Postsocialist Transcaucasia”, The Potential of Post-Soviet (Dis)Order, Ed. J. Köhler and C. Zürcher, 5Frankfurt: Viadrina University, 2003), 193-207.

⁵ Ömer GÖKSEL: a.g.e., 70-71.

⁶ John M. COTTER: a.g.e.

Söz konusu halkanın hemen dışındaki ikinci halka, yakın çevre tehlike veya güvenlik halkasıdır. Ülke sınırlarına komşu ya da yakın alanlar ve devletler, bu halka içinde yer alırlar. Coğrafi konum önemlidir. Ayrıca önemli olan komşu devletlerle olan ilişkilerdir. Dost devlet durumunda iyi ekonomik ve siyasi ilişkiler kurulur. Ekonomik ve politik işbirliği karşılıklı güvenin oluşumunu sağlar. Bu durumda devletler bir tehdit algılamazlar. Fakat komşu devletlerle mevcut ideoloji ayrışması durumunda veya tarihsel düşmanlık ile ekonomik çatışma durumunda, tehdit unsuru ön plana çıkarak dış politikanın temellerini belirler. Burada devletlerce komşu ülkeyi zayıflatma veya yok etme girişimlerinde bulunulur. Çoğu zaman da, bu iş için oradaki etnik - dilsel - dinsel yapı kullanılır.

Üçüncü ve en dıştaki halka ise, küresel tehdit alanını oluşturur. Günümüzde, en çok gündeme gelen ve kimseyi kayıtsız bırakmayan bu tehdit çeşidi çoğu ülkenin temel dış politika aracı olmuştur. “Silahsızlandırma” ve “terörizm” kavramları ile paralel gelişen “insani müdahaleler”, teoride küresel tehdidi engelleme amacını taşımaktadır. Fakat pratikte sadece ekonomik ve siyasi çıkarlar taşıyan bu girişimler, günümüzde çoğu devletçe kınanmaktadır. Bu bağlamda, ister ekonomik çıkar doğrultusunda olsun, ister küresel güvenliği sağlamak için olsun, ABD, Rusya, Çin gibi süper güçler ile AB, NATO ve BM gibi örgütler de müdahalede bulunurken yine etnik, dilsel ve dinsel grupları kullanmayı tercih etmektedirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜNEY KAFKASYA'NIN GENEL BİLGİSİ

1.1. Kafkasya'nın Tarihi

“Kafkas” ve “Kafkasya” adı ilk defa eski Yunan düşünürlerinden Aiskhylos’un M.Ö. 490’da yazdığı, “*Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence*” isimli eserinde anılan “Kavkasos Dağı” deyiminde görülmüştür.⁷ Karadeniz ile Kuban ırmağı arasında kalan sıradağların batı kesiminin kuzeyindeki yerli ahalinin milli adı olarak “*Kafkas*” deyimini, eski Yunanca yazılı yerli efsanelerden M.S. 430 yılında Kartel/İber (Tiflis çevresi) alfabesine çevrilen destani Kartel/İber (Gürcistan) tarihi *Kartlis - Çkhovreba*’da geçmekte ve “*Lekan*” (Dağıstan’daki Lekler ve Lezgiler) kavminin batı komşusu olan halkın ataları bu isimle anılmaktadır.⁸

Bölgeye Kafkasya isminin, Dağıstan yerlileri tarafından M.S. 479’dan itibaren verildiği de bilinmektedir.⁹ Eski Arap coğrafyacıları tarafından “*Cebelü'l - Elsan/Diller Dağı*” olarak da adlandırılmıştır.¹⁰ İran düşüncesine yakın olan ilk Müslüman coğrafyacılar, bölge ile ilgili olarak Babil dönemine kadar gitmişler ve uygar güney ile karanlık kuzey arasındaki ünlü Kaf Dağının bulunduğu bölge olarak tanımlamışlardır. Kafkas kelimesi, (Arapça da *al - Kabk*, Türkçe’de *Kafkas*) Farsça “*Kâfkah*” yani Kaf Dağı’ndan türetilmiştir. Firdevsi’nin Şahname’sinde, Kafkasya, “*Kuhe kâf*” olarak adlandırılmıştır.¹¹

Arapların, “Mavera-i Kafkasya”, Avrupalıların, “Transkafkasya” (ve Rusların, “Zakafkasya” olarak bahsettikleri Kafkasya, Büyük Kafkas Sıradağları’nın güneyinde yer alan, tarihi bir bölgedir. Siyasi ve coğrafi bakımdan genel olarak, “Sirkafkasiyon (Circarucasia)” ve “Transkafkasya (Transcaucasia)” şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya bölgesinin doğusu Asya, batısı ise Avrupa kıtaları içinde ele alınmaktadır. (Bkz. Harita 1.1.)

⁷ M. Fahrettin Kırzıoğlu, “*Osmanlıların Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451-1590)*”, İkinci Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. XV.

⁸ Kırzıoğlu, a.g.e s. XV.

⁹ Yaşar Bedirhan, “*Selçuklular ve Kafkasya*”, Birinci Basım, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2000, s. 39.

¹⁰ Bedirhan, a.g.e., s. 40.

¹¹ Ali Faik Demir, “*Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*”, Birinci Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003, s. 59.

Harita 1.1. Transkafkasya Bölgesi

Kaynak: Atlas Dergisi, Avrupa Siyasi Haritası, İstanbul, Aralık 2004.

VII. ve X. yüzyıllar arasında varlığını sürdüren Hazar İmparatorluğu dışında bölge merkezli güçlü bir imparatorluk ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Transkafkasya çeşitli güç merkezlerinin etki alanında kalmış ve sürekli el değiştirmesi noktasında güçlü devletlerarasında bir tampon bölge olma özelliği taşıya gelmiştir.¹²

1.2. Kafkasya'nın Jeopolitiği

Kafkasya birçok kültürün kesişme ve çatışma noktası olarak, bünyesinde hem birçok medeniyeti doğup büyüten, hem de dağıtıp tarihe gömen, Güney - Kuzey, Avrupa ve Asya, İslam ve Hıristiyan dünya ve değerlerini kendisinde birleştiren ender yerlerden biridir.¹³

Her şeyden önce Avrupa ve Asya kıtaları arasında köprü konumunda bulunan Kafkasya bölgesi, Orta ve Yakın Doğu bölgelerine, Hazar, Karadeniz ve Akdeniz'e, Orta Asya'ya ve Basra Körfezi'ne açılmak için en uygun alandır.

¹² Demir, a.g.e., s. 61.

¹³ Aktükün, İlker. "SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar." Sorun Yayınları 1995, s.1.

Kafkasya, eski dünyanın (Asya - Avrupa - Afrika) içerisine sokulmuş 5000 km uzunluğunda ve birbirine bağlı iç denizlerin meydana getirdiği geniş bir suyolunun doğu ucundadır. Tarih öncesi devirlerde kıyıları medeniyetin mimarları sayılacak kavimlerce iskân edilmiş olan bu su yolu, Akdeniz, Ege, Marmara, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizinden oluşmaktadır. Kafkasya aynı zamanda Hazar Denizi ile Asya'nın merkezi ile bağlantılıdır.¹⁴

Kafkasya; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasındaki menteşe ve bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve de kilidi açan anahtar değerindeki Anadolu'nun, bir uzantısı ve bütünleyicisi konumundadır. Kafkaslar, kıtaları kapsayan coğrafya bütünüünün, kuzey - güney bağlantılarından biridir. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar Denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma imkanı verir. Böylece sadece kuzey - güney istikametinde değil, doğu - batı arasında da bağ oluşturur.¹⁵

Bölgeyi, Kafkasya Ötesi (Transkafkasya veya Güney Kafkasya) ve Kuzey Kafkasya'ya bölen Kafkasya Dağları, ekseri Pirene Dağları ile karşılaştırılmaktadır. Pireneler'de olduğu gibi, Kafkasya'da da ulaşım zordur. Bu özelliği ise, buradaki halkların izalasyonda kalmasına, dolayısıyla yerli halkların yabancılara karşı, güvensiz davranmalarına sebep olmuş ve bu özellik düşmanlar tarafından işgalini zorlaştırmıştır.¹⁶

Kafkasya'nın, coğrafi konumuna bakıldığında, buranın Avrupa - Afrika - Asya ana kolları arasına girmiş olan ve 5.000 km uzunluğundaki, Akdeniz - Ege Denizi - Boğazlar ve Marmara Denizi - Karadeniz - Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturdukları bir su koridorunun doğu ucunda bulunan, aynı zamanda Hazar Denizi ile de doğuya sokulmuş ve bağlanmış bir konumda olduğu görülür.¹⁷ Ayrıca, Fırat ve Dicle ırmakları da, bu koridoru ortaya çıkaran, Hazar Denizi ile Karadeniz ve Akdeniz'in, Hint Okyanusu'na kolaylıkla bağlanmalarını sağlayacak,

¹⁴ Sandıklı, Atilla; İsmayilov, Elnur. "Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya." *Karadeniz Ve Kafkasya'da Güvenlik Ve İş Birliği Paneli*, 2014.

¹⁵ Suat İlhan, "Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği." Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1999.

¹⁶ Devlet, a.g.e., s.219.

¹⁷ Erol Mütercimler, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli." İstanbul 1993, s. 35

bir vaziyet ve istikamete haiz bulunmaktadır. Bu durumda Kafkasya kuzey - güney ve doğu - batı yollarının birleştiği bir bölge oluyor demektir.¹⁸

Kafkasya özellikle üç nedenden ötürü önemlidir:

- Jeostratejik anlamda, Orta Asya'ya giriş kapısıdır.
- Orta Asya bakımından, Batı pazarlarına açılan bir geçittir.
- Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında ise, bölge önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir.

Bölgedeki, yedi özerk cumhuriyet RF'na bağlı bulunmaktadır. Türkiye'nin de küçük bir bölümü Kafkasya sınırları içinde kalmaktadır. Bu duruma göre, Rusya ile Türkiye, Kafkasya'ya hem komşu aynı zamanda bir bölümleri ile Kafkas ülkeleridir.¹⁹ “Kafkasya; coğrafi konumunun özelliği ve sahip olduğu stratejik kaynaklar tekeliyle, evrensel güçlerin de öncelikli ilgi alanı içerisinde bulunmaktadır. Bu bölgeye hakim olmak, Asya, Avrupa ve Orta Doğu ekseninde, önemli bir üs edinmek demektir.”²⁰

Kafkasya'nın jeopolitik konumu; Soğuk Savaş Döneminde ve Soğuk Savaş sonrasında büyük ölçüde farklıdır. Soğuk Savaş sonrasında dağılan, SSCB'nin çevresinde üç büyük boşluk oluşmuştur. Bunlar: Doğu Avrupa'da, Orta Asya'da ve üçüncüsü de Türkiye bağlantılı olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu kapsayan bölgedir.²¹

Kafkaslar üzerinde üç geçit vardır. Bunlar: Hazar Denizi sahil yolu, Karadeniz sahil yolu ve Nalçık - Tiflis (askeri) yoludur. Hazar yolu üzerinde Çeçenistan, Karadeniz sahil yolu üzerinde Abhazya, Nalçık - Tiflis yolu üzerinde Kuzey ve Güney Osetya sorunlu bölgelerdir. Kafkasların diğer bir jeopolitik özelliği, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Ayrıca Kafkasya; Orta Asya petrol ve doğal gaz yataklarının batıya gidiş yolu üzerinde bulunmaktadır. Kafkaslar, Orta

¹⁸ İsmail Berkok, “*Tarihte Kafkasya.*” İstanbul 1988, s. 10.

¹⁹Suat İlhan, “*Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği, Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu*” Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 28-29 Nisan 1998, s.123.

²⁰ Tekin Taşdemir, “*Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskaahlar.*” IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İ.Baskı, İstanbul, Mayıs 2005, s.22.

²¹ Taşdemir, a.g.e., s.124.

Asya'nın sadece petrol değil, Türkistan'ın büyük ihtiyacı olan denizlere açılma zorunluluğunu karşılayabilecek, Hazar Denizi'nden en yakın ve kısa istikamet üzerindedir.²²

1.3. Kafkasya'nın Jeostratejik Önemi

Kafkasya'nın tarihi coğrafyası ve jeopolitik önemi, bölgenin stratejik önemini de artırmaktadır. Kafkasya'nın bu önemi, tarihte icra ettiği önemle paralellik arz eder. Geçmişte yaşanan olaylar veya Kafkaslar'ın çevresindeki güç merkezlerinin, birbirlerine karşı takip ettikleri politikalar bugün içinde aynen geçerlidir²³.

Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda olan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek, aslı stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimi özelliğini taşır. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Transkafkasya üzerinde, kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Rusya'da, bu bağlamda; Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurma gayreti içerisindedir.²⁴

Kafkasya'nın jeostratejik önemini artıran ve üzerinde güç mücadelelerinin sahnelenmesine neden olan faktörler ve politikalar aşağıya çıkartılmıştır²⁵ :

Kafkasya'nın Türkiye için önemi, sadece enerji kaynaklarına ulaşmak ile sınırlı kalmamaktadır. Bağımsızlıklarına kavuşmuş, Türk Cumhuriyetleri ile kara ve demir yolları vasıtasıyla, yakın ilişkilerin kurulması da en azından enerji kaynaklarına ulaşmak kadar önem taşımaktadır. Bu yolların Türkiye'ye kapatılması, her durumda büyük kayıplara sebep olacaktır. Böyle bir durumda, Türkiye sadece kaybetmekle kalmayacak, diğer güç merkezleri (Rusya, ABD, İran ve Avrupa Birliği) Türkiye aleyhine bölgede güçlenecektir. Kafkasya'da istikrar, bölgeye bir güven ortamı sağlayacağından, ekonomik faaliyetler de büyüyecek, ticaret hacmi genişleyecek, buna bağlı olarak, Kafkasya cumhuriyetlerinin ekonomik, sosyal ve

²² Ufuk Tavkul, "*Tarihi ve Etnik Yapısıyla Kafkasya*", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1898.

²³ Öztürk, a.g.e., s.7-8.

²⁴ Can, a.g.e., s.209

²⁵ Öztürk, a.g.e., s.8.

kültürel vaziyetlerinde iyileşme olacaktır. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerin iyileşmesini de beraberinde sağlayacaktır.²⁶

1.4. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

İlk olarak, bölge, genellikle dağlık olup, birbirine geçit vermez çok sayıda vadiden oluşması, bölgenin sosyo - politik yapısını belirleyici en önemli özelliğidir. Bu husus, çeşitli kökenlerden gelen toplulukların, tarih boyunca yaşanan işgallerden, kendilerini koruyabilmelerini ve kültürlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır. Bölgenin coğrafi bağlamda başka bir özelliği, büyük devletlerarasında bir tampon oluşturmasıdır. Komşu olan Araplar, İranlılar, Ruslar ve Türkler tarih boyunca, Transkafkasya ile ilgilenmişler ve bu nedenle bölge, zaman zaman çeşitli güçlerin egemenliğine girmiştir. Bölgenin coğrafi yapısına ilişkin son özellik ise, ticaret ve ulaşımda büyük köprü teşkil etmesidir. Bölge bir anlamda, kuzey ve güneyin bağlantısını sağlamaktadır.

Kafkaslar, Karadeniz'in doğu kıyısından 38° - 50° Kuzey enlemleri ile 37° - 50° Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kuzeybatı - Güneydoğu yönünde 1200 km, Kuzey - Güney yönünde de 600 km. uzunlukta ve 470.000 km² alanı kaplayan dağlık bir alandır.²⁷ Karadeniz ile Hazar denizi arasında Doğu - Batı paralelinde uzanan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağlar günümüzde Kafkaslar adıyla tanınmaktadır. Rusya İmparatorluğunda Kafkasya adı bir bölge adı olarak ilk defa 19. yüzyıl başlarında, Rus Çarı I. Petro döneminde St. Petersburg'da kurulan İmparatorluk Bilimler Akademisinin bilim adamları tarafından kullanılmıştır.²⁸

Kafkas sıra dağlarının güneyinde yaklaşık 37° - 43° Kuzey enlemi ile 41° - 50° Doğu boylamları arasında kalan ve Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Nahcivan'ı kapsayan yaklaşık 200.000 km² alanı kaplayan bölge "Güney Kafkasya" veya Transkafkasya olarak adlandırılmaktadır.²⁹

²⁶ Öztürk, a.g.e., s.9.

²⁷ Sefa Sekin, Rahşan Tekin, "Güney Kafkasya ve Gürcistan", Kafkasya Araştırma & Analiz, Nisan 2006-Eylül 2006, Sayı: 2, s. 28.

²⁸ Sekin, a.g.e., s. 28.

²⁹ Sekin, a.g.e., s. 30.

Kafkas Dağları, Kafkasya ile Kafkas Ötesini, Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırmakta ve birbirleriyle ilişkili bölgeler arasında doğrudan ulaşımı engellemektedir.³⁰ Kafkasya güneyde Aras ve Çoruh, kuzeyde Volga ve Don nehirleriyle, doğuda Hazar denizi, batıda Karadeniz'in çevirdiği bölgedir. Kuzey Kafkasya'nın sınırları güneyde ve Hazar denizi kıyısında Kızılburun'dan Dibrar tepesiyle, Nuha'nın güneyinde Ari ve Alazan çayları boyunca Çinvali mıntikasını da içine alarak İngur nehrine kadar uzanır. Kuzey hududu ise Kuma Nehri'nden Maniç Gölü'nün batı ucuna kadar gelmektedir. Kafkas dağları, güney doğudan güney batıya doğru uzanır ve 900 km. uzunluğundadır. Avrupa ile Asya kıtalarını birbirinden ayırır, genişliği 60 ile 260 km. arasında değişir. En yüksek tepesi Elbruz (Albruz) olup 5642 metredir. Batıda, Abhazya'da dağların yüksekliği 1000 metreyi geçmez iken, doğuda ise 600 metreye kadar inmektedir.

Esas itibariyle, dağlık bir bölge olan Kafkasya'da, yerleşim bölgeleri genellikle yüksek yaylalar ve derin vadilere yayılmış bulunmaktadır. Yüksekliği fazla olan bu dağ silsilesi, bölgedeki insanların tarihlerini, kültürlerini ve karakterlerini başkalarından farklı kılmıştır. Askeri açıdan, büyük ölçüde savunma imkanı sağlayan dağlar; kültür, dil ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına da neden olmuştur.³¹ Kafkasya, coğrafi bütünlüğe sahip olmadığı için, tarih boyu, Hazar İmparatorluğu hariç, tek bir devletin anayurdu olmamıştır.

1.4.1 Coğrafi Sınırları

Doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyde Kuban ve Kuma nehirleri, güneyde Türkiye ve İran ile çevrelenmiş³² 440.000 kilometre karelik bir alanı kaplayan coğrafi bölge ve dağ sistemine³³ Kafkasya³⁴ denilmektedir. Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bir "kara boğazı" özelliği taşıyan Kafkasya bölgesi, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirleriyle buluşturan coğrafi bir konuma sahiptir. Kafkasya, yaklaşık 5000 km uzunluğundaki Akdeniz, Ege Denizi,

³⁰ Demet Şefika Acar, "Soğuk Savaş Sonrası Kafkaslarda Güvenlik Sorunları", Kafkasya Araştırma & Analiz, Ekim 2005- Mart 2006, Sayı 1, s. 59.

³¹ Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.14.

³² Ahmet Sapmaz, "Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2008, s.19.

³³ Demir, a.g.e., s.60.

³⁴ Sapmaz, a.g.e., s.22.

Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizi'ni içine alan su yolunun doğu ucundadır. Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar Denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma imkanı sağlayan Kafkasya, hem kuzey ile güney hem de doğu ile batı arasında bağ oluşturmaktadır.³⁵

Büyük Kafkas Dağları, Kafkasya'yı Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak iki kısma ayırmaktadır. Güneyden Samur Nehri, Kafkas Dağ silsilesi ve İngur Nehri, doğudan Hazar Denizi, batıdan Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyden ise Kuma Nehri ve birçok gölün oluşturduğu Maniç Hattı ile çevrelenmiş bölgeye Kuzey Kafkasya denir. Kuzey Kafkasya, Rusya'ya bağlı yedi özerk cumhuriyetten (Adıgey, İnguşetya, Karaçay - Çerkes, Kabardin - Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan ve Dağıstan) oluşmaktadır³⁶

Kuzeyde Büyük Kafkas Dağları, doğuda Hazar Denizi güneyde İran, batıda Türkiye ile Karadeniz arasında kalan bölgeye ise Güney Kafkasya³⁷³⁸³⁹ denilmektedir.

Bölgede Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Ayrıca, biri Azerbaycan'a (Nahçıvan), ikisi Gürcistan'a bağlı olmak üzere (Abhazya ve Acaristan) üç özerk cumhuriyet, biri Azerbaycan'a (Dağlık Karabağ) ve birisi de Gürcistan'a (Güney Osetya) bağlı iki özerk bölge yer almaktadır. Fiziki olarak Kuzey Kafkasya'da yer alan Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya Özerk Bölgesi siyasi olarak Gürcistan'a bağlıdır. Kuzey ile Güney Kafkasya arasındaki dağlık coğrafi yapı ve alternatif ulaşım yollarının azlığı nedeniyle ulaşım sınırlıdır.⁴⁰

³⁵ Kantarcı, a.g.e., s.58-59.

³⁶ Sapmaz, a.g.e., s.21.

³⁷ Demir, a.g.e., s.61.

³⁸ Sapmaz, a.g.e. s.21.

³⁹ Kantarcı, a.g.e., s.27.

⁴⁰ Kamer Kasım, "*Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*", Birinci Baskı, Usak Yayınları, Ankara, 2009, s.4.

1.5. Kafkasya'nın Siyasi Yapısı

Harita 1.2. Kafkasya Siyasi Haritası

Kaynak: Bilge Adamlar Kurulu Raporu (Bilgesam), “*Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye*” Rapor No:60, Nisan 2014, s.9

Rusya Federasyonu; 89 özerk cumhuriyet, özerk bölge, oblast ve kraydan oluşmaktadır. RF’nuna bağlı Kuzey Kafkasya’da, yedi özerk cumhuriyet yer almaktadır.⁴¹ Bu bağlamda; Kafkasya bölgesinde, üç bağımsız cumhuriyet, dokuz özerk cumhuriyet ve üç özerk bölge bulunmaktadır⁴². Bölgenin idari yapısı ise şöyledir⁴³;

Bağımsız Cumhuriyetler:

Azerbaycan Cumhuriyeti; Başkenti Bakü, yüzölçümü 86.600 km², nüfusu 7.021.000,

⁴¹ 23 Haziran 2000 tarihinde çıkarılan bir yasa ile, RF yedi bölgeye ayrılmış, Kuzey Kafkasya, “Güney Rusya” adını almıştır. Ancak daha sonra, bu bölgenin sınırları kuzeye doğru genişletilerek, Kalmıkya Cumhuriyeti ve Volgograd’da Güney Rusya bölgesine dahil edilmiştir.

⁴² Pamuk, a.g.e., s.15-16.; Avşar, a.g.m.; 1877-1878.

⁴³ Fahrettin Çiloğlu, “*RF’nda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar*”, Sinatle Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1998, s.129-131.

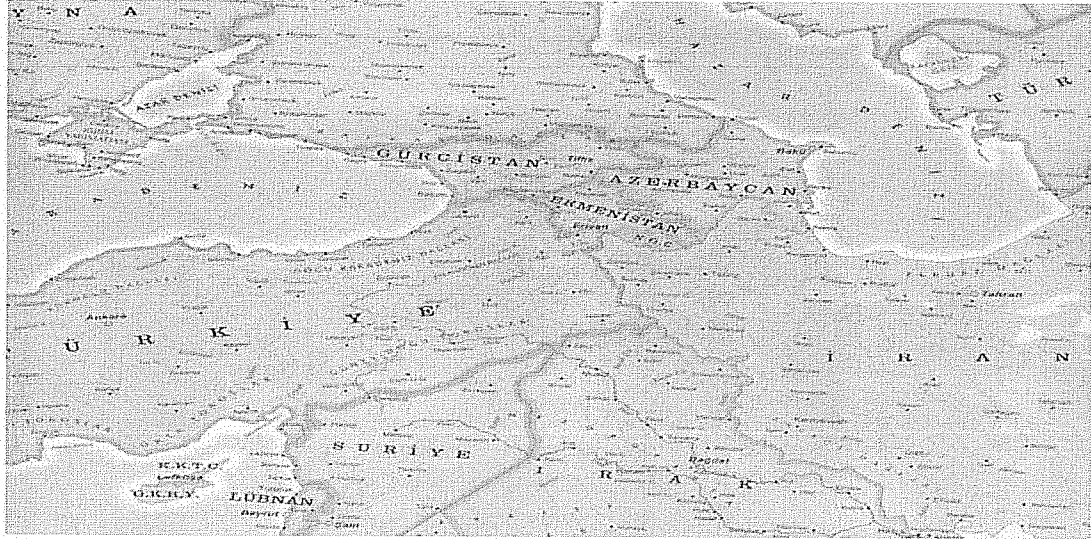
Gürcistan Cumhuriyeti; Başkenti Tiflis, yüzölçümü 70.000 km², nüfusu 5.700.000,

Ermenistan Cumhuriyeti; Başkenti Erivan, yüzölçümü 30.000km², nüfusu 3.400.000,

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Nahçıvan, yüzölçümü 5.500 km², nüfusu 300.000, Azerbaycan'a bağlı,

Acaristan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Batum, yüzölçümü 3000 km², nüfusu 400.000, Gürcistan'a bağlı,

Harita: 1.3. Transkafkasya Cumhuriyetleri

Abhazya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Şuhumi, yüzölçümü 8.600 km², nüfusu 600.000, Gürcistan'a bağlı,

Adıgey Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Maykop, yüzölçümü 7.600 km², nüfusu 436.000, RF'na bağlı, 1992'de, "özerk cumhuriyet" statüsüne yükseltilmiştir.

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Grozni, yüzölçümü 14.000 km², nüfusu 900.000, RF'na bağlı,

Dağıstan Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Moğaçkale, yüzölçümü 50.000 km², nüfusu 1.800.000, RF'na bağlı,

İnguşya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Nazran, yüzölçümü 7.000 km², nüfusu 400.000, RF'na bağlı,

Kabartay - Balkar Özerk Cumhuriyeti; Başkent Nalçık, yüzölçümü 12.500 km², nüfusu 800.000, RF'na bağlı,

Karaçay - Çerkez Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Çerkesk, yüzölçümü 14.100 km², nüfusu 425.000, RF'na bağlı,

Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti; Başkenti Vladikafkas, yüzölçümü 8.800 km², nüfusu 634.000, RF'na bağlıdır.

Özek Bölgeler: ⁴⁴

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi; Başkenti Hankendi/Stepanakert, yüzölçümü 4.400 km², nüfusu 200.000, Azerbaycan'a bağlı,

Güney Osetya Özerk Bölgesi; Başkenti Şikinvali Hankendi, yüzölçümü 3.900 km², nüfusu 99.000, Gürcistan'a bağlıdır.

1.6. Milletlerarası Politikada Kafkasya

Bir bütün olarak ele alındığında Kafkasya, dünyada çok az bölgeyle karşılaştırılabilecek özelliklere sahip bir coğrafyadır. Kafkasya eski çağlardan beri mineral zenginliği ile tanınmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında çıkarılmaya başlanan Azeri petrolü, Sovyet döneminde Rus ekonomisinin büyük bir kısmını beslemiştir. 20. yüzyılın başında, Çeçenistan'ın Grozni şehri etrafındaki petrol sahaları üretime başlamıştı ve bu bölge halen de eski Sovyetler Birliği'nin uçak yakıtı ihtiyacını büyük oranda karşılamaktadır. Bölge kendi kaynakları ile kendisini besleyecek ve donatacak durumdadır.⁴⁵

Kafkasya'nın, Çarlık Rusya'sından itibaren 1990'lara gelinceye kadarki süreçte Hindistan, Orta Doğu ya da Afrika'da olduğu gibi bir kolonyal tecrübe sürecini yaşadığı belirtilebilir.⁴⁶ Ancak Rus ve Sovyet tarihçileri, bu hususu görmezden gelmektedirler. Kafkasya'daki Rus ilerlemesi daha önceki lokal bazı girişimler haricinde ciddi olarak 17. yüzyılda başlamış ve giderek acımasız bir şekilde hız kazanmıştır. Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı ve İran ile sınırı 19.

⁴⁴ Avşar, a.g.e., s.1878.

⁴⁵ Paul B. Henze, "*Kafkasya'da Çatışma Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler*", Avrasya Etütleri 1, İlkbahar 1994, s. 66

⁴⁶ İdris Bal, "*Orta Asya'da Sovyet Kontrol Yöntemleri*", Avrasya Etütleri, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996, s. 97-113

yüzyılda az çok kesinleşmiş ve Sovyetler Birliği çökene kadar bu sınır hemen hemen hiç değişmeden kalmıştır. Ancak 1860'lara kadar büyük çoğunluğu Müslüman olan Kuzey Kafkas halkları, Rus hakimiyetini kabullenmemişler ve bütün olarak Kafkas halkları Rus yönetimine karşı fırsat buldukça başkaldırmalardır.⁴⁷

Bilindiği üzere petrol, dünya siyasetinde kendisine sahip olan ülkeleri sadece ekonomik yönden değil, siyasi yönden de etkilemektedir. Dolayısı ile zengin petrol rezervleri olan ülkeler bazen petrole bağlı olarak çeşitli siyasi entrikalarla karşı karşıya kalmakta bazen de onu stratejik bir tehdit unsuru olarak kullanmaktadırlar. Petrol açısından zengin Orta Doğu'daki durum, 1970'li yıllardaki petrol krizi ve ABD'nin bu bölgelerdeki varlığı, bu belirtilenlere örnek olarak gösterilebilir.

Dünyanın gittikçe sanayileşmesi, artan nüfus, sosyo - ekonomik gelişmenin hızlanması ve üretimin gün geçtikçe artması, beraberinde enerji kaynağı ihtiyacını gündeme getirmiştir. Kalkınma ve sanayileşme, enerji yoksa imkânsızdır. Bu durum gelişmiş ülkeleri enerjiye, özellikle de bir alternatifi bulununcaya kadar petrole, bağımlı kılmıştır. Dünya'nın en zengin petrol rezervleri ise Orta Doğu, Rusya, Kafkasya - Hazar - Orta Asya'da bulunmaktadır. Sovyetlerin yıkılmamış olduğu yıllarda Batı için petrolün yegâne kaynağı kendi bünyelerindeki sınırlı üretimin dışında Orta Doğu idi.⁴⁸

Ancak 1990 sonrası Doğu Blok'unda yaşanan çözülme, Rusların yıllardır sömürdüğü Kafkasya - Hazar - Orta Asya zenginliklerini gözler önüne sermiş ve bu durum, adı geçen bölgeleri bir anda uluslararası politikanın merkezi konumuna getirmiştir. Orta Doğu'ya alternatif petrol kaynakları demek, Orta Doğu'nun tekeli kırılmak ve petrolce zengin Orta Doğu ülkelerinin petrolü stratejik tehdit unsuru olarak kullanmalarının sonu da demektir. Uluslararası arenaya çıkan Kafkasya - Hazar - Orta Doğu petroleri, Orta Doğu ülkelerinin petrolü stratejik araç olarak kullanmasının sonu anlamına gelirken, Kafkasya - Hazar - Orta Doğu'yu da petrole dayalı entrikaların, güç mücadelelerinin merkezi haline getirmiştir. Güçlüyken siyasi bir şantaj aracı olarak kullanılarak yarar sağlayabilen petrol, bu yeni bağımsız, zayıf

⁴⁷ Abdullah Saydam, "*Kuzey Kafkasya'daki Bağımsızlık Hareketleri*", Avrasya Etütleri, Cilt 2, Sayı 1, İlkbahar 1995, s. 89-122

⁴⁸ Bal, a.g.e., s. 97-113.

coğrafyaları küresel aktörlerin çarpışma sahası haline getirirken, yaşanmaya başlayan yeni emperyal mücadele bu güçsüz ülkeler için dezavantaj yaratmaya başlamıştır.⁴⁹

Özellikle Gürcistan'daki "Kadife Devrim" ve ardından gitgide yaklaşan ABD - Gürcistan ilişkileri sayesinde ABD, Güney Kafkasya'da mesafe almış ve bu durum ABD'ye Güney Kafkasya üzerinden Rusya Federasyonu ile oynama avantajı sağlamıştır. Bu yeni döneme ve Gürcü - ABD ilişkilerindeki yakınlaşmaya kadar ki süreçte ABD, Rusya'ya karşı örtülü bir biçimde Çeçenleri kullanmıştır. Kadife Devrim sonrası ABD'ye daha müzahir bir sürece giren Gürcistan ile ABD, Rusya'ya karşı yeni kozlara sahip olmuştur. Bunun yanı sıra Gürcistan'daki ayrılıkçı gruplara bakışı ve farklı etnik gruplar üzerindeki tutumu da ABD'ye Gürcistan üzerinden Kafkasya'da tutunma imkanı verebilir. ABD'nin Acaristan ve Abhazya'ya bakışında bunun yansımaları görülmektedir. ABD'nin bu tasarrufları Karadeniz'e yönelik çıkarlarıyla da ilgilidir. Batum limanının yeri bunu daha iyi açıklamaktadır. Eğer ABD, Batum merkezli Acaristan'ı doğrudan kontrol ederse Tiflis'e doğrudan bir hat yapabilir. Bu yol, Tiflis'e gidiş için kullanılan eski yoldan çok daha kısadır.⁵⁰ Bu bölgeyi kontrol etmesi, ABD'nin Kafkasya'nın Karadeniz'e çıkışını kontrol etmesi imkânını da sağlayabilir. Burada politik, jeopolitik girişim ve çıkarlar iç içe geçmiştir. ABD'nin bölgedeki Abhazya, Acaristan gibi özerk cumhuriyetler ile yürüteceği ilişki bahsedilen açıdan coğrafi, politik, ekonomik getirileri bir arada sağlayabilecektir.⁵¹

Bunun yanı sıra ABD, Gürcistan ile bu sıcak ilişkilerini kullanarak Ahıska Türkleri'nin yıllardan beri vatanlarına dönme özlemlerini dindirmek ve bu suretle gerçek bir çözüm sunmak yerine, Ahıska Türkleri'ne, ABD'ye gelme imkanı tanımıştır. Bu tarz bir yolun asıl amacının, ilerde Ahıska Türkleri üzerinden bölgede etkinlik sağlamak olduğu açıktır. ABD'nin Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları soruna çözüm getirmekte samimi olması, bu sorunun gerçekten çözüme kavuşturulması, yani Ahıska Türklerinin asırlardır yaşadıkları topraklarına dönmesi ile mümkündür. ABD'nin iki kutuplu dönemin sona ermesinden sonra küresel hegemon güç

⁴⁹ Bal, a.g.e., s. 97-113.

⁵⁰ Emin Gürses, "*Kafkaslarda Neler Oluyor*", Büyük Ortadoğu Projesi, Haz. Faruk Bilgin, İlk Yayınları, İstanbul, 2004, s. 104-105

⁴⁰ Vassilis K. Fouskas, "*Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*," Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 98.

konumuna ulaştığı ve sorunun muhatabı Gürcistan ile ciddi ve sıkı ilişkilere sahip olduğu dikkate alındığında, bu konuda samimi ise, ABD'den böyle bir çözüm getirmesi beklenir. Ancak ABD'nin öne sürdüğü çözüm ABD'ye göçen Ahıska Türkleri'nin geleneklerinden, dil, din ve kültürlerinden uzaklaşarak Türklüklerini yitirmekten ve eğer ki bu kişiler bir gün Ahıska'ya dönerlerse ABD'ye müzahir bireyler olarak sadece ABD için faydalı bir çözüm sunmaktan öteye gitmemektedir. Şevardnadze sonrası Kadife Devrim ile başa geçen Mihail Saakaşvili'nin ABD'de eğitim aldığı ve Saakaşvili yönetimindeki Gürcistan'ın yüzünü ABD'ye döndüğü dikkate alınrsa Ahıska Türkleri'nin ABD'ye göçmesi fikrinin muhtemel ciddi sonuçları görülebilecektir.⁵²

Karadeniz, AB ve NATO'nun son genişlemeleri ile jeopolitik açıdan farklı bir coğrafya özelliğini kazanmıştır. Rusya için Karadeniz'in arz ettiği önem politik, askeri, ekonomik açılardan çok belirgin bir şekilde artmıştır. Bu artış Rusya Federasyonu'nun ikinci bir dağılma ihtimali ile de irtibatlandırılabilir. Rusya'nın Güney Kafkasya'dan tamamen çekilmesi ve Güney Kafkasya'nın Rusya'ya karşı Kuzey Kafkasya kozunun kullanılabileceği bir coğrafya özelliğini kazanması (yani Kuzey Kafkasya'daki sorun alanlarının maksatlı olarak Rusya'ya karşı kullanılması) Rusya Federasyonu'nun önce Karadeniz kıyılarını kaybedebileceği arkasından da Ukrayna'dan belirgin bir şekilde uzaklaşacağı bir süreci başlatabilir. Bu süreç içinde Moskova'nın ikinci bir dağılma ile karşı karşıya kalması zayıf bir ihtimal olarak görülmemelidir.⁵³ Bu durum Rusya için ciddi bir endişe oluşturmaktadır. Moskova'nın Tahran'a yönelik açılımları bölgeye yönelik algıladığı tehditleri bertaraf etme çabası olarak görülebilir.⁵⁴

Diğer taraftan, AB'nin Karadeniz'in Batı kıyılarına çıkması, Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanmasında özel bir anlam taşıyacaktır. Yeni farklı enerji nakil hatları, en çok Moskova'yı ve Ankara'yı etkileyecektir. Özellikle NATO'nun Türkiye dışında Karadeniz'e kıyısı olan yeni ülkelere kavuşmasının Karadeniz ve

⁵² Osman Metin Öztürk, "*Türkiye'nin Türk Dünyası Politikası, Ahıska Türkleri ve ABD*", Bizim Ahıska, Sayı 2, Ocak-Mart 2005a, s. 15-28.

⁵³ Osman Metin Öztürk, "*Karadeniz'in Güncel Jeopolitiği: Bölgesel Dengeler, Terörizm ve Türkiye*", Der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, "*Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı, Karadeniz*", Ankara: Barış Kitap, 2005b, s. 2-5.

⁵⁴ Fevzi Uslubaş, "*Putin'li Rusya*", Jeopolitik, Yıl 4, Sayı 13, Şubat 2005, s. 57.

Türk boğazlarının statüsü konusunda yeni tartışmaları beraberinde getirmesi kaçınılmaz gibidir.⁵⁵

Karadeniz yeni gelişmeler ile birlikte doğudan Avrupa'nın, güneyden Rusya Federasyonu'nun, batıdan Kafkasya ve Orta Asya'nın, kuzeyden de Anadolu'nun içlerine müdahale imkanı veren bir coğrafya haline gelmiştir. Bu müdahaleyi de sadece askeri açıdan değil, aynı zamanda politik ve ekonomik açılardan da görmek gerekir. Bu jeopolitik ve jeostratejik tablo karşısında, Montro'nün Karadeniz'e sunduğu kısmen kapalı ve sakin yapının da fiilen zorlanacağını ve değiştirilmek isteneceğini beklenebilir. Bu kadar çok yönlü avantajlar sunar hale gelen Karadeniz, doğal olarak uluslararası politikadaki dengeler üzerinde de etkili olacaktır. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, bu etki yeni olmayıp burada vurgulanmak istenen husus Karadeniz'in uluslararası politika üzerindeki etkisinin dengeleri belirleyici bir özelliğe kavuştuğudur. Karadeniz'i kontrol eden, bu denizin sunduğu bütün avantajları da kontrol eder ve bu avantajlar kontrol eden aktöre rakipleri karşısında hakim bir üstünlük sağlar. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin, başlangıçta salt arama - kurtarma gibi insani yardım amacıyla bir araya gelerek kurdukları ortak deniz gücünün (Blackseafor) görev alanın bundan kısa bir süre önce genişletilmesi ve Karadeniz'de güvenliğin, barışın, istikrarın sağlanmasının da bu gücün görev alanına dahil edilmesi oldukça önemlidir. Brüksel, Moskova ve Washington arasında yeni bir rekabet yaşanmaktadır ve bu rekabette Karadeniz'in önemli bir yeri vardır.⁵⁶

Türkiye, Rusya'nın stratejik bir konumda olan Güney Kafkasya bölgesinde kendisini hissettirmesi nedeniyle alarma geçmelidir. Rusya, Sovyet dönemindeki yavaş davranma politikasını terk etmiş ve hareket dönemine geçmiştir. Moskova, Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlığı sonrasında bölgedeki istikrarsızlık ve anlaşmazlıkları körükleme siyaseti izlemiştir. Ancak Moskova'da özellikle Putin yönetimine kadar, uzun bir süre siyasi iradenin yoksunluğu bölgeyi tekrar etki alanına alma konusunda etkin bir politika izlenmesini engellemiştir. Türkiye ise yaşadığı ekonomik güçlükler ve Rus gazına bağımlı olması gibi nedenlerle bu mücadele alanında Rusya'yı egale edememiş ve Moskova, Çarlık döneminden beri

⁵⁵ Öztürk, 2005b, s. 4.

⁵⁶ Öztürk, 2005a, s. 15.

emperyal çıkar alanı olarak gördüğü bu topraklara geri dönmek için fırsat yakalamıştır.⁵⁷

Rusya Federasyonu, Kafkasya'yı arka bahçesi olarak görmektedir. Rusya bu konuda kendince haklı, askeri, ekonomik ve politik argümanlara sahiptir. Ayrıca bu bölgenin Rusya Federasyonu'nun yumuşak karnı olduğu da bir gerçektir. "Son Çare" olarak nitelendirilen Vladimir Putin ile birlikte Rusya'nın çok ciddi bir toparlanma dönemine girdiği ve bunun Kafkasya'ya da yayıldığı görülmektedir. Rusya bu toparlanış ile beraber ABD ile rekabet etmeye başlamış, Beslan olayı ve Gürcistan'daki ayrılıkçı hareketler gibi gelişmeler ile birlikte bu rekabet daha da su yüzüne çıkmıştır. Putin, ülkesinde yaşayan Müslümanları temsilen, 2004 yılındaki İslam Konferansı Örgütü toplantısına katılmıştır. Bu, Putin Kafkasya'dakiler de dahil, Müslüman Rus vatandaşlarını dikkate aldığını ve bu suretle Kafkasya'da dahil birçok bölgede meydanı ABD'ye bırakmayacağını göstermiştir.⁵⁸

1.7. Kafkasya Bölgeleri Ülkeleri

1.7.1. Azerbaycan

1.7.1.1. Azerbaycan'ın Ülke Bilgileri

Azerbaycan'ı,⁵⁹ Türklerin kendilerine yurt edinmeleri M.Ö. III. yüzyılda Saka Türkleri ile başlamış, V - VI yüzyıllarda Oğuz Türklerinin bölgeye kitlesel olarak yerleşmesiyle devam etmiş ve VII. Yüzyılda, Türk Hazar İmparatorluğu egemenliğine geçmiştir.⁶⁰ Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok kavimin işgaline uğrayan bölgeye, XI. yy.dan itibaren Selçuklu Devleti, Türk Şirvanşahlar Devleti, hakim olmuş; 1220'de ise Moğol istilasına uğramıştır. Sırayla Akkoyunlu, Karakoyunlu dönemi; Safevi Devleti, Türk Hanlıkları dönemi, İran - Osman - Rus mücadeleleri ve 18.yy. ortalarında tekrar bağımsız Türk hanlıkları döneminde⁶¹ çeşitli adlarda devlet ve hanlıklar kurarak; 1812 yılına kadar ülke bütünlüğünü

⁵⁷ Ariel Cohen, "Rusya'nın Yeni Kafkasya Politikası Türk Çıkarlarını Tehdit Ediyor Mu?", Avrasya Etütleri 20, Özel Sayı, Yaz 2001, s. 112.

⁵⁸ Öztürk, 2005a, s. 18.

⁵⁹ Azerbaycan topraklarına eski zamanlarda "Otlar yurdu" denmiştir.

⁶⁰ İlhan, "Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği", ss. 25-26

⁶¹ İlhan, "Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği", s. 24

koruyarak gelmişlerdir. Bu tarihte Rusların Azeri hanlıklarını ve İran'ı işgale başlamasıyla Ruslarla İran arasında 1812 Gülistan ve 1828 Türkmen çayı Antlaşması yapılarak Azerbaycan ikiye bölünmüştür. Azerbaycan'ın yaklaşık 2/3'ünü kapsayan büyük bir kısmı İran'ın egemenliği altına girerken, geri kalan kuzey kısmı ise Rusların işgaline uğramıştır. 28 Mayıs 1918 bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, 27 Nisan 1920 Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiş; 5 Aralık 1936'da SSCB'ne bağlı Cumhuriyet olmuştur. Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 23 Eylül 1989'da egemenliğini, 30 Ağustos 1991'de ise bağımsızlığını ilan etmiş ve Eylül 1993'de BDT'ye katılmıştır.⁶²

Azerbaycan nüfusunun yüzde 90,6'sı Azeri, yüzde 2,2'si Dağıstanlı, yüzde 1,8'i Rus, yüzde 1,5'i Ermeni ve yüzde 3,9'u diğerleridir. Nüfusun yüzde 93,4'ü Müslüman, yüzde 2,5'i, Rus Ortodoks, yüzde 2,3'ü Ermeni Ortodoks ve yüzde 1,8'i diğer dinlere mensuptur⁶³ Azerbaycan, diğer Güney Kafkasya ülkelerinden etnik ve dinsel açıdan farklı yapısı itibariyle ayrılmaktadır. Etnik açıdan Türk olmasıyla hem Türkiye, hem Orta Asya hem de Kuzey Kafkasya'daki Türk halklarıyla ortak bir paydaya sahiptir. İslam kimliği ise, Güney Kafkasya'daki tek İslam ülkesi olması itibariyle İslam dünyasının ilgisini çekmesini sağlamaktadır. Ancak Azerbaycan Türkiye ve diğer Türki Cumhuriyetlerden farklı olarak İslam'ın Şii mezhebine mensuptur. Bu ise Azerbaycan'ın güney komşusu olan yine Şii mezhebine mensup olan İran'ın bölgeye ilgisini çekmektedir. Ayrıca İran'ın Azerbaycan'a yönelik ilgisinin diğer bir önemli sebebi ise, Azerbaycan'ın Rus Çarlığı ve İran arasında paylaşıldığı sınıra bugünkü halini veren Gülistan ve Türkmen çayı Anlaşmaları ile İran sınırları içinde kalan Güney Azerbaycan ve bu bölgede yaşayan Azeri'lerdir.

Osmanlı Devleti'yle İran arasında mücadele sahası olan Azerbaycan'ın Ruslarla olan ilişkisi 15. yüzyıla kadar inmektedir. Safevilerle Ruslar arasında ticari nitelikte ortaya çıkan bu ilişkiler, daha sonra Rus Çarı I. Petro'nun "sıcak denizlere çıkma" biçiminde formüle edilen dış politika anlayışıyla önemli bir konuma gelmiştir. Kafkaslardaki Rus ilerlemesi sonucunda 1723 St. Petersburg ve 1724 İstanbul Anlaşmalarıyla Bakü de dahil olmak üzere Kafkasya'nın önemli bir kısmını

⁶² "*Azerbaycan Maddesi*", Ana Britannica, Cilt 4

⁶³ Kasım, a.g.e., s. 5-6.

Osmanlı Devletinden alan Rus Çarlığı, Gülistan ve Türkmen çayı Anlaşmalarıyla geriye kalan kısmını da İran'la paylaşmıştır. Azerbaycan, Aras nehri sınır olmak kaydıyla ikiye bölünmüş, Kuzey Azerbaycan Rus Çarlığı, Güney Azerbaycan ise İran sınırları içinde kalmıştır.⁶⁴

1917 Ekim Devrimi'ne kadar Rus Çarlığı'nın bir eyaleti olan ve Devrim sırasındaki karmaşık ortamdan yararlanarak, 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Rus birliklerince 28 Nisan 1920 tarihinde işgal edilene kadar iki yıl süreyle bağımsız bir devlet olmuştur. 1922 yılında resmen kurulan SSCB'ye, Zakafkasya (Transkafkasya) Federe Sosyalist Cumhuriyetinin bir parçası olarak üye yapılmış ve bu statüsü 1936'da değiştirilerek Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin doğrudan SSCB'ye üyeliği biçiminde 1991 yılına kadar sürmüştür.⁶⁵

Azerbaycan, SSCB'nin dağılması sonrasında 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını yeniden ilan ederek, uluslararası arenadaki yerini almıştır. Azerbaycan'ın SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanması sonrasında, İran'ın Azerbaycan'a yönelik politikasında da gelişmeler yaşanmış; aynı mezhepten olmalarına rağmen Azerbaycan, İran'ı ve onun İslami yönetim tarzını değil, Türkiye'yi örnek alarak laik ve modern bir sistemi kabul etmiştir. Ancak her ne kadar dinsel olarak ortak bir paydaya sahip olsalar da din tek başına çok önemli olamamış, uluslararası ilişkilerin temel amacı olan çıkarların devreye girmesi sonucu İran, Ermenistan'la olan ilişkilerini geliştirmiş ve Azerbaycan - Ermenistan mücadelesinde Ermenistan'ı desteklemiştir.⁶⁶

15 Ekim 2003'te Azerbaycan'da gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimlerinde geçerli oyların yüzde 71,54'ünü almış olan İlham Aliyev'in seçimleri kazandığı, en yakın rakibi İsa Kamber'in ise yüzde 13,97 oranında kaldığı resmen açıklanmıştır. Her ne kadar Türk gözlemci heyeti seçimlerin demokratik bir ortamda gerçekleştiğini açıklasa da AGİT, Avrupa Komisyonu Parlamenterler Asamblesi, Human Rights Watch gibi uluslararası örgütlerin seçimlerin demokratik olmayan bir

⁶⁴ Nazım Cafersoy, "*Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)*", Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı:1, İlkbahar 2001, s.287-289.

⁶⁵ Cafersoy, a.g.e., s. 289.

⁶⁶ Kasım, a.g.e., s. 5-6.

ortamda yapıldığı ve seçim sürecinde ve sonrasında insan haklarının ihlal edildiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. ABD seçim sonrasında ihlaller konusunda sert tepki gösterirken, seçim sürecinde ve sonrasında İlham Aliyev yönetiminin yanında olmuştur.⁶⁷

Babasının yürüttüğü politikayı izleyen İlham Aliyev, Haydar Aliyev döneminde oluşturan dengeleri korumayı başarmış, Azerbaycan dış politikası hemen her yönüyle aynen sürdürülmüştür.

6 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde ise, Parlamentodaki 125 sandalyenin 63'ünü İlham Aliyev Yönetimi'nin desteklediği Yeni Azerbaycan Partisi, 41 'ini bağımsız adaylar, 4'ünü ise en büyük muhalif parti Müsavat almış, diğer muhalif partiler ise daha az oranda oy almışlardır.⁶⁸ 125 seçim bölgesinin 10'unda seçimlerin iptal edilmesine ve muhalefetin seçimlere hile karıştığı iddiasıyla sokağa çıkma kararına rağmen, Azerbaycan'da seçim sonuçları onaylanmış, Aliyev'in yönetimindeki iktidar partisi, seçimlerden kesin zaferle çıkmıştır. Seçimlerin demokratik bir ortamda yapılmamasına karşın, Azerbaycan'da istikrarın öneminin farkında olan ABD, RF ve bölgesel aktörler yine demokratik olmayan seçimlere ve insan hakları ihlallerine göz yummuşlardır. Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattının işleme açılması ve son dönemde gerginleşen ABD - İran ilişkileri ile Azerbaycan'ın ABD'ye iki radar üssü tesis etmesi⁶⁹ ve Gebele Radar İstasyonu faktörleri dikkate alındığında Azerbaycan'da istikrarın ABD için ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir.

1.7.2. Gürcistan

1.7.2.1. Gürcistan'ın Ülke Bilgileri

Gürcistan jeopolitik açıdan diğer Güney Kafkasya ülkelerine göre Karadeniz'e ve dolayısıyla açık denizlere çıkışı nedeniyle daha avantajlıdır. Doğuda

⁶⁷ Araz Aslanlı, "Azerbaycan'da Devlet Başkanlığı Seçimi", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 44, Aralık 2003 s, 36-39.

⁶⁸ Hasan Kanbolat, "Azerbaycan'da Muhalefet 9 Kasım'da Miting Alanına Çıkıyor", Günlük Küresel Değerlendirme Bülteni, Kafkasya, <http://www.avsam.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=737>, E.T., 14.05.2015.

⁶⁹ Sinan Oğan, "Petrol, İstikrar ve Demokrasi Arasında Azerbaycan Seçimleri", Kasım 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=606>, E.T., 14.05.2015.

ve batıda iki deniz tarafından - Karadeniz ve Hazar Denizi - ve kuzeyde ve güneyde Büyük ve Küçük Kafkas sıradağları tarafından çevrilen tüm bölge, büyük oranda coğrafi olarak kendi kendine hâkimdir. Dış politikası, tüm komşularıyla barış ve dostluğa, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı esasına dayanan Gürcistan'ın genel politik eğilimi Batı toplumu ve kurumlarıyla bütünleşmektir. Şu anda Gürcistan bölgede batının en çok güvendiği ülke konumuna yerleşmiştir. Gürcistan çok sayıda çözülmemiş soruna rağmen Batıya entegrasyonda öncülük yapmaktadır.⁷⁰

69,700 km²'lik yüzölçümüne sahip olan ve yaklaşık 6 milyon 477 bin nüfusa sahip olan Gürcistan'ın, kuzeyde RF, doğuda RF ve Azerbaycan, güneyde Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ile sınırları mevcuttur. Batıda ise Karadeniz'e kıyısı olan Gürcistan bu sayede açık denizlere ulaşma imkanına sahiptir. İdari bölünmesi 9 bölge, 9 şehir ve 2 özerk cumhuriyet şeklinde olan Gürcistan'da nüfusun yüzde 83,8'i Gürcü, yüzde 6,5'i Azeri, yüzde 5,7'si Ermeni, yüzde 1,5'i Rus'tur. 2004 yılı tahminlerine göre, GSMH'si 14,45 milyar dolar olan Gürcistan'da kişi başına düşen GSMH ise 3,100 dolardır. Gürcistan devleti etnik açıdan Güney Kafkasya'nın en karmaşık yapısına sahiptir. Karmaşık etnik yapı Sovyet döneminde Cumhuriyette çok sayıda özerk yapılaşmaya neden olmuştur.⁷¹ Gürcistan, Güney Kafkasya ülkeleri içinde ana etnik grubun en az olduğu ülkedir.

Gürcistan'da ana ülke ile iki özerk cumhuriyet (Abhazya 86000 km²'lik yüzölçümü ve 393.000'lik bir nüfusa sahip ve Acarya 3000 km²'lik yüzölçümü ve 70000 kişilik bir nüfusa sahip) ve bir özerk bölge, (Güney Osetya Özerk Bölgesi'nin yüzölçümü 3300 km² ve nüfusu 100.000 kişi kadar) bulunmaktadır.⁷² Bunlardan Abhazya bağımsızlık talebinde bulunmaktadır, ancak Abhazlar birkaç yıldan beri vermiş oldukları silahlı mücadele sonunda Ruslar'ın da kendilerine karşı çıkmış olmaları ile şimdilik ateş kesmişlerdir. Acaralar ise özerklik mücadelelerini merkezi hükümetle çatışmaya girmeden ılımlı bir şekilde yürütmektedirler. Güney Osetler ise, kuzeylerindeki RF sınırları içerisinde bulunan Kuzey Osetya ile birleşme arzusu ve çabası içerisindeyler.

⁷⁰ İbrahimli, a.g.e., s. 35.

⁷¹ İbrahimli, 2001, s. 29.

⁷² Okan Mert, "Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan," IQ Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 110.

Gürcüler Kafkas Halklarının güney koluna mensupturlar. Gürcüler kendi aralarında birçok soya ayrılırlar. Acarlar, Güriler, Svanlar, Hevsurlar ve Meshiler. Güney Osetya özerk bölgesinde yaşayan ve etnik bakımdan Gürcüler'le akrabalıkları bulunmayan Osetler, Farsça'ya yakın bir dile konuşan tipik Kafkasya halkı olup, Müslüman'dırlar; etnik bakımdan yine Gürcülerle akrabalıkları bulunmayan Abhazlar, ülkenin kuzeybatısındaki merkezi Sohumi olan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta ve Kafkasya dillerinin kuzeybatı grubunu oluşturan bir dil konuşmaktadırlar.⁷³ Abhazların bir kısmı Müslüman, bir kısmı ise Hıristiyan'dır. Gürcistan nüfusunun yüzde 85'i Hıristiyan, yüzde 15'i ise Müslüman'dır.⁷⁴

15. yüzyılda batısı Osmanlı ve doğusu ise İran hakimiyeti altına giren Gürcistan, Rus Çarlığı'nın da bölgeye girme çalışmaları sonucunda 18. ve 19. yüzyıllarda, topraklarında süren mücadelelerle Rus egemenliği altına girmiştir. Bölgenin Rus Çarlığı - Osmanlı Devleti ve İran arasında mücadele alanına dönüşmesi sonrasında Gürcü yönetimi Ruslarla bağımsızlıklarını tanımaları şartıyla 1783 yılında anlaşmışlardır. Ancak Rus Çarı I. Pavel 1801'de anlaşmayı feshedip, Gürcistan'ı Rus Çarlığı'na bağlı bir eyalet haline getirerek Rus topraklarına katmıştır. 1828 - 1829 Osmanlı - Rus Savaşı'na kadar Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Rus Çarlığı ile imzalanan Edirne Antlaşması'na göre Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska Ruslara verilmiş ve Rus Çarlığı'nın Gürcistan'daki hakimiyeti Osmanlı tarafından tasdik edilmiştir.⁷⁵

1917 Ekim Devrimi'nin ardından, Gürcistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Mayıs 1918'deki bu bağımsızlık kararını SSCB, Mayıs 1920'de tanımıştır. 26 Mayıs 1918'de bağımsız bir devlet olan Gürcistan, Alman korumasını kabul etmiştir; ancak İttifak devletlerinin yenilgisinin ardından ülke İngiliz işgali altına girmiştir. İttifak devletleri 1920'de Gürcistan'ı fiilen tanımıştır. Abhazya, Acarya ve Megrelya'da çıkan isyanlar üzerine Kızıl Ordu Gürcistan'a girmiştir. Bağımsızlığı üç yıl kadar süren Gürcistan, 25 Şubat 1921'de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ilanı ile Sovyet egemenliği altına girmiştir. 15 Aralık 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti oluşturulmuş, bu yapı, Stalin'in 1936'da yaptığı

⁷³ Demir, 2003, s.73-74.

⁷⁴ Mert, a.g.e., s 106-107.

⁷⁵ Mert, a.g.e., s. 118.

Kafkas Cumhuriyetlerinin her birinin ayrı cumhuriyet olarak Birliğe katılmasını öngören anayasa değişikliğine kadar sürmüştür.⁷⁶

Hem Rus Çarlığı hem de SSSB için Kafkasya hayati önemde olmuştur. Rus politikasının en önemli hedeflerinden olan sıcak denizlere inme politikasında stratejik köprü görevi gören Kafkasya ve onun Karadeniz'e çıkış kapısı olan Gürcistan vazgeçilemez niteliktedir.

Sovyet yönetimi döneminde dahi milliyetçi hareketler düzenlenen Gürcistan'da bu hareketler, esas itibariyle, 1988 Haziran'ında yapılan 19. Parti Konferansında alınan kararlar doğrultusunda yapılan anayasa değişiklikleri sonucunda, Sovyetler Birliği'nin yeniden yapılanmasına başlaması ile birlikte artmıştır.⁷⁷

SSCB'de Gorbaçov'un başa geçmesiyle birlikte başlayan süreçte, Birlik cumhuriyetlerinin birçoğunda olduğu gibi demokrasi ve bağımsızlık yanlısı hareketler gittikçe artmaya başlamış ve gösteriler yapılmıştır. Geniş bir özgürlük ortamı yaratan Perestroika'nın ardından ulusal hareketler büyük bir hız kazanmış, yıllardır bastırılmakta olan milliyetçi hareketler ağırlığını hissettirmeye başlamışlardır. Gürcistan ise, bu dönemde yaşanan olaylardan en çok etkilenen cumhuriyetlerden birisi olmuştur. 1989'da yaşanan milliyetçi hareketlerin ardından, toprak bütünlüğü, üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. Bünyesinde yaşanan milliyetçilik ortamından etkilenen farklı etnik ve/veya dinsel kökene mensup ayrılıkçı eğilimler taşıyan iki özerk cumhuriyet ile bir özerk bölge bulunduran Gürcistan'da toprak bütünlüğünün sağlanması anlayışı ile beraber etnik azınlıklar üzerinde baskı ortamı yaratılmaya başlanmıştır. Gorbaçov dönemiyle artan Gürcü milliyetçiliği, yine aynı özgürlükçü ortamdan yararlanmaya çalışan yerel milliyetçilikleri baskı altına almaya çalışmıştır.⁷⁸

Gürcistan Yüksek Sovyeti 17 - 19 Kasım 1989 tarihlerinde yaptığı toplantının sonunda, Gürcistan'ın "egemenliğini" ilan etmiş; bu kararla birlikte, Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması kararı da alınmıştır. 1990 yılına

⁷⁶ Savaş Yanar, "*Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 51.

⁷⁷ Mert, a.g.e., s. 160.

⁷⁸ Cafersoy, a.g.e., s. 289

gelindiğinde bağımsızlık için Gürcü ulusal hareketi ikiye bölünmüştür. Bir tarafta başını Ulusal Demokrat Parti'yi yöneten Şanturia ve Ulusal Bağımsızlık Partisi'nin lideri Tsereteli'nin çektiği "Ulusal Kongre", diğer tarafta Gamsahurdiya'nın liderliğindeki "Yuvarlak Masa - Özgür Gürcistan" yer almıştır. Gamsahurdiya, Baltık ülkeleri örneğinde görüldüğü gibi hemen bir bağımsızlık ilanını istemiş, diğer grup ise daha farklı bir yaklaşım sürdürmüş ve yeni bir yapılanmayı tercih ettiğini belirtmiştir.⁷⁹

28 Ekim 1990'da Gürcistan Yüksek Sovyeti için seçimler yapılmıştır. Muhalif partilerin çoğunu Ulusal Özgürlüğün Yuvarlak Masası adlı gevşek bir ittifakta toplayabilmeyi başaran Gamsahurdiya, parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu kazanmayı başarmıştır. 14 Kasım 1990'da teşkil edilen yeni Yüksek Sovyet, Gamsahurdiya'yı başkan seçmiştir. Gürcü milliyetçisi yeni Yüksek Sovyet Başkanı, derhal SSCB'den ayrılmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. 31 Mart 1991'de "bağımsızlık" için referandum yapılmıştır. Oyların yüzde 93'ünün bağımsızlık kararını onayladığı referandum sonucunda, 9 Nisan 1991'de Gürcü Yüksek Sovyet'i de bağımsızlık kararını onaylamış⁸⁰ ve Gürcistan SSCB içinde Baltık ülkelerinden sonra ilk bağımsızlığını ilan eden ülke olarak, diğer iki Kafkas cumhuriyetinin de önünü açmıştır.⁸¹

Gürcü halkından da aldığı destekle milliyetçi politikalara ağırlık veren Gamsahurdiya, yürüttüğü bu politikalarla azınlıkları korkutmaya başlamıştır. Göreve gelmesinin ardından ilk icraatlarından biri Güney Osetya'nın özerkliğini kaldırmak olan Gamsahurdiya, toprak bütünlüğünü sağlamaya dönük bölünmez, tek Gürcistan politikalarıyla, aslında Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştır. Oysaki Gürcistan'ın etnik yapısı, aynı zamanda devletin bütünlüğüne etki yapacak bir tehlike oluşturması nedeniyle oldukça önemlidir. Tiflis, 1990 yılı Aralık ayında Gürcistan içindeki Güney Osetya bölgesinin otonom statüsünü kaldırınca, Güney Osetya Parlamentosu da ayrılıkçı bir tutumla, RF sınırları içinde bulunan Kuzey Osetya ile birleşme kararı almıştır. Bu kararlar birlikte Gürcü istilasına uğrayan Güney Osetya'da RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in arabuluculuğu ile Temmuz

⁷⁹ Demir, 2003, s. 120.

⁸⁰ Demir, 2003, s. 120.

⁸¹ Cafersoy, a.g.e., s. 289

1992’de yapılan ateşkes anlaşmasıyla, Rus, Gürcü ve Güney Osetya’ya bağlı güçlerin katılımıyla sağlanan ateşkes halen yürürlüktedir.⁸²

Bu gelişmelerin ardından Eduard Şevardnadze Mart başında ülkesine dönmüş ve seçimlere kadar ülkeyi yöneten “Devlet Konseyi”nin başkanlığına seçilmiştir. Dağılan Sovyetler Birliği’nde Dış İşleri Bakanlığı görevini yürütmüş olan Şevardnadze, tecrübeli, dünya dengelerini, siyaseti iyi bilen bir yöneticidir. Ülkesinde yaşanan ağır şartlar altında Mart 1992’de Devlet Konseyi’nin başkanlığına getirilen Şevardnadze öncelikle iç sorunlar üzerine eğilmiştir.⁸³

SSCB döneminde yürütmüş olduğu görev, Şevardnadze’ye iktidara geldiği zaman önemli bir dış destek sağlamıştır. Usta bir politikacı olan Şevardnadze, RF ile uzlaşma sağlamadan, ülkedeki ayrılıkçı hareketleri engelleyemeyeceğinin farkında olduğu için, RF ile yakın ilişkiler kurmuştur. RF ile yakınlaşan ilişkiler Gürcistan açısından hem içte hem dışta olumlu bir durum yaratmıştır. Ancak ülkede kısa süre de olsa süren keskin Gürcü milliyetçiliğın ve ayrılıkçı eğilim taşıyan ve RF’den de destek alan yerel milliyetçiliğın yarattığı kaos ortamını düzeltmek kolay olmamıştır. Ülkenin üç yerinde aynı anda savaşıla mücadele zorunda kalınmıştır. Haziran 1992’de Güney Osetya’da ateşkesin sağlanmasının ardından Ağustos 1992’de Abhazya’da çatışmalar başlamış, Abhazya’da Gürcistan’ın yenilmesi sonrasında ateşkes görüşmeleri sürerken bu kez de Megrelya’da Gamsahursiya’nın Tiflis’e doğru harekete geçmesiyle iç savaş patlak vermiştir.⁸⁴

Gürcistan’da Güney Osetya, Abhazya ve Megrelya’nın büyük kısmının katılmadığı, Gamsahuriya yanlılarının boykot ettiği seçimler 11 Ekim 1992’de gerçekleşmiş, tek aday olarak girdiği seçimde Şevardnadze, oyların yüzde 86’sını alarak Parlamento Başkanlığı’na seçilmiştir. 4 Kasım 1992’de yeni parlamentonun ilk toplantısında Şevardnadze, oybirliği ile başkanlığa seçilmiştir. Devlet Başkanlığına seçilen Şevardnadze ülke içindeki karmaşık siyasi dengeler, halen sürmekte olan iç savaş hali ve buna bağlı ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

⁸² Oktay F. Tanrısever, “Gürcistan’daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan’ın İstikrarı Açısından Önemi” 2023, Sayı 31, Kasım 2003, s. 21.

⁸³ Yanar, a.g.e., s. 74.

⁸⁴ Kamil Ağacan, “Acaristan Sorunu ve Saakashvili’nin Mevzi Kazanımı”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004, s. 60.

Şevardnadze'nin, Gürcistan'ın başına geçmesinin ardından olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bağımsızlık hareketleri ile mücadele edilmiş, sorunların barışçıl çözüm yollarıyla çözülmesine çalışılmıştır.

Yaşanan kaos ortamının bir türlü düzelmemesi üzerine Şevardnadze, RF ile 8 Ekim 1993'te BDT'ye girmek üzere anlaşmış, ancak bu karar Gürcü Parlamentosu'nda reddedilmiştir. Bununla beraber Şevardnadze, amacına ulaşmış ve bu imzadan sonra ülkede yaşanan iç karışıklıklar durgunlaşmaya başlamış ve Şevardnadze, ülkede otoritesini sağlamayı başarmıştır.⁸⁵

Abhazya sorununun çözümünde başarı sağlayamayan Şevardnadze, BDT askerlerinin Abhazya ile Gürcistan arasına yerleşmesini kabul etmek zorunda kalmış, böylece RF'nin de soruna müdahil olmasına neden olmuştur. Yapılan anlaşmayla Gürcistan ile Abhazya arasındaki İnguri nehri sınır teşkil etmek üzere sınır bölgesine yerleştirilen BDT askerleri 1993'ten beri bölgede varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu çözümsüzlük ortamı da RF'nin Gürcistan'ı tekrar tekrar Moskova'nın yörüngesine sokabilmesi için olanaklar sağlamaktadır⁸⁶. Bölgeye yerleştirilen Rus askerlerinden oluşan Barış Gücü, çatışmaları önlemede başarılı olamamıştır. Kasım 1996'da Güney Osetya ve Abhazya'da yapılan seçimlere göz yuman RF, böylece bölgede yaşanan ayrılıkçı hareketlere de cesaret vermiştir.

RF Gürcistan'ı kontrol altına almak için Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını kullanmış ve söz konusu bölgelerdeki etnik halkları Gürcüler'e karşı örtülü de olsa desteklemiştir. 8 Ekim 1993'te Kremlin'de yapılan, RF ve üç Kafkasya cumhuriyeti devlet başkanlarının katıldığı, Kafkasya Zirvesi'nden sonra Gürcistan, BDT'ye girmeyi ve ülkesinde Rus askeri üslerinin konuşlanmasını kabul etmiştir. Gürcistan Mart 1994'te BDT'ye katılmıştır.

RF, Gürcistan'ın BDT'ye katılmasından sonra, Gürcistan ve Abhazya arasında imzalanan 2 Nisan 1994 Moskova Anlaşması için arabuluculuk yapmış, bunun ardından Tiflis'le Moskova arasında imzalanan bir anlaşma ile RF'nin Gürcistan'da üç Rus askeri üs kurması kararı alınmıştır. Üslerden biri Tiflis'in 30 km

⁸⁵ Demir, 2003, s. 121.

⁸⁶ Tanrısever, a.g.e., s. 21.

güneyinde, diğeri Batum'da ve üçüncüsü ise yine Türkiye sınırına yakın olan Akhalkalaki'de olacaktır.⁸⁷

Başkanlığı döneminde ülke sorunlarının çözümünde kısmen de olsa başarılı olan Şevardnadze'nin, yaşanan ayrılıkçı nitelikli iki iç savaş, bunun sonucu olan siyasi ve ekonomik bunalımlar ile RF ile yaşanan enerji krizinin etkilerini silmesi mümkün olamamıştır. Gürcistan'da 1995 yılında hem parlamento hem de başkanlık seçimleri yapılmıştır. Şevardnadze'nin "Gürcü Yurttaşlar Birliği" yüzde 23,71'lik oy oranı ile parlamentoda çoğunluğu eline geçirmiştir. 5 Kasım 1995'de yapılan başkanlık seçimlerinde ise Şevardnadze, oyların yüzde 74.32'sini alarak tekrar başkanlığa seçilmeyi başarmıştır. 1992'den itibaren iktidarda bulunan Devlet Başkanı Şevardnadze; 9 Nisan 2000'de yapılan seçimlerde, oyların yüzde 82 oranında ezici çoğunluğunu alarak devlet başkanlığı görevini sürdürmüştür. Ancak arkasındaki halk desteği hızla eriyen Şevardnadze'nin 1993'ten itibaren destekçisi olan "Gürcistan Vatandaşlar Birliği" seçim bloğunu oluşturan partiler Ağustos 2001'de bu bloktan ayrılmışlardır.⁸⁸

Seçimlerden önce Şevardnadze'ye seçim kuralları ile ilgili bir paket sunan, ancak Şevardnadze'den olumlu karşılık alamayan ABD, seçim süreci boyunca demokratik seçimler için bastırılmış, Şevardnadze ise çareyi Moskova'ya yönelmekte bulmuştur. Bu dönemde Rus enerji şirketleriyle birbiri ardına anlaşmalar yapılmıştır.⁸⁹

2 Kasım 2003'te yapılan parlamento seçimlerinde büyük usulsüzlükler yapılmış, özellikle seçmen listelerinde büyük oynamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Seçim sonrasında yüzde 21,32 oy alarak birinci olduğu ilan edilen "Yeni Gürcistan İçin Partisi"nin yüzde 18,39 oranında oy aldığı, üçüncü parti olarak ilan edilen Saakaşvili'nin partisi "Ulusal Hareket" in ise yüzde 26,6 oranında oy alarak birinci parti olduğu ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Bunun üzerine seçimler sonrasında, seçimlere hile karıştırıldığına yönelik geniş halk gösterileri düzenlenmiştir. Görev süresi 2005

⁸⁷ Mert, a.g.e., s. 165.

⁸⁸ Demir, 2003, s. 123-124.

⁸⁹ Kamil Ağacan, "Gürcistan'da Örtülü Devrim", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 45, Ocak 2004, s. 59-61.

⁹⁰ Mustafa Şahin, "Gürcistan Ziyareti ve Mikhail Saakaşvili'nin Göreve Geliş", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 47, Mart 2004, s. 78.

yılında dolacak olan ve Gürcistan yasalarına göre devlet başkanlığına üçüncü kez seçilme olasılığı bulunamayan, Gürcistan'ın son on yılına damgasını vuran, Sovyetler Birliği'nin son dışişleri bakanı, Eduard Şevarnadze muhalefetin artan baskısına dayanamayarak istifa etmek zorunda kalmıştır.

Gürcistan'da 2 Kasım 2003'de yapılan genel seçimlerin ardından ülkede oluşan siyasî buhran, kendisinden sonra başa geçecek kişinin belirlenmesi yönündeki ABD planlarını bozan Şevardnadze'nin, örtülü bir Amerikan operasyonu etkisi ile 23 Kasım 2003'te istifasına yol açmıştır.⁹¹

Gürcistan'da Şevardnadze'nin devlet başkanlığının istifası sonrası boşalan devlet başkanlığı için seçimler 4 Ocak 2004 tarihinde yapılmış, devlet başkanlığı seçimlerinde "Kadife Devrim" (Gül Devrimi) genç lideri, 36 yaşındaki Mihail Saakaşvili, rakiplerini açık farkla geçerek, yüzde 96,7 gibi yüksek bir oranda oy alarak seçimleri kazanmıştır. ABD eğitilmiş, Batı yanlısı Saakaşvili'nin Gürcistan'ın komşuları arasında ilişkilerine en çok dikkat etmesi gereken ülke hiç kuşku yok ki RF'dir. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'ın RF için stratejik önemi olduğu açık bir gerçektir.⁹²

Gürcistan muhalefetinin önderi konumundaki Mikhail Saakaşvili'nin Milliyetçi Hareket Bloku ve onun en yakın destekçisi olan Nino Burjanadze - Demokratlar Bloku oldukça sert milliyetçi söylemlerle destek bulmuşlardır. Hem Saakaşvili hem de Burjanadze Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan'ın tekrar Tiflis'in kontrolüne sokulması gereğinden söz etmişler, bu uğurda gerekirse güç kullanımına gidebileceklerini ima etmişlerdir.⁹³

Gürcistan'ın genç devlet başkanı Saakaşvili'nin ülkede yaşanan ayrılıkçı nitelikli sorunları çözmek için, Gürcistan'ın ilk devlet başkanı Gamsahurdiya gibi askeri çözüme yönelmesi Gürcistan'ı kesin olarak parçalanma sürecine götürebilir.

⁹¹ Ağacan, 2004a, s. 61.

⁹² Hasan Kanbolat, "Gürcistan'da Saakaşvili'nin Zaferi Sonrası", 12 Ocak 2004, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=819>, E.T., 18.05.2015.

⁹³ Suat Kınıkkoğlu, "Kadife Devrim Işığında Türkiye-Gürcistan İlişkileri", 25.11.2003 <http://www.zaman.com.tr/2003/11/25/vorumlar/default.htm>, E.T., 18.05.2015.

1.7.3. Ermenistan

1.7.3.1. Ermenistan'ın Ülke Bilgileri

Bölgenin en küçük ülkesi olan Ermenistan, diğer Güney Kafkasya ülkelerine göre daha az stratejik öneme sahip bir kara devletidir. 29.800 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olan Ermenistan'ın nüfusu yaklaşık 2 milyon 983 bindir. Kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran ve Azerbaycan (Nahçıvan), batıda ise Türkiye ile sınır komşusudur. Ermenistan Güney Kafkasya ülkeleri içerisinde yüzde 97,7 Ermeni nüfusuyla etnik bakımdan en homojen ülke niteliğini taşımaktadır. 2004 yılı tahminlerine göre GSMH'si 13,65 milyar dolar olan Ermenistan'da kişi başına düşen GSMH ise 4600 dolardır. Ermenistan, Güney Kafkasya ülkeleri arasında kişi başına düşen GSMH'si en yüksek olan cumhuriyettir.⁹⁴

Ermenistan da, bölgenin diğer devletleri gibi farklı etnik azınlıkları içinde barındırmakta, sınırları içinde değişik din ve etnik kökenden halklar yaşamaktadır. Ancak bu oran diğer Kafkasya ülkeleriyle kıyaslanamayacak derecede düşüktür. Ermenistan nüfusunun yüzde 97,7'si Ermeni, yüzde 1,3'ü Kürt, yüzde 0,5'i Rus ve yüzde 0,3'ü diğer milletlere mensuptur.⁹⁵ Başkenti Erivan olan Ermenistan, bölgesel anlamda tarihten gelen büyük güçler İran - RF - Türkiye üçgeni içersine sıkışmış bulunan Transkafkasya bölgesinin bir üyesi olarak jeopolitik anlamda da sıkışmış bir konumdadır ve açık bir denize doğrudan çıkışı bulunmamaktadır.⁹⁶

Coğrafi bağlamda tam anlamıyla çevrelenmiş durumda olan ülkenin başta tarım üretimi ve hammadde bakımından zengin olmaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik durumu iç ve dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Rus Çarlığı'na göç eden Ermenilerle birlikte 11. yüzyılda daha çok ticari amaçlarla başlayan Ermeni - Rus ilişkileri zamanla gelişmiştir. Karşılıklı ticari ilişkilerin de gelişimiyle Rus Çarlığı'nın Transkafkasya'ya ilgi duyması 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren ivme kazanmış, 18. ve 19. yüzyıllarda itibaren ise Kafkasya'ya

⁹⁴ Öztürk, 2005a, s. 22.

⁹⁵ Özdağ, a.g.e., s. 58.

⁹⁶ Erhan Büyükkakıncı, "Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış", Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, Ed. Okan Yeşilot, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 125.

yerleşme mücadelesi veren Rusların bu bölgeye inmelerinde Ermeniler büyük yardımlarda bulunmuşlardır.⁹⁷

Kafkasya'yı işgal etmeye çalışan Rusları kendilerinin kurtarıcısı olarak karşılayan Ermeniler, gönüllülerden oluşan silahlı birlikler kurarak Rus ordusu ile birlikte İran ve Osmanlı'ya karşı savaşmıştır. 20. yüzyılın başlarına kadar Kafkasya, Rus Çarlığı tarafından yönetilmiştir. Ancak özellikle 1905'ten itibaren Bolşevik hareketin güçlenmesi, Ekim 1917 Bolşevik İhtilali ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rus Çarlığı, Kafkasya'dan geri çekilmeye başlamıştır.⁹⁸

1918'de imzalanan Brest - Litovsk Antlaşması'na kadar Ermenistan'da Rus varlığı devam etmiş, daha sonra Kafkasya'daki Rus ordusunun çekilmesi ile, 1918 yılında Ermenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ermenistan önce, 1920'de Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmiş, 1922'de ise kurulan Transkafkasya Federasyonu'na üye olmuştur. 1936 yılında da Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüyle SSCB'ye katılmıştır.

SSCB yöneticileri, Stalin döneminden itibaren Ermeni kartını oynamış, hem Gürcüleri, hem de Azerileri kontrol etmek açısından Ermenileri kullanmışlardır. Özellikle bölgedeki toprak ve sınır değişiklikleri ve nüfus mübadeleleri ile "böl yönet" politikasının bir sonucu olarak Transkafkasya'da üç ana etnik grubu siyasal anlamda birbirlerine bağımlı kılmışlardır.⁹⁹

Ekim 1987'de Dağlık Karabağ'da çıkan bir idari kriz sonucunda Ermenistan'da SSCB Döneminde başlayan Dağlık Karabağ krizi, 1988'de Dağlık Karabağ Yüksek Sovyeti'nin SSCB ve Azerbaycan Yüksek Sovyetleri tarafından reddedilen, Ermenistan'a bağlanma kararından sonra 1989 yılında silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Daha sonra Ermenistan iç politikasında da çok önemli rol oynayan "Ermeni Ulusal Hareketi"nin oluşumu da bu dönemde tamamlanmıştır. 1989'dan itibaren Dağlık Karabağ'ın kontrolünün Ermeniler tarafından ele geçirilmeye

⁹⁷ Özdağ, a.g.e., s. 58.

⁹⁸ Hatem Cabbarlı, "*Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri*", Ankara Çalışmaları, Asam Yayınları, Ankara, Mayıs 2004, s. 4-5.

⁹⁹ Büyükkancı, a.g.e., s. 130.

başlaması üzerine Azerbaycan Dağlık Karabağ üzerine harekete geçmiş ve Ermeniler de buna karşılık vermişlerdir.¹⁰⁰

Ermeni Parlamentosu, 21 Eylül 1991 'deki referandumun ardından 23 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. "Ermeni Ulusal Hareketi"nin adayı Levon ter Petrosyan, yüzde 83 oranında oy alarak, bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ın ilk devlet başkanı olmuştur. 1991'de yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu bu tarihten itibaren hız kazanmıştır. Büyük çoğunluğu Azerilerden oluşan özerk bölge, büyük oranda Ermenilerin eline geçmiştir. SSCB'nin dağılması sırasında Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti 2 Eylül 1991'de Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılması ve Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin kurulması hakkında karar almıştır.¹⁰¹

Ermenistan, bağımsızlığını ilan etmesinin ve seçimlerin ardından tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. İçte yaşanan sorunların yanı sıra Dağlık Karabağ sorunu ve Azerbaycan topraklarını işgal etmiş olması durumu, Ermenistan'ın dış politikada zor bir süreç girmesine neden olmuştur. Gerek AGİT'te gerekse de BM'de alınan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, çatışmaların durdurulması ve askerlerin geri çekilmesi çağrılarını uymayan Ermenistan'a uluslararası kamuoyunca herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. Ancak, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve İran tarafından çevrelenen ve bu ülkelerin hepsiyle tarihten gelen sorunları bulunan Ermenistan'da bağımsızlık sonrasında büyük sorunlar yaşanmaya başlamıştır.¹⁰²

SSCB'nin son dönemlerinde Ermenistan'ın bağımsızlık hareketini başlatan Ermeni Milli Hareketi, Ruslara karşı bir tutum benimsemiş, 1990 yılında Rus askeri üslerine saldırılar düzenlemiştir. Ermenistan'da Rus karşıtı tutum bağımsızlık sonrasında da kısa bir süre daha sürmüştür. Ancak Ermeni Milli Hareketi, RF'nin siyasi, askeri ve ekonomik desteği olmadan Dağlık Karabağ sorununun yanısıra

¹⁰⁰ Araz Aslanlı, "*Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu*", Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 400-401.

¹⁰¹ Büyükkakıncı, a.g.e., s. 130.

¹⁰² İbrahimli, a.g.e., s. 43.

ekonomik sorunların da aşılamayacağını anlayınca RF ile olan ilişkilere önem vermeye başlamıştır.¹⁰³

Şubat 1993'te Ermenistan'da başta enerji krizi olmak üzere, ekonomik sorunların artması üzerine başbakanlığa ekonomik konularda uzman Hrant Bagratyan gelmiştir. Bagratyan ülke içinde yönetime yönelik artan tepkileri azaltmak ve ekonomik sorunları çözmek amacıyla RF ile ekonomik ilişkilere girmiştir.¹⁰⁴

Ermenistan'daki SSCB dönemi sonrası ilk parlamento seçimleri 5 Temmuz 1995'te yapılmış, "Ermeni Ulusal Hareketi"nin liderliğini yaptığı "Cumhuriyetçi Blok" 190 üyeli parlamentoda 119 üyeye sahip olmuş ve Bagratyan başbakanlık görevini sürdürmüştür. Ardından 22 Eylül 1996'da devlet başkanlığı seçimleri yapılmış, Levon ter Petrosyan, Cumhuriyetçi Blok'un adayı olarak, seçimlerden başarıyla çıkmıştır. 1991'de aldığı yüzde 83'lük oranından bir hayli düşük olan yüzde 51,75'lik oy oranı Petrosyan'ın halk desteğini kaybetmeye başladığını göstermiştir. Daha sonra yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerin yanı sıra Petrosyan'ın Dağlık Karabağ konusunda daha sakin bir tutum izlemeye başlaması, Ermeni milliyetçisi partilerden Taşnaksütyun Partisi'ni kapatması, Türkiye ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye çalışması ve bütün bunların sonucunda dava arkadaşlarının ve Dağlık Karabağ Komitesi'nin onu yalnız bırakarak yeni bir parti kurlmaları da Petrosyan'ın arkasındaki halk desteğini kaybetmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁵

Ermeni ulusal çıkarının ve Ermenistan'ın devlet politikasının oluşumunu etkileyen üç faktör mevcuttur: 1) Dünya Ermenileri (Diaspora), 2) Ermenistan Ermenileri, 3) Dağlık Karabağ Ermenileri.¹⁰⁶ Petrosyan, Dağlık Karabağ sorununa yönelik tutumuyla, bunlardan en azından ikisinin - Dağlık Karabağ Ermenileri ve Diaspora Ermenilerinin - tepkilerini üzerine çekmiş ve arkasındaki desteği kaybetmiştir.

¹⁰³ Cabbarlı, a.g.e., s. 11-12.

¹⁰⁴ Demir, 2003, s. 110.

¹⁰⁵ Hatem Cabbarlı, "Ermenistan'da 19 Şubat 2003 Tarihli Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Koçaryan'ın İkinci Şansı Var mı?" <http://hatem-cabbarli.blogspot.com.tr/2012/01/ermenistanda-19-subat-2003-tarihli.html>, E.T., 15.05.2015.

¹⁰⁶ İbrahımlı, a.g.e., s. 43.

Seçimlerin ardından başbakanlıkta bulunan Bagratyan istifa etmiş ve yerine Armen Sarkisyan geçmiştir. Sarkisyan'ın da istifası üzerine, 20 Mart 1997'de Robert Koçaryan, bu görevi devralmıştır. Dağlık Karabağ Ermenileri'nden olan Koçaryan 1980'li yılların başlarından itibaren ayrılıkçı nitelikli Krunk (Turna) Teşkilatı liderliği yapmış, 1992'den itibaren sözde Dağlık Karabağ Savunma Komitesi'nin başkanlığını yürütmüş, 1996 yılında ise sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁰⁷

Devlet Başkanı Petrosyan'ın Karabağ ile ilgili bir uzlaşma istemesi, ülke içindeki kendisine yönelik muhalefetin artmasına neden olmuş, dışişleri bakanı istifa etmiş ve başbakanlık görevini yürütmeye başlayan Koçaryan, Petrosyan'a karşı açıkça muhalefet etmeye başlamıştır. Muhalefetin artan baskılarına daha fazla dayanamayan Petrosyan, Şubat 1998'de görevinden istifa etmiştir.

Yeni devlet başkanını seçmek için 16 Mart 1998 tarihinde yapılan seçimlere komünistlerin adayları olan Demirciyan ve Petrosyan'ın istifası üzerine vekaleten devlet başkanlığını yürütmekte olan Koçaryan da dahil olmak üzere toplam oniki aday katılmış; Koçaryan'ın yüzde 38,82, Demirciyan'ın yüzde 30,62 oranında oy aldığı seçimlerde adayların kullanılan oyların yarısından fazlasını alması gerektiği ve adayların hiçbirisinin de bu oranı alamamasından dolayı ikinci tur seçimleri yapılmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁸ Birinci tur seçimlerde en yüksek oranda oy alan iki adayın yarıştığı 30 Mart 1998'de yapılan ikinci tur seçimlerde Koçaryan yüzde 59,49 oranında oy alarak devlet başkanlığı görevini asaleten yürütmeye başlamıştır.

Ermenistan'da 19 Şubat 2003 yılında yapılan başkanlık seçiminde onbeş kişi adaylığını koymuş, Koçaryan oyların yüzde 49,4'ünü, Demirciyan'ın yüzde 28,2'sini aldığı seçimlerin sonucunda hiçbir adayın oyların yarısından fazlasını alamamasından dolayı ikinci tura gidilmiştir. AGİT ve Avrupa Konseyi tarafından gönderilen gözlemciler, seçimler sırasında hile yapıldığı ve seçimlerin uluslararası standartların çok altında kaldığını açıklamışlardır. Muhalefet de seçim sonuçlarına itiraz etmiş, hem seçimler öncesinde hem de seçimler sırasında ihlallerde bulunduğu belirterek, sokağa çıkmışlardır. Muhalefet tarafından yapılan

¹⁰⁷ Cabbarlı, 2004, s. 15.

¹⁰⁸ Cabbarlı, 2015.

kalabalık mitinglere ve protestolara rağmen seçimler yenilenmemiş; 5 Mart 2003 tarihinde yapılan ikinci tur seçimlerde oyların yüzde 67,5'ini alan Koçaryan, seçimlerde zafer kazanmıştır.¹⁰⁹

Ermenistan, bir yandan büyük ekonomik sorunlarla karşı karşıya iken ve karışık bir siyasal ortamda bulunurken diğer yandan da dış ilişkilerine önem vermek zorunda kalmıştır. Azerbaycan ile savaş halindedir. İran'la geçmişten gelen sorunlarına rağmen, İran'da yaşayan Güney Azerileri nedeniyle, Azerbaycan'dan çekinen İran, Ermenistan'la dostane ilişkiler kurmuş ve bunu sürdürmektedir. Gürcistan bölge açısından önemli bir ülke olmasına rağmen, kendi içinde bulunduğu sorunlarla meşgul olmasından dolayı, hem ekonomik hem de diplomatik olarak Ermenistan'ı bölgede destekleyebilecek güce sahip değildir. Türkiye ile sözde "Ermeni Soykırımı" iddiaları ve diaspora Ermenilerinin buldukları ülkelerde Türkiye aleyhine çıkardıkları kararlar nedeniyle ilişkileri iyi olmayan Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı ve Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmesi sonrasında Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında yer alması sonucu Ermenistan'a karşı uyguladığı ambargoyla birlikte ilişkiler daha da kötüleşmiştir.¹¹⁰

Komşularıyla iyi geçinemeyen ve coğrafi engellere maruz kalan bir ülke olarak Ermenistan, doğrudan bölge dışı aktörleri kendi ilgi ve çıkar alanlarına çekmeye çalışmış, özellikle RF ile olan ilişkiler özel bir anlam kazanmıştır. Kafkasya bölgesinde RF'nin bölgesel dengeler açısından en önemli aktör olması nedeniyle, RF ile yakın ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

SSCB'nin dağılması sonrası kurulan BDT'ye ilk üye olan ülkelerden birisi olan Ermenistan, Mayıs 1992'de imzalanan, ancak yeterli sayıya ulaşamadığı için hayata geçemeyen, Taşkent Kolektif Güvenlik Antlaşması'na taraf olan eski Sovyet cumhuriyetlerindedir. 1993 yılında Yeltsin yönetiminin Monroe Doktrinin bir benzeri niteliğindeki "Yakın Çevre Politikası"nın resmi olarak ilan etmesi ve Rus

¹⁰⁹ Ömer E. Lütem, "*Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları.*" Cilt 2, Sayı 8, Kış 2003, <http://www.eraren.org/tur/makale/08Omelutem.pdf>, E.T., 18.05.2015.

¹¹⁰ Özdağ, a.g.e., s. 28.

ordusunun BDT alanı içerisindeki etkinliğinin artırılmasına yönelik söylemler geliştirilmesi, Ermenistan devleti açısından birçok avantajı beraberinde getirmiştir.¹¹¹

RF bölgede Ermenistan'ın en yakın müttefiki olup, bu ülkenin gerek Ermenistan içindeki gerek bölgedeki sorunlarda desteği, Ermenistan için hayati önem taşımaktadır. Ermenistan bölge içi politikalarda RF ile olan yakın ilişkilerinden yararlanmakta ve komşu ülkelere yönelik girişimlerinde bunu bir koz olarak kullanmaktadır. Bunun dışında Güney Kafkasya'da, Batı ülkeleri ile en iyi ilişkiye sahip ülke Ermenistan'dır. Ayrıca dünya genelinde birçok ülkede bulunan Ermeni cemaatleri, Batı kamuoyunun etkilenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Diaspora Ermenileri önemli bir kamuoyu oluşturarak, bu ülkelerden önemli oranda politik destek sağlamaktadırlar.

Çevrelenmişlik psikolojisi yaşayan Ermenistan, güvenlik ve savunma politikaları açısından RF'nin dışında alternatifler aramıştır. 1992'den itibaren Yunanistan, Ermenistan askerlerinin yetiştirilmesine destek vermeye başlamıştır. Haziran 1996'da iki ülke savunma işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Ermenistan ile Yunanistan arasındaki askeri işbirliğine 1995'ten itibaren İran da katılmaya başlamıştır. Söz konusu üç ülke, 12 Haziran 1999'da bir askeri işbirliği antlaşması imzalamışlardır.¹¹²

1.8. Kafkasya'daki Etnik, Dinsel ve Dilsel Gruplar

“Etnik” kelimesinin anlamıyla ilgili farklı yorumlar mevcuttur. Kelimenin çok eski olduğunu belirten Eriksen'e göre, “etnik” kelimesi Yunanca “ethnos”tan gelmektedir.¹¹³ Anderson da kavramın sözlük anlamının “ethnos”tan geldiğini ve “halkın” karşılığı olarak kullanıldığını ifade eder.¹¹⁴ Vamik'a göre ise, “ethnos”un anlamı topluluk, insanlar ya da kabilelerdir.¹¹⁵

“Etnik grup” tanımı da, “etnik” kelimesi gibi farklı görüşlere yol açmıştır. Talcott Parsons, etnik grubu; “Ortaklaşa bir soydan veya gruptan geldiklerini kabul eden akrabalık gruplarının bir araya toplanması” biçiminde yorumlamıştır. Sorokin

¹¹¹ Büyükakıncı, a.g.e., s. 131.

¹¹² Cabbarlı, 2004, s. 22.

¹¹³ T.Hylland ERIKSEN., “*Ethnicity and Nationalism*” (London: Pluto Pres, 1993), 3-4.

¹¹⁴ C. W. ANDERSON., “*Issues of Political Development*” (New Jersey: 1967), 234.

¹¹⁵ Talcott PARSONS., “*The Social System*” (1959), 172.

de, milliyet ile etnik grupları aynı anlamda tanımlamaktadır. Ona göre, aynı dili konuşan ve aynı kültür değerlerine ortak olanlar, milliyet ve etnik grubu teşkil ederler.¹¹⁶ Konuyla ilgili daha geniş tanımlamayı yapan Smith ise, bir grubun “etnik grup” olarak tanımlanması için aşağıdaki altı niteliği taşıması gerekir. Birincisi bu grubun kendine özgü kolektif bir ismi olmalıdır. İkinci olarak, ortak bir soy miti olmalıdır. Burada önemli olan grup üyelerinin aynı ataların torunları olmasıdır. Üçüncüsü ortak tarihtir. Bu özellik grup üyelerine, tarihsel ardı ardına gelişler ve sonraki deneyimler için “biçimleri” ve onların yorumlanması için kanalları ve kalıpları yaratır. Dördüncü nitelik ise, özel ortak kültürdür. Bu özellik “benzerlik-benzeşmezlik” kalıbı ile kavramlaştırılabilir. Buna göre bir etnik grubun üyeleri, üye olmayanlardan farklı, fakat kendi içlerinde aynıdırlar. Beşinci nitelik, grubun belirli bir yurt ile bağlılığıdır. Yani etnik grubun her zaman “mülkiyetinde” gördüğü belli bir yer ya da yurt vardır. Son olarak da gruptaki dayanışma duygusudur. Smith’e göre, bu altı nitelikten herhangi birisine sahip olmayan bir grup etnik grup değildir.¹¹⁷

1.8.1. Etnik Gruplar

Güney Kafkasya, birçok konuda olduğu gibi etnik açıdan da son derece karışık bir yapıya sahiptir. Dünyada eşi az rastlanan bir görüntü sergileyen bu bölge, çok fazla sayıda etnik grubu bulundurmaktadır. Arap coğrafyacılar, bölgeye bu nedenden dolayı “Halklar Dağı” adını vermişlerdir. Bölgede 70’den fazla etnik grup vardır.¹¹⁸

Güney Kafkasya’da yaşayan bu halklarla ilgili bilgi edinmek, var olan sorunların çözümü için son derece önemlidir. Aşağıda, yukarıdaki tabloda yer verilen etnik unsurlara, sırayla ve kısaca değinilmiştir:

¹¹⁶ Orhan TÜRKDOĞAN., “*Etnik Sosyoloji: Türk Etnik Sosyolojisi*” İstanbul: Timaş Yayınları, 1997, 95.

¹¹⁷ Anthony D. SMITH., “*Ulusların Etnik Kökeni*” (İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2003), 47-57.

¹¹⁸ Asım Memmedov, “*Güney Kafkasya’da Etnik Çeşitlilik ve Çatışma: Abhazya ve Dağlık Karabağ Sorunları*,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s. 1.

Azerbaycan Türkleri: Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde, Gürcistan'ın ağırlıklı olarak Borçalı bölgesinde yaşayan bu grubun bölgeye gelişiyle ilgili daha önce bilgi verildiği için burada bir daha değinilmeyecektir. Tek¹¹⁹ eklenebilecek husus, Azerbaycan Türklerinin de kendi içinde ayrıldığıdır. Ayrımlar, Padarlar ve Şahsevenler bunlardan en kalabalıklarıdır. Birinci en büyük grubu teşkil eden Ayrımlar, genel olarak Azerbaycan'ın Gedebeş, Daşkesen, Kelbecer ve Hanlar bölgelerinde yaşamaktalar. İkinci büyük grubu teşkil eden Padarlar, çoğunlukla Şirvan bölgesinde bulunmaktalar. Bazı verilere göre onların öz soyları direkt olarak Oğuz Boyundan gelmektedir. Üçüncü grubun mensupları olan Şahsevenler ise ağırlıklı olarak Araz Nehri boyunca Azerbaycan'ın Astara - Lenkaran bölgesinde yerleşmekteiler.

Zamanında Fars kültürünü yayan ve Fars İmparatorluğunda Türk soylarının asırlar boyunca hüküm etmesini sağlayan bu grup, günümüzde sadece 12.000 civarında kalmıştır.¹²⁰ Kafkasya'nın sayıca en kalabalık grubu olan Azerbaycan Türkleri, Kafkasya nüfusunun %36,6'sını oluşturmalarına rağmen, bugün bölgeyi kontrol etme gücüne sahip değillerdir. Anadolu Türkleri ile ortak etnik temele dayanan bu grup, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti tarafından desteklenmektedir.

Bölge dışı müttefikinden çok muhalifi bulunan Azerbaycan Türkleri, tarih boyunca çeşitli sıkıntılar ile karşı karşıya gelmiştir. Bunların en önemlisi, Rusya'nın asırlar boyu yürüttüğü Güney Kafkasya'daki "denge" politikasıdır. İran ve Arap Dünyasının desteklediği Şii - Sünni çatışmaları, Ermeniler ile yaşadığı Karabağ Savaşı ve Gürcülerin ısrarla üzerinde durduğu Borçalı Sorunu, bugün Azeri Türklerini bölgede yöneten güç yerine, diğer devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılan bir grup haline getirmiştir.¹²¹

¹¹⁹ Henze, a.g.e., s. 66-69.

¹²⁰ Richard Tapper, "*İran'ın Sınır Boylarına Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*", Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s.24.

¹²¹ Rasim Musabeyov, "*Azerbaycan'daki Etnik Azınlıklar*", Avrupa Dosyası, C. VII, 2001, s. 177.

1.8.1.1. Temel Etnik Gruplar

Tablo 1.1. Güney Kafkasya'daki Temel Etnik Gruplar¹²²

Azerbaycan Cumhuriyeti	Azeriler, Lezgiler, Ermeniler, Avarlar, Tatlar, Yahudi Tatlar, Kürtler, Talışlar, Ruzlar ve Udinler
Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti	Azeriler
Dağlık Karabağ Bölgesi	Azeriler, Ermeniler
Gürcistan Cumhuriyeti	Gürcüler, Megreller, Lazlar, Svanlar, Batlar, Ermeniler, Azeriler, Yahudiler, Assuriler, Ruslar, Kistler, Mezheti Türkler (Ahıska Türkleri)
Abhazya Özerk Cumhuriyeti	Abhazlar
Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti	Osetler, İnguşlar
Acarya Özerk Cumhuriyeti	Acarlar
Ermenistan Cumhuriyeti	Ermeniler, Yazidi Kürtler, Ruslar

Yukarıdaki tabloda, 20'nin üzerinde etnik unsur yer almaktadır. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere, Kafkasya'da 70 civarında etnik unsur vardır ve burada, sayıca önemsenecek unsurlara yer verilmiştir.

Ruslar: Bölgeye ilk gelişleri, XVIII. yüzyılda, Büyük Petro dönemine denk gelir. Ruslar, Güney Kafkasya'nın hemen her köşesine dağılmış durumda idiler. Rusya'nın Kafkasya'yı "Ruslaştırma" politikasının en önemli aracı olan bu grup, Rusya'nın farklı bölgelerinden buralara göç ettirilmişlerdir.

¹²² Kaynak için bkz., Stefan Yerasimos., "*Milliyetler ce sınırlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*", Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994. s. 272-274., - Paul B. Henze., "*Kafkasya'da Çatışma, Geçmiş Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler*", Avtasya Etütleri, I, 1, 1994, s.66-69

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, çoğunlukla göç eden bu grubun üyelerine günümüzde, sadece bazı büyük şehirlerde ve köylerde az sayıda rastlamak mümkündür.

Tatlan Sasaniler: hâkimiyeti döneminde İran'dan Azerbaycan'a zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir. Onlar, ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın Guba, Deveçi, Şamahı, İsmayılı ve Abşeron'da yaşamaktadırlar. Tatlar, kendi içinde genel olarak üç gruba ayrılmaktadır: Tat Müslümanlar, Tat Grigoryanlar ve Tat Yahudiler.¹²³ Azerbaycan'da yaşayan Tatların en küçük bölümü Müslüman Tatlardır. Ağırlıklı olarak Derbent ve Dağıstan bölgelerinde yaşayan bu grup, Azerbaycan Türkleri ile karışmış ve Tat dilini unutmüş durumdadırlar. Şamahı bölgesinde yaşayan ve sayıca az olan Grigoryan mensubu Tatlar ise, Sovyetlerin dağılması ve Karabağ sorunu ile çoğunlukla gönüllü göç sonucunda ülkeyi terk etmişlerdir. "Dağ Tifitleri" veya "Dağ Yahudileri" olarak bilinen ve Farsçaya yakınlığı ile bilinen "Tatice" konuşan Yahudi Tatlar ise, ekonomik sebeplerden dolayı İsrail ve ABD'ye kısmen göç etmişlerdir. Günümüzde, Tatların genel sayıları 20.000'i aşmamaktadır.¹²⁴

Avarlar: Büyük bir kısmı Kuzey Kafkasya'da yaşayan bu grup Güney Kafkasya'da sadece Azerbaycan'da meskûnlaşmıştır. İber-Kafkas kökenli olan bu grup, önce Hristiyan iken Arapların hâkimiyeti döneminde Müslüman olmuştur. Ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyinde, Zakatala ve Beylagan bölgelerinde yaşayan ve sayıları 50.000 civarında olan bu grup, çeşitli tarihlerde ülkeyi sıkıntılara sokmuştur. Örneğin, 2001 yılında Dağıstan'daki çoğunluğun etkisi ile tam beş defa isyan çıkararak Azerbaycan polislerinin ve sivillerin ölümüne neden olmuşlardır. Günümüzde bölgeyi kontrol altında tutan hükümet, fazla sorun yaşamamaktadır.¹²⁵

Talışlan: Bazı kaynaklara göre, eski yerli Kadusiler kaviminin devamı olarak bilinen Talışlar, İran dil grubuna dahildirler ve ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın güneyinde Lenkaran, Lerik, Astara ve Masallı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Sayıları 80.000 civarında bilinen bu grup, ülkenin sadece %1'ni teşkil etmektedir. Temmuz 1993'te Ali Akram Humbetov önderliğinde kendi cumhuriyetini (Talış-Muğan

¹²³ Musabeyov: a.g.e., s. 192.

¹²⁴ Arif YUNUSOV: "*Ethnic Composition of Azerbaijan*" (Baku: Insitute of Peace and Democracy, 2000), s. 5.

¹²⁵ Helilov., a.g.e., (a) s. 38-39.

Cumhuriyetini) ilan eden Talışlar, ülkeyi dağılma tehdidiyle karşı karşıya bırakmışlardır. Ağustos 1993'te Aliyev rejimi tarafından çoğunlukla engellenen bu ayrılıkçı hareket, günümüzde tamamen durdurulmuş değildir. Dar çevrelerde halen yaşamını sürdüren bu ayrılıkçı hareket mensuplarını, Azerbaycan'ı zayıflatmaya çalışan İran'ın desteklediği bilinmektedir.

Udinler: Azerbaycan'ın Gebele, Oğuz, Kazah, Karabağ bölgelerinde ve kısmen Gürcistan'da yaşayan Dağıstan dillerinin Lezgi grubuna ait bir etniktir. Udinlerin ayrıca ele alınmasının sebebi, bunların Karabağ sorununda Ermeniler tarafından kullanılan kozlardan birisi olmasıdır. Din itibariyle Hristiyan olan Udinler, kısmen Grigoryan, kısmen de Provoslavlardır. Otokton bir halk olarak bilinen bu grup, Karabağ'da çeşitli kiliselere sahiptir. İşte bu kiliseler, Grigoryan dinine mensup Ermeniler tarafından da benimsenmekte, bu benimseme Udinleri Ermenilerin etkisine açmakta ve bu da çeşitli iddialara sebep olmaktadır.¹²⁶

Lezgiler: Azerilerden sonra Azerbaycan'da ikinci büyük etnik grup olan Lezgiler Azerbaycan'ın kuzeyinde Gusar, Haçmaz, Şeki ve Guba bölgelerinde yaşamaktadırlar. Ülkenin %2,2'sini teşkil eden Lezgiler'in nüfusu, yaklaşık 178.000 civarındadır. Sovyetlerin dağılması ile Samur nehrinin farklı sahillerinde kalan Lezgiler, Azerbaycan tarafından asimile edilme korkusuna kapılmışlardır. Milli kimliklerini ve kültürlerini koruma kaygısıyla bir araya gelen Lezgiler, Karabağ olayları ile daha aktif hale gelmişler; savaşa gitmek istemeyen Lezgiler zorunlu askerlikten imtina etmiş ve Azerbaycan ordusuna katılmak istememişlerdir. Durumun ciddiyetini anlayan Azerbaycan Hükümeti, Lezgi dilinin ve kültürünün korunması ve gelişimi konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. En az 2-3 dilli olan Lezgiler için kendi dilinde ilkokul, ortaokul, lise ve hatta üniversite eğitimi alabilmek için her türlü şartlar yaratılmıştır. Lezgilere kendi dillerinde gazete çıkarma ve radyo programları yapma hakkı tanınmış; 1992 yılında Gusar'da Milli Lezgi Drama Tiyatrosu bile kurulmuştur. Baku'nün bu girişimleri, Lezgilerin ayrılıkçı ve sorun çıkarıcı yaklaşımlarının fazla yayılmasını engellemiştir. Şu an Lezgiler için mevcut tek sorun, Rusya tarafındaki Lezgilerin Kiril alfabesini

¹²⁶ Helilov., a.g.e., (b) s. 39-40.

kullanmasına karşın Azerbaycan tarafındaki Lezgilerin Latin alfabesini kullanmasıdır.¹²⁷

Kürtler: Azerbaycan'da yaşayan ve Fars asıllı etnik gruplarından sayılan Kürtler, ülkenin Kelbecer, Laçın, Gubadlı ve Zengilan bölgelerinde yaşamakta idiler. 1926 yılında nüfusu 26.000 civarında olan, bu grubun sayısı, Stalin zamanındaki sürgün ile azalmıştır. Karabağ olaylarıyla, çoğunlukla, zorunlu göç ederek Azerbaycan'ın dört bir tarafına yayılan Kürtlerin nüfusu bugün tahminen 13.000 civarındadır.¹²⁸ Azeriler içinde tamamen asimile edilmiş Azerbaycan Kürtleri kendi dil ve kültürlerini tamamen kaybetmiş ve Azerbaycan Türklerinin kültürünü benimsemiş durumdadırlar.¹²⁹

Gürcüler: Toplam 4 milyon 700 bin civarında olan Gürcistan nüfusunun %70'nden fazlasını oluşturan Gürcüler esas itibariyle ülkenin orta kısımlarında yerleşmişlerdir. Güney Kafkasya'daki toplam sayıları 4 milyon civarındadırlar. Sovyetlerin dağılmasıyla ülkenin dört bir tarafında kendisini gösteren etnik unsurları kontrol etmek amacıyla, ülkenin sorunlu bölgelerine zorunlu Gürcü göçü sağlanmıştır. Bu siyasete hemen her bölgede tepkiler verilse de, en felaketli sonuçlar Abhazya ve Güney Osetya'da meydana gelmiştir. Gürcülerin "etnik temizlik" olarak tanımladıkları Abhazya olayları, bu bölgede çoğunluk olan Gürcüleri göçe zorlamış ve bölgedeki nüfus dengesini değiştirmiştir. Günümüzde farklı çıkar grupları tarafından desteklenen Abhazya ve Güney Osetya sorunları Gürcistan Devletinin gelişmesinin önünde bir engel niteliğindedir.

Megreller: Gürcistan'ı oluşturan en önemli gruplardan biridir. Megreller, Kafkas dillerinin güney grubunda yer alan ve yazılı olmayan bir dilde konuşmaktadırlar.

Svanlar: İnguri ve Skali nehirlerinin oluşturduğu havzaya yerleşmiş, Gürcistan içinde bir halktır. Gürcistan'ın kuzey bölgesindeki dağlık arazide yaşayan bu grup, saf Gürcü soyundan gelmediklerini iddia etmektedirler. Adıge, Bask ve

¹²⁷ Anna Matveeva: "*Minorities in the South Caucasus*", s. 19.

¹²⁸ Bir kısım Kürdün günümüzde, Ermenistan işgaline rağmen halen Laçın-Kelbecer bölgesinde yaşadığı bilinmektedir. Bu durum, Ermenistan tarafından bu bölgede tampon bir Kürt bölgesi oluşturulması teşebbüsünün ortaya atılmasına sebep olmaktadır.

¹²⁹ Musabeyav., a.g.e., s.193

İmeretyalı (Gürcü) mültecilerin karışımından oluştuklarını iddia eden bu grup, Svanca konuşmaktadır. Svanca, Kafkas dillerinin güney grubuna ait olup, Yukarı ve Aşağı Svanca diye iki diyalekte sahiptir.¹³⁰

Lazlar: Karadeniz'in güneydoğusunda yaşayan Güney Kafkasya halklarından küçük bir grubu oluşturmaktadır. VI. Yüzyılda Hristiyanlığı benimseyen Lazlar, XIV. Yüzyılın sonunda Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Ayrıca Lazca, Kafkas dillerinin güney grubunda yer almaktadır.¹³¹

Batlar: Bugün sayıları bini aşmayan bu halk, Gürcistan'ın kuzeyindeki dağlarda yaşamaktadırlar. Kafkas dillerinin kuzey grubuna ait Çeçen dili ve İnguşça ile birlikte Kuzey-Merkez alt grubunda bir diyalekt kullanmaktadırlar.

Assuriler: Büyük çoğunlukla Nesturilerden¹³² oluşan Hristiyan ve heterojen yapıya sahip bir gruptur.¹³³

Abhazlar: Gürcistan'ın Özerk bölgesi olan Abhazy'a da yaşamaktadırlar. Kendi bölgelerinde bile azınlık olan Abhazların toplam nüfusu 130.000 civarındadır ki, bu genel ülke nüfusunun %1,8'ni oluşturmaktadır. İçinde Hristiyan ve Sünni Müslümanları barındıran Abhazlar, Kafkas dillerinin kuzey grubuna ait bir dili konuşmaktadırlar. Gürcüler ile temel sorunlardan biri olan kendi dillerinde eğitim, bugün de çözülmüş değildir. Sebepleri de öğretmen yetersizliği ile Abhaz gençlerinin ilgisizliğidir.

Abhaz gençleri iş bulma bakımından daha avantajlı olduğu için, Abhaz dili yerine Rusça veya İngilizce öğrenim görmeyi tercih etmektedirler.¹³⁴

Osetinler (Osetler): Alanların torunları olarak kabul edilen Osetinler, Rusya'daki Kuzey Osetya'da ve Gürcistan'daki Güney Osetya'da yaşamaktadırlar.

¹³⁰ İsmayıl Berkök: "*Tarihte Kafkasya*" (İstanbul: 1958), 35.

¹³¹ Recai Özgün: "*Lazlar*" (İstanbul: Çivi Yazıları Yay., 2000), 3-8.

¹³² Nesturiler ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Hacer Yıldırım Foggo: "*Kırmızı Püskül*", 1843-1846 "*Nesturi Katliamı*" (İstanbul: Çiviyazıları Yay., 2002)

¹³³ Gürcistan'daki etnik gruplarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Otar Miminoşvili., "*Gürcistan'da Etnografik Yolculuk*", Çev: Hacer Özcan., (İstanbul, Çiviyazıları Yay. 1999 s. 103-157

¹³⁴ Anna Matveeva: "*Minorities in the South Caucasus*", Commission on Human Rights, Sub-Commission on Promotion and Protection of Human Rights Working Group on Minorities Ninth session (12-16 May 2003), 12.

Hint-Avrupa dil grubuna ait olan Osetince, iki diyalekte sahiptir.¹³⁵ Kendi bölgelerinde çoğunluğu teşkil eden Osetinlerin tamamı Gürcistan nüfusunun %3'ü civarındadır. Gürcüler ile yaşadıkları egemenlik sorunları Abhazlardaki gibi şiddetli düzeye ulaşmamıştır. Rusya tarafından desteklenen Güney Osetya, bugün Abhazy'a'nın elde edeceği hakların aynısını istemektedir.

Acarlar: Etnik açıdan Gürcü ailesine ait Acarlar, bugün Acarya denen bölgede yaşamaktadırlar. Guriler olarak da bilinen bu halk, Osmanlı yönetimi döneminde Müslümanlığı kabul etmiştir. Hristiyanlığı terk eden Acarlar, Sünni Müslümanlığı ve Hanefi Mezhebini benimseseler de Guri dilini konuşmaya devam etmişlerdir. Guri dilini konuşmakla birlikte bugün yazılı dilleri Gürcücedir.¹³⁶

Kistler: Çeçenistan sınırına komşu Gürcistan'ın Kaketiya bölgesinin Pankisi vadisinde yaşayan bu grubun sayısı, bugün 8.000 civarındadır. Sünni Müslüman olan bu grup, İslam'da vahhabizmi tercih etmiştir. Çeçen mücadelesine sıkça katılan Kistler, az olmalarına rağmen bölge güvenliğini tehdit eden unsurlardan biridir.

Mezheti Türkleri: Mezheti veya Ahıska Türkleri olarak bilinen bu grubun anavatanı Gürcistan'ın Cavaheti (Ahalkerek) bölgesi olarak bilinmektedir. 1944 yılında zorunlu olarak Özbekistan, Ukrayna ve Azerbaycan'a göç ettirilen bu grup, günümüzde anavatanlarına (tarihi topraklarına) geri dönme iradesini sergilemektedir. Görünürde Gürcistan

Hükümeti Mezheti Türklerinin geri dönmesini desteklemesine rağmen, bugüne kadar, sayıları 300.000 civarında olan bu gruptan sadece 650 kişisi topraklarına dönebilmiştir.¹³⁷

Ermeniler: Ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ, Gürcistan'ın Abhazyaya ile Cavaheti (Ahalkerek) ve Ermenistan'da yaşamaktadırlar. Sayıca Güney Kafkasya'nın üçüncü büyük etnik grubu olan Ermeniler (yaklaşık 3 milyon civarındalar), çoğunlukla Grigoryan dinine sahiptirler. Hint-Avrupa dil grubunun

¹³⁵ Ufuk Tavkul: "*Tarihi ve Etnik Yapısı ile Kafkasya*", Yeni Türkiye, 16 (Temmuz-Ağustos 1997), 19.

¹³⁶ Mıminoşvılı., a.g.e., s. 134-139.

¹³⁷ Arif Yunusov., Meskhetinskie Turki: Dvazhdy Deportirovannyi Narod (Meskhetian Turks: People Deported Twice) (Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000), s. 9.

Ermeni koluna ait Ermenice, eskiden beri değişime uğramış dillerden biridir. 19. yüzyıla kadar Ermenistan'ın orta bölümlerinde yaşamını sürdüren eski Ermeni lehçesi Grabar dili, günümüzde yerini yeni lehçeli Aşharabar diline bırakmıştır. Ermenistan nüfusu etnik yapısı itibariyle, Güney Kafkasya'da neredeyse tamamen homojen yapıya sahip tek devlettir. Anavatanları Kuzey Kafkasya olarak bilinen Ermenilerin şu anda yerleştikleri bölgelere oradan zaman içinde göç ederek geldikleri bilinmektedir. "Büyük Ermenistan" kurma hayalleriyle yaşayan bu grup, halen bölge güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlardan biri olarak bilinmektedir.

Yezit (Yezidi) Kürtleri: Günümüzde ağırlıklı olarak Ermenistan'da yaşamaktadırlar. Ermenistan'ın Ermenilerden arta kalan diğer etnik unsurları içinde en büyük etnik grubu teşkil ettiği bilinen Yezit Kürtleri, Hristiyan, İslam ve Zoroastriyan dinlerinin bir karışımı olan, kendilerine özgü bir dine sahiptirler. Sayıları 50.000'i aşmayan bu grup, bölgeye ağırlıklı olarak 1915 yılında Türk-Rus savaşları sırasında gelmiştir. Dışarıda kendi Kürt etnik kimliğini daha çok ön planda tutan Yezit Kürtleri, Karabağ olayları ile birlikte ülke içinde daha çok dini kimliklerini kullanmayı tercih etmişlerdir.¹³⁸

Bu etnik unsurlar dışında sayıları fazla olmadığı için ayrıca ele alınmayan birçok etnik unsur sayılabilir. Bunların bazılarını dilsel gruplara değinilirken ayrıca değinilecektir. Çuvaşlar, Molvodanlar, Almanlar, Ukraynalılar, Romanlar, Moğollar, Tatarlar, Sahurlar, Agullar, Meşetler, Adıgeler bu unsurlardan bazılarını teşkil etmektedir.

1.8.2. Dinsel Gruplar

Güney Kafkasya, çok değişik inanç sistemlerine ev sahipliği yapan bir bölgedir. Tek tanrılı dinlerden önce çeşitli inanç sistemlerine sahne olan bölgeye önce Hristiyanlık, daha sonra da Müslümanlık girmiştir. Dinsel farklılıklar çeşitli savaflara neden olmuş ve din, bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçler tarafından politik bir araç olarak kullanılmıştır. Günümüzde de, Güney Kafkasya'ya

¹³⁸ Onnik Krikorian: "The Yezidi/Kurds in Armenia", Radio Free Europe/Radio Liberty Newslite (6 January 1999)

egemen olan Hıristiyanlık ile İslamiyet, bölge içi ve dışı ilişkilerde son derece etkin bir konumdadır.¹³⁹

1.8.2.1. Hıristiyanlar

Hıristiyanlık, Güney Kafkasya'da VI. yüzyılın başlarından itibaren yayılmaya başlamıştır. Gürcüler ve Ermeniler, bölgenin en kalabalık iki Hıristiyan halkını oluşturmaktadırlar. Farklı Hıristiyan kiliselerine ait bu toplumlar, tarih içerisinde paralel bir gelişme sergilemişlerdir. Ortodoks Kilisesine ait Gürcüler, IV. yüzyılın başlarında Antakya'dan gelen Nida adında bir azizenin vaazlarından etkilenerek Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Bir müddet Antakya merkezli yönetilen Gürcü Kilisesi, 506 yılında Tiflis merkezli ulusal kilisenin kurulmasıyla bağımsızlık elde etmeye çalışmıştır. Kafkasya'da 1801'de başlayan Rus istilasını, kiliseyi de etkilemiş ve 1977'de II. İlia'nın katogikos¹⁴⁰ seçimine kadar, Rus Kilisesi, kontrolü elinde tutulabilmiştir. Katolik Gürcü Kilisesinin oluşumu ise, nispeten daha sonraki tarihlere 1240'a denk gelmiştir. Tiflis'e gelen Dominiklerce getirilen bu din daha sonraki dönemlerde Katolik misyonerlerce daha da pekiştirilmiştir. Avrupa ile iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen yönetim, o dönemlerde Katolikliğe destek vermiştir. Rusların işgali ile faaliyeti durdurulan Katolik Kilisesi önce İstanbul'a (1861 yılında Feriköy'e taşınmış) daha sonra da Avrupa'ya taşınmıştır.¹⁴¹

Ermeni Kilisesi'ne gelince, Ermenilerin Hıristiyanlığı kabulü, IV. yüzyılın en başlarına gelmektedir. Grigoryan ismini ise, Hıristiyanlığın yaygınlaşmasında büyük katkıları olan Gregor (Kirkor) Lusavoriç'ten almışlardır.¹⁴² Bizans ve Roma Kiliselerinden tamamen ayrılmış olan Ermeni Ortodoks Kilisesinin merkezi, 304 yılından itibaren Eçmiadzin olmuştur. Kilikya bölgesindeki Sis şehrinin Memlûklar tarafından işgali ile, halefiyet hakkının Kilikya Katolikosluğu'na ait olması ile birlikte, Eçmiadzin, hiyerarşinin çoğunluğu ve Ermeni kamuoyu ile fiilen "Tüm Ermenilerin Yüce Katolikosluğu" olarak kabul edilmiştir. Bu olay ile, 1441 yılında,

¹³⁹ Henze, a.g.e., s. 66-69.

¹⁴⁰ Mahmut Niyazi Sezgin: "Ermenistan'da Dini Yapı- Dini Hayat", ASAM, Ermeni Araştırmaları 8, 2003, <http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=143>, E.T., 21.05.2015.

¹⁴¹ Fahrettin Çilolu, "Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi", Ant Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24-26.

¹⁴² Erdal İter, "Ermeni Kilisesi ve Terör", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 38, Ankara, Nisan 2003, s. 77.

Ermeni Kilisesi Katolik Ermeni Kilisesi ve Ortodoks Ermeni Kilisesi şeklinde ikiye ayrılmıştır.¹⁴³

Ortodoks Ermeni Kilisesi'ne paralel olarak, tarih içerisinde Katolik Ermeni Kilisesi'nin de gelişimini seyretmek mümkündür. Çoğunlukla, Ermenistan dışında olup, Lübnan, Suriye, ABD, Kanada, Latin Amerika ve Fransa gibi ülkelerde varlığını sürdüren bu mezhep, esas itibariyle üç merkezde gelişmiştir. Bunlardan biri 1740'da kurulan Kilikya Ermeni Katolik Patrikliğidir (Katolikosluğudur). 1867 yılına kadar Ermeni Katolik ve Ortodoks eğitiminde önemli olan bu merkez, bu tarihte İstanbul'a taşınmış ve orada faaliyetlerine devam etmiştir. Üçüncü Katolik merkez olan ve Lübnan'dayerleşen Bzumar Katolik Kilisesi ise, günümüzde, Ermenistan siyasetinde kilit rol oynayan Fransa tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir.¹⁴⁴

Güney Kafkasya'nın dinsel yapısı bakımından en ilginç gelişmeler SSCB döneminde yaşanmıştır. Dine karşı olan Sovyetler Rejimi, Ermeni ve Gürcü Kiliselerine karşı farklı davranışlarda bulunmuştur. Türk - Ermeni düşmanlığını bilen Ruslar, bu dönemde Ermeni Kilisesi'ni kendine düşman görmemiş, tam tersi güvenlik sebebi ile daha da güçlenmesini sağlamıştır. Daha farklı kadere sahip Gürcü Kilisesi ise, bu dönemlerde sürekli baskı altında kalarak zayıflamış ve bölgede etkisiz hale gelmiştir.¹⁴⁵

Güney Kafkasya'nın diğer Hıristiyan grupları da, Osetinler ile Abhazlardır. Kendi içlerinde nüfusun bir miktarı Hıristiyan, bir miktarı Müslüman olan bu grupların dinsel gelişimler farklıdır. Gürcüler ile aynı dönemde Hıristiyanlığı kabul eden Osetinlerin bir kısmı, XVI - XIX. yüzyıllar arasında Kabardinler aracılığı ile İslam'a geçmiştir. VI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun etkisiyle Ortodoks Hıristiyanlığı kabul eden Abhazlar ise, İslamiyet ile Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet döneminde tanışmışlardır. Günümüzde, her iki gruba ait gerek Müslümanlar, gerek Hıristiyanlar, mensubu oldukları dinin etkisine rağmen, eski gelenek ve inanışlarını kısmen de olsa sürdürmeye devam etmektedirler.

¹⁴³ Sezgin, a.g.m.

¹⁴⁴ Mert, a.g.e., s. 160.

¹⁴⁵ Bohdan R. Bociurkiw, "Sovyetler Birliği'nde Kurumsallaştırılmış Din ve Milliyet İlişkileri", Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, Yeni Forum Yayınları, Ankara, 1999, s. 274-276.

1.8.2.2. Müslümanlar

Güney Kafkasya'ya bakıldığında İslam'ın bölgenin her tarafında var olduğu görülür. Fakat çoğunlukla Müslüman olan tek bölge devleti, Azerbaycan'dır.

Bölgeye İslam ilk olarak Arapların istilası ile gelmiştir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun da etkisiyle hızlı gelişen İslam, kısa bir süre içinde Güney Kafkasya'nın dinsel yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Rus işgali sonrası ve SSCB döneminde İslam dini, bölgede büyük zorluklar ile karşı karşıya gelmiş, fakat gücünü kaybetmemiştir. Önemli politik araç olan din, 1991 yılından SSCB'nin dağılması ile yeniden ön plana çıkmıştır.¹⁴⁶

Azerbaycan, aynı yıl İslam Konferansı Örgütü ve İslam Kalkınma Bankası üyesi olmuştur. Bu arada İran, Azerbaycan üzerindeki etkisini artırma yoluna gitmiş ve 1992 yılında, Azerbaycan'da İran destekli olduğu kabul edilen Azerbaycan İslam Partisi kurulmuştur. İran'ın Şii ağırlıklı bir nüfusa sahip Azerbaycan'ı kontrolünü altına almak ve Türkiye'nin etnik siyasetini dengelemek için, dinsel içerikli bir siyaset yürüttüğü kabul edilmektedir. Fakat o dönemlerde Güney Kafkasya'nın dini lideri olan Allah Şükür Paşazade ihtiyatlı bir siyaset yürüterek halkın din savaşlarına girmesini engellemiştir. Karabağ sorununu cihat yolu ile çözmeye çalışanları uyararak, bunun bir Rus oyunu olduğunu ve böylece sorunun farklı bir boyuta taşınmak istendiğini vurgulamıştır.¹⁴⁷ Bununla beraber, Karabağ sorununun sadece bir Rus oyunu olarak görülmesi doğru değildir. İşin içinde İran da vardır. İran, Azerbaycan'ın "Güney Azerbaycan'a olan ilgisini kontrol altında tutmak ve bu ilgiyi güçten yoksun bırakmak için, Karabağ sorununda Ermenistan'ın yanında olmuştur. Ancak buna rağmen, Karabağ sorununun cihat yoluyla çözülmeye çalışılmasının bölgede neden olacağı etkilerin de görülmesi gerekir. Karabağ için cihat çağrısı yapılmış olsaydı, bu, belki Karabağ'daki Ermeni işgalini ortadan kaldırırdı, ama Azerbaycan da dahil, bölgeyi radikal İslam'ın nüfuz alanına da sokabilirdi.

SSCB döneminde, dışa kapalı dini bir durumla karşı karşıya kalan Müslümanlar, kendilerine yeni İslam merkezleri seçmişler. Bunlar sırayla, Taşkent, Ufa, Mahaçkala ve Bakü idi. Özbekistan başkenti Taşkent, tüm Orta Asya'nın,

¹⁴⁶ Öztürk, 2005a, s. 22.

¹⁴⁷ Büyükkancı, a.g.e., s. 131.

Sibirya başkenti Ufa Tataristan ve Başkırya'nın, Dağıstan başkenti Mahaçkala Kuzey Kafkasya'nın, Azerbaycan başkenti Bakü ise, Güney Kafkasya'nın İslam merkezi idi. Mezhep bakımından dörde ayrılan Sovyetler

Birliği Müslümanları Hanefi Sünnilerden, Şafi Sünnilerden, Caferi Şiilerden ve İsmaili Şiilerden oluşmaktaydı. Bakü Müftülüğü, kendi bünyesinde genellikle nüfusun %70'ni oluşturan Caferi Şiileri toplamıştır. Tamamı Hanefi mezhebine ait olan Sünniler ise, daha çok Mahaçkala'ya bağlı olarak kendi varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁴⁸

Günümüzde, İran dış politikasının temel aracı olarak kullanılan Şiilik özellikle Azerbaycan'ın güney batısı (Nahçıvan) ile İran'a komşu olan bölgelerde (Zengilan, Cebrail, Fuzuli, İsimli, Astahan - Bazar, Saliyani, Lerik, Lenkoran, Astara ve Yardımlı) yaygındır. Şiilik bunun dışında Bakü, Kirovabad, Uyar, Gökçay, Kazah, Toğus, Aydam ve Berde'de de mevcuttur. Ağırlıklı olarak Arap ülkeleri ile Türkiye tarafından desteklenen Sünnilik, ülkenin kuzey kısımlarında Nuha, Zakatala, Kah, Balaken, Gusar, Haçmaz, Şemahı ve Guba illerinde yaygındır.¹⁴⁹

1.8.2.3. Diğer İnançlar ve Mensupları

Bölgede Hıristiyanlık ile İslamiyet'in üstün konumuna rağmen, diğer dinlerin mevcudiyeti de söz konusudur. VI. yüzyılda Kafkasya'nın kuzeyine yerleşen Yahudiler tarafından Hazar Devletinin kurulması, bölgedeki dinsel yapının ayrılmaz parçası olan Yahudiliği buraya getirmiştir. Fakat XX. yüzyıl boyunca önemli orandaki göçler, Yahudilerin ve dolayısıyla Yahudiliğin bölge üzerinde olan etkisini azaltmıştır. Günümüzde Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşayan ve "Dağlı Yahudiler" olarak bilinen Tatlar, Yahudiliği yaşatan en büyük gruptur.¹⁵⁰

Yahudiliğin yanında, bölgede değişik dönemlerde ortaya çıkan ve Güney Kafkasya'nın dinsel yapısını tamamlayan, çeşitli inanç sistemlerine sahip küçük toplumlar vardır. "Molokan", "Zerdüştlük" ve Yezit (Yezidi) Kürtlerin "Zoroastrian"ı, bu tür değişik toplumlardan sadece bazılarıdır.

¹⁴⁸ Cabbarlı, 2004, s. 31.

¹⁴⁹ Nadir Devlet, "*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*", Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s. 281.

¹⁵⁰ Nicholas De Lange, "*Yahudi Dünyası*", İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 191-192.

Görüldüğü gibi Güney Kafkasya’da Hıristiyanlık ve Müslümanlık başta olmak üzere birçok din ve inanç sistemi vardır. Bölgenin güvenliği ve istikrarı açısından din faktörü önemlidir. Din faktörü, bölgedeki gruplar arası ilişkilerin anlaşılması ve uygun hareket tarzının belirlenmesi açısından çok önemlidir. Din faktörü, bölgede var olan sorunların çözümünde önemli rol oynadığından, çoğu zaman bölge dışı güçlerin dikkatini çekmektedir. Tarih boyunca Rusya, İran, Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkeler bu faktörden yararlanarak bölgeyi kontrol etmeye çalışmışlardır. Bugün de, din konusu bölgesel ilişkilerde ve konularda varlığı ve etkisi yadsınamayacak bir konumda bulunmaktadır.¹⁵¹

1.9. Dilsel Gruplar

Güney Kafkasya halklarının dikkat çeken özelliklerinden birisi de, sosyo-kültürel yapılarının benzerliğidir. Bu benzerlik, onları birbirinden kesin sınırlarla ayrılan etnik gruplar olarak değerlendirmeye imkân vermemektedir. Bu nedenle Güney Kafkasya halklarını sınıflandırırken “dil grupları” prensibini de incelemekte yarar olacaktır.

Dil grupları bakımından Güney Kafkasya üç büyük dil ailesine bölünebilir: Kafkasya, Hint-Avrupa ve Altay (Türk) dil ailesi.

¹⁵¹ Cabbarlı, 2004, s. 32.

Kafkasya Dil Ailesi

Kartvel Dil Kolu: Gürcü.

Dağıstan Dil Kolu: Avar, İnguş, Lak, Lezgi, Dargin, Çeçen, Agul.

Abhaz-Adıgey Dil Kolu: Abaza, Abhaz, Adige, Çerkez, Kabardin.

Hint-Avrupa Dil Ailesi

İran Dil Kolu: Kürt, Oset, Talış, Tat.

Ermeni Dil Kolu: Ermeni.

İslav Dil Kolu: Rus, Ukrayna, Alman, Moldova, Çingene.

Altay Dil Ailesi

Türk Dil Kolu: Azeri, Balkar, Karaçay, Kumuk, Nogay, Tatar, Çuvaş, Mesket.¹⁵²

Kafkas dil ailesine ait en büyük grup Kartvel dilinde konuşan Gürcülerdir. Kabardinler, Çerkesler ve Adıgeler, Abhaz-Adıgey dillerine ait Adıge dilinde konuşurlar. Çeçenler ve İnguşlar, Dağıstan dil koluna ait Nax dilinde konuşurlar. Bu halklar dil bakımından birbirine yakındırlar. Çeçen sınırında yaşayan Kistler ve Batlar da aynı dil grubuna aittirler. Dağıstan dil grubundan olan Avarlar, Darginler, Agullar, Lezgiler, Laklar, bir birine yakındır. Bunların içinden Agulların lehçesinin Lezgilere daha yakın olduğu gözlemlenmiştir. Eskiden Lak ve Dargin dillerinin iki farklı dil oldu düşünülüyordu, fakat günümüzde onların aynı Dargin dilinin farklı lehçeleri olduğu anlaşılmıştır. Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşayan Lezgi dilli halklardan Agulların, günümüzde edebi dili Lezgi ve Rus dili; Rutulların ve Sahurların edebi dili ise, Azeri ve Rus dilidir.¹⁵³

Güney Kafkasya'da Hint-Avrupa dillerinin en büyük grubu Ermenilerdir. Farsça ile ortak dil köklerinden bahseden Ermeniler, bu iddialarında bilimsel gerçekten ziyade siyasi çıkar aramaktadırlar. Bazı Ermeni dil bilimcileri tarafından üzerinde inat ile durulan bu yaklaşım, Fars bilim adamları tarafından

¹⁵² H.A. Helilov., "*Dünya Halklarının Etnografyası*", s. 412-413.

¹⁵³ Helilov., a.g.e., s. 413-416

reddedilmektedir. Bunun yanında, İnan dil grubuna ait Kürt, Talış, Osetin ve Tatların dilleri arasında fazla benzerliğe rastlanmamaktadır. Sayıca fazla olmayan aynı diller grubuna ait olan Moldovan, Ukraynalı, Çingene, Rus ve Alman'a da bu bölgede rastlamak mümkündür.

Sadece Güney Kafkasya'nın değil hatta tüm Kafkasya'nın en büyük dil grubu olan Türk dili kendi bünyesinde Kumuk, Nogay, Tatar, Azeri, Balkar, Karaçay, Çuvaş gibi Türk soylu halkları toplamaktadır. Bunların içinde Balkarlar ile Karaçayların çok yakın oldukları bilinmektedir. Genel olarak bu ve diğer Türk dilleri arasında fazla fark olmadığı, daha çok lehçe farkları olduğu bilinmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜNEY KAFKASYA’NIN GÜVENLİK SORUNLARI

2.1. Kavram Olarak Güvenlik

Geleneksel olarak, birçok yazar güvenliğin tartışmalı bir kavram olduğu konusunda hemfikirdir. Bu yazarlardan birçoğu güvenliğin temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olunması anlamına geldiği konusunda uzlaşsalar da analizlerin temel odağının “bireysel”, “ulusal” ya da “uluslararası” güvenlik mi olması gerektiği konusunda farklılaşmaktadırlar. Büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik tarihsel olarak literatüre hâkim olmuştur. Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir. Fakat son zamanlarda, bu güvenlik anlayışı eleştirilmiş ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, ulusal güvenlik anlayışını diğer meseleleri de içerecek şekilde genişleterek, genişletilmiş bir güvenlik kavramı önerisinde bulunmuşlardır. Barry Buzan, siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutları analizine dâhil etmiş¹⁵⁴ ve güvenliği daha geniş bir uluslararası çerçevede tanımlamıştır. Bu, devletlerin sadece kendilerini referans alarak geliştirdikleri güvenlik politikalarını terk etmelerini ve komşularının güvenlik çıkarlarını da dikkate almalarını içerir. Buzan’ın çalışması, ulusal ve uluslararası güvenlik kaygılarının birbiriyle uyum halinde olup olamayacağı ve devletlerin işbirliğine yatkın bir şekilde hareket etmeye muktedir olup olmadıkları konularında tartışmalara sebep olmuştur.¹⁵⁵

Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki bu gerilim, bütün güvenlik uzmanları tarafından kabul edilmemiştir. Diğer uzmanlar, devlete ve devletlerarası güvenliğe yapılan vurgunun, özellikle Soğuk Savaş’ın ardından dünya politikasında yaşanan temel değişimleri göz ardı ettiğini savunmaktadırlar. Bazıları için, birleşme ve parçalanmayı içeren çifte süreçler, “toplumsal güvenliğe” daha fazla dikkat edilmesini gerekli kılmaktadır. Buna bağlı olarak, Avrupa’da gelişen

¹⁵⁴ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton, Harvester Books, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1983, s. 214-242.

¹⁵⁵ Baylis, John. “*Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*”, *Uluslararası İlişkiler*, 2008, 5.18: s.73

bütünleşme, ulus - devletlere dayalı klasik düzeni etkisizleştirerek, ulusları daha geniş siyasi çerçevelere (AB) maruz bırakmaktadır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın parçalanması, yeni sınır ve azınlık sorunları yaratmış ve bölgesel istikrarsızlığa yol açan ideolojilerin örgütlenmesine neden olmuştur.¹⁵⁶ Bu nedenle, güvenlik uzmanlarının odağında, devletlerden ziyade etnik - milliyetçi grupların yer alması gerekmektedir.

Diğer yorumcular, ulusal ve uluslararası güvenliğe yapılan vurgunun, Soğuk Savaş sonrası dönemde embriyonik bir küresel toplumun ortaya çıkması sebebiyle artık uygun olmadığını savunmaktadırlar.¹⁵⁷ Bu yorumcular, "toplumsal güvenlik" teorisyenlerinin yaptığı gibi ulus - devletin parçalanmasına işaret ederken, etnik - milliyetçi düzeydeki topluma değil, küresel topluma odaklanılması gerektiğini düşünürler. Günümüzde en önemli eğilimin, uluslararası terörizm, küresel finans sisteminin çöküşü, küresel ısınma ve nükleer kazalar gibi risklerle bağlantılı yeni tehlikeler içeren küreselleşme olduğunu savunurlar. Dünya düzleminde güvenliğe yönelik bu tehditler, büyük ölçüde ulus - devletlerin kontrolü dışında değerlendirilir. Bu tehditlerle sadece küresel bir toplumun ortaya çıkmasıyla uygun bir şekilde mücadele edilebilir.¹⁵⁸

2.2. Güney Kafkasya Güvenlik Sorunlarının Nedenleri

Güney Kafkasya'nın kısa tarihçesinde de görüldüğü gibi, Güney Kafkas ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin çöküşü neticesinde bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerdir. Bağımsızlıktan bu yana geçen ve 15 yılı aşan zaman diliminde ise, bu toplumlar pek çok alanda bir "geçiş süreci" yaşamış bulunmaktadır. Hala birçok alanda bu geçiş sürecinin tamamlandığını söylemek de mümkün değildir. Bünyesinde buldukları Sovyetler Birliği'nin ani çöküşü, bu toplumları siyasal, sosyal, ekonomik ve güvenlikle ilgili pek çok konuda pek çok sorunla aynı anda yüz yüze bırakmıştır. Kısacası, bağımsızlığa hazırlıksız yakalanmışlardır. Neticede; iç ve

¹⁵⁶ Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Cambridge, Polity, Stanford CA, Stanford University Press, 1999.

¹⁵⁷ Martin Shaw, *Global Society and International Relations*, Cambridge, Polity Press, 1994.

¹⁵⁸ Baylis, a.g.e., 74

dış siyasetin, idari yapının, ekonominin, kısaca; bütün toplumsal alanların yeniden inşası gerekmiştir.¹⁵⁹

Bu nedenle, bu ülkeler bağımsızlıklarını elde ettikleri 1991 yılından bu yana, özellikle Sovyetler Birliği'nden miras kalan siyasi, idari ve iktisadi yapının yeniden inşası ile meşgul olmaktadır. Elbette, ilgili ülkeler ve toplumlar için bu süreç oldukça sancılı bir süreçtir ve bu süreçte doğal olarak pek çok sorunla karşılaşmıştır. Üstelik yaşanan bu sorunların bir kısmı ilgili ülkelerin sadece kendi içlerinde çözebilecekleri mahiyette de değildir. Çünkü Güney Kafkasya, genel olarak Kafkasya ve Orta Asya'nın yeniden yapılanması sürecinde bölgesel ve küresel bir rekabete de sahne olmaktadır. Bu da sorunları daha da karmaşık ve ağır bir hale getirmektedir.¹⁶⁰

Öte yandan, bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan ve Gürcistan, siyasal ve ekonomik anlamda Batı yanlısı bir dış politika izlemekte ve Batı sistemi ile entegre olmayı temel bir politika olarak tercih etmiş bulunmaktadır. Buna karşın Ermenistan ise, Güney Kafkasya'da ve hatta bütün bölgede Rusya Federasyonu'nun en sadık müttefiki olma konumunu hala sürdürmektedir. Tabii, bir taraftan da Batılı ülkelerle özellikle de önemli bir lobi gücüne sahip olduğu ABD ve Fransa ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Elbette, bu durum, Güney Kafkasya'nın üç ülkesi için de farklı zorlukları, siyasal ve ekonomik tercihleri gündeme getirmekte, bölgedeki entegrasyonu zorlaştırmakta ya da eksik bırakmaktadır. Etnik sorunların ve genel olarak bölgedeki güvenlik sorunlarının tam olarak çözümünü de engellemektedir.¹⁶¹

Fakat, bütün bu yaşananlar ve sorunlarla birlikte, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın aslında bir araya gelmesini, bir masa etrafında toplanmasını, sorunlarını, çözüm yollarını ve işbirliği imkanlarını karşılıklı olarak dile getirmelerini sağlayacak mekanizmalar olarak BDT, KEİ ve GUAM gibi bölgesel

¹⁵⁹ Caucasica, Globalisation Process In South. "*Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik Ve İşbirliği Sorunu*", 2009.

¹⁶⁰ Gürbüz, Mehmet V. "*Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*",(Ed.) Ahmet Hamdi Aydın, Seyhan Taş ve Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, 2008, 131: 117.

¹⁶¹ Fikret, Elma. "*II. Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi*", "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu" 2009, s.599

örgütler de mevcut bulunmaktadır. Bu örgütlere diğer çevre ve komşu ülkelerle birlikte, çoğunlukla bütün Güney Kafkas ülkeleri de üye olmuşlardır. Fakat, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan ve pek çok örgütten sadece bir kaçını teşkil eden bu örgütler nisbi bazı faydaları yanında henüz Güney Kafkasya'nın güvenlik ve iş birliği sorunlarını çözecek bir güce ulaşmamışlardır.¹⁶²

Zaten Rusya Federasyonu büyük ölçüde bu örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmektedir. Kendisinin tam nüfuz kuramadığı bir Güney Kafkasya'nın etnik sorunlarını, güvenlik problemini ve entegrasyonunu istememekte ve engellemektedir. Konuyla ilgili olarak örneğin; Ermenistan hala Rusya'dan bağımsız bir dış politika izleyememektedir. Çünkü, bağımsızlık döneminde Rusya'nın desteği ile Dağlık Karabağ dışında Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini de işgal etmiş bulunmaktadır. Ayrıca Gürcistan'dan da toprak talebinde bulunmaktadır. Bu durum, elbette Güney Kafkasya'da güvenlik, istikrar, işbirliği ve demokrasinin gelişimini engellemektedir.¹⁶³

Öte yandan, Güney Kafkasya'nın güvenlik, işbirliği ve demokrasiyle ilgili sorunları; Rusya'nın provokasyonları, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgalci konumu ve yayılmacı tutumuyla da sınırlı değildir. Gürcistan'daki Rus askeri varlığı, Güney Osetya ve Ahbazy'a'daki etnik çatışmalar ve bu çatışmalara Rusya'nın bizzat katılması da Güney Kafkasya'nın çözüm bekleyen sorunları arasında bulunmaktadır. Elbette bu sorunlar, Güney Kafkasya'daki bölgesel entegrasyonu zorlaştırmakta ve total olarak bölgenin entegre olmasını engellemektedir. Dolayısıyla, devam eden ya da dondurulan etnik çatışmaların varlığı, bölgede güvenlik ve istikrarın tam olarak kurulmasını ve entegrasyonu zorlaştıran önleyen en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bütün bu yaşananlara ve güvenlik sorunlarına rağmen bugün bölgenin entegrasyonuna yönelik, Türkiye'nin ve Batı'nın da katkılarıyla, "Bakü - Ceyhan Petrol Boru Hattı", Bakü - Tiflis - Erzurum Doğal Gaz Hattı", Paris'den Pekin'e kadar ulaşması beklenen Bakü - Tiflis - Kars Demir Yolu Projesi" gibi çok büyük projeler hayata geçmektedir.¹⁶⁴

¹⁶² Elma, a.g.e., S.599

¹⁶³ Ditych, Ondrej. Identities, Interests and the Resolution of the Abkhaz Conflict. *Caucasian Review Of International Affairs*, 2008, 2.3.

¹⁶⁴ Ditych, a.g.e., s.3

Ermenistan ise, bölgede izlediği yanlış politikalar nedeniyle bu süreçten dışlanmış durumdadır. Komşularıyla yaşadığı büyük sorunlar nedeniyle Güney Kafkasya'daki hiçbir büyük projenin üyesi ve parçası değildir. Dolayısıyla, Güney Kafkasya'daki entegrasyon hareketi, daha çok Türkiye'nin ve Batı'nın da desteğini alan Azerbaycan ve Gürcistan'ı ön plana çıkarmaktadır. Peki, Güney Kafkasya'da Ermenistansız bir entegrasyon mümkün müdür? diye baktığımızda ise, eksik olmakla birlikte, bugün, pekala mümkün olduğunu da görmekteyiz. Zaten, mevcut pratik ve bölgede hayata geçen büyük projeler de bunu kanıtlamaktadır. Fakat T.C. Devlet Başkanı Abdullah Gül'ün yakın dönemde gerçekleştirdiği Erivan ziyareti ve akabinde üç ülkenin (Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan) dışişleri bakanları düzeyinde ABD'de biraraya gelmesi ve sonrasında yaşanabilecek olan olası gelişmeler Azerbaycan - Ermenistan ihtilafını ve Dağlık Karabağ sorununu belli bir çözüme kavuşturabilirse bu durum bölge ülkeleri için büyük bir kazanç olacaktır. Sorunun çözümüne Türkiye'nin "Kafkas Platformu" önerisi de büyük katkı yapabilecektir. Böylece, bölgedeki çatışmaların ve güvenlik açığının giderilmesi ve ekonomik entegrasyonun sağlanması yönünde büyük bir adı atılmış olacaktır. Fakat bu süreçte daha başlangıçta oldukça zorlu bir süreç olduğunu da kabul etmek gerekmektedir.¹⁶⁵

Aslında, konuyu bir de Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında bölgede yaşanan ekonomik gelişmelerle özetlemek faydalı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında Güney Kafkasya ülkelerinin ekonomileri tam anlamıyla bir gerileme yaşamıştır. Dolayısıyla, bu üç ülke de Rusya'nın ekonomik iflasından paylarını fazlasıyla almışlardır. Bunun sonucu olarak hiper enflasyonla birlikte bölge ülkelerinin ekonomileri bir küçülme sürecine girmiş ve gayrisafi milli hasılları yüzde 40 ve 60 oranlarında düşmüştür. Kısaca, Kamil Ağacan'ın da belirttiği gibi¹⁶⁶ bağımsızlık sonrası Güney Kafkasya Cumhuriyetleri büyük çaplı ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte, Sovyetler Birliği döneminde kurulan ve cumhuriyetler arası bağımlılığa dayanan ekonomik

¹⁶⁵ Ditrych, a.g.e., s.3

¹⁶⁶ Ağacan, Kamil, "Acaristan Sorunu ve Saakaşvili'nin Mevzi Kazanımı", Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004. s.7-8

sistem de çökmüş, sosyalist sistemden liberal piyasa sistemine geçiş süreci başlamıştır.¹⁶⁷

Bu geçiş sürecinin getirdiği yapısal sorunlara bir de etnik çatışmalarla, bunların doğurduğu istikrarsızlık ve savaş eklenmiştir. Savaşlar sonucunda bölgede ekonomik alt yapı iyice tahrip olmuş, Azerbaycan'da bir milyon, Gürcistan'da 270 bin, Ermenistan'da ise 300 bin kişi mülteci konumuna düşmüştür. Özetle; bağımsızlığı takiben bölge ülkelerinde üretim adeta durmuş ve ülkeler temel gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmişlerdir. Fakat, özellikle 1994 yılı sonrasında etnik çatışmaların dondurulması ve Dağlık Karabağ konusundaki ateşkes, bölge ülkelerini ekonomide yapısal reformlara ve yeniden inşaya yöneltmiş, nihayetinde de ekonomideki küçülme sona ermiş ve büyüme başlamıştır. Fakat, bölgede hala nüfusun çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.¹⁶⁸

2.3. Güney Kafkasya'daki Çatışma Bölgeleri

2.3.1. Ahıska Türklerinin Durumu

Ahıska Türkleri'nin durumu Güney Kafkasya'daki kriz alanlarından birini teşkil eder. Ahıska, Gürcistan'ın güney batısında, Türkiye'nin kuzey doğusuna komşu, Ardahan ile sınırdış olan bir bölgedir. Ahıska bölgesi kuzeyde Borjoma, güneyde Çıldır düzlüğüne, doğuda Borçalı'ya, batıda ise Acara topraklarına uzanmaktadır.¹⁶⁹ Ahıska bölgesi, Kafkaslar, Karadeniz ve Anadolu'yu birbirine bağlar. Ahıska Türkleri "Kavimler Kapısı" olarak da ifade edilebilecek jeostratejik açıdan değerli bu bölgede yerleşiklerdir. Ahıska Türklerinin yerleşik bulunduğu coğrafya ve bölgenin tarihi dikkate alındığında, bu Türklerin kökeni konusunda değişik teoriler ileri sürülmüştür. Bu teorilerden bir tanesi, bu halkın kökeninin aslen Gürcü olduğu sonradan Müslümanlaştıkları ve çevredeki Türk boylarının etkisi ile Türkleştikleridir. Bir diğer bakış açısı, Azerbaycanlı oldukları ve Oğuz boyları arasında yer aldıklarıdır. Bir başka teori ise, Tatarlar ile akraba oldukları yönündedir. Ancak Ahıska Türklerinin kültürleri, dil özellikleri, vücut yapıları, tarihi geçmişleri

¹⁶⁷ Elma., a.g.e., s.600

¹⁶⁸ Ağacan a.g.e. 7-8

¹⁶⁹ İbrahim Agara, "Ahıska Türkleri Sürgününün 60. Yılı Anısına", İzmir Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İzmir, 2004, s. 3.

ve gelenek görenekleri bu ileri sürülen gruplardan bariz şekilde farklıdır ve bu farklılık, yaşanan etkileşimlerle sonradan ortaya çıkmış değil, kökenden gelen bir farklılıktır.¹⁷⁰

Ahıska adı, hem coğrafi bir bölge olarak kullanılmaktadır, hem de bir vilayet ismidir. Ahıska vilayetinin, merkez ilçe Ahıska dahil olmak üzere beş ilçesi vardır, Adıgön, Kocabey, Aspinza, Ahelkelek, Ahıska 220'den fazla köyün merkezi olan Ahıska'nın yüz ölçümü ise 6260km²'dir. Bu bölgeye Gürcistan'da "Meskhet Dahavacheti" adı verilmekte bölge halkı Ahıska Türkleri ise Meskhet Türkleri olarak anılmaktadır.¹⁷¹¹⁷² Ahıska Türkleri ifadesi ise ırki bir tanım değildir, buradaki Türklerin bölgede yaşamasına istinaden verilmiş bir isimdir.

Ahıska bölgesi ve bugünkü Kars ilinin Kür nehri Başlan bölgesi, yüzyıllarca önce Kafkasların kuzeyinden Kür - Aras - Çoruh nehirleri civarına gelerek yerleşen İskit(Saka) Türklerinin "Gogar" boyunun yurdudur.¹⁷³ Zamanla bölgeye Oğuz Türkmenleri, Kıpçaklar gibi Türk boylarının göçleri gerçekleşmiştir.

Rusların, 26 Nisan 1828'de Osmanlı'ya karşı açtıkları savaş neticesinde imzalanan Edirne Anlaşması (14 Eylül 1829) ile Ahıska, Poti, Anapa Kaleleri Rusya'ya geçmiştir. Terk edilmesi ön görülen Ahıska bölgesi ile Osmanlı Devleti, hem Türk vatandaşlarını, hem de Kafkasya'daki en stratejik bölgesini yitirmiştir. Savaşta Osmanlı ile birlikte Ruslara karşı savaşan Ahıska Türkleri anlaşma sonrası büyük zorluk içinde kalmış, bir kısmı her şeylerini yurtlarında bırakarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Kalanlara Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler büyük kıyımlar ve eziyetler uygulamışlardır. Uzun vadeli gelecek gözetilerek giden Türklerin yerine hemen Ermeniler, Ruslar, Gürcüler ve Yahudiler yerleştirilmiş ve bu suretle Ahıska Türklerine ait toprakların nüfus yapısı değiştirilmiştir.¹⁷⁴ Böylece bu stratejik bölgenin Türkiye ile birleşmesini engellemek politikası uygulamaya konulmuştur.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Ali Paşa Veyselöglü, "Ahıska Türkleri'nin Dramı", Ankara, 1999, s. 1-10.

¹⁷¹ Veyselöglü, a.g.e., s. 25.

¹⁷² Agara, a.g.e., s. 3.

¹⁷³ Agara, a.g.e., s. 4.

¹⁷⁴ Ahıska Türkleri, http://www.ozturkler.com/data/0008/0008_02.htm, E.T., 18.05.2015.

¹⁷⁵ Gürses, a.g.e., s. 89.

Çarlık Rusya'sının yıkıldığı Bolşevik İhtilalinden (1917) sonra, Sovyet yönetimi “self determinasyon” ilan etmiş; Ahıskalılar da bundan yararlanarak 1918 yılında Türkiye topraklarına katılma kararı aldıklarını açıklamışlardır. Osmanlı Devleti'ne iletilen resmi müracaattan sonra bu istek 4 Haziran 1918 Batum Anlaşması ile Gürcistan Cumhuriyeti tarafından da kabul edilmiştir. Bu sayede sınırlar tekrar 1828 öncesi döneme dönmüştür. Ancak Osmanlı Devleti, yenik sayıldığı Birinci Dünya Savaşı sonrası imzaladığı Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile Ahıska'yı terk etmek zorunda kalmış ve bölge Rus - Ermeni - Gürcü işgali altında kalmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Ahıska Türkleri Kasım 1918'de Kars'ta kurulan Milli Şura Hükümeti'ne katılmış ve Osman Server Atabek (Kıpçak neşlinden, mahalli önder) önderliğinde işgale karşı mücadeleye başlamıştır. 1921 yılında da Halit Paşa önderliğindeki Türk ordusu Ahıska'ya girmiş ancak, bu kez bir başka anlaşma Ahıska'yı Türkiye'den koparmıştır. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile Ahıska ile beraber Batum'da yitirilmiştir.¹⁷⁶ Böylece Ahıska, Gürcistan toprağı olmuş, 1936'da Gürcistan'ın SSCB'ye katılması ile birlikte Ahıska SSCB ülkesine dahil olmuştur.

Ahıska Türkleri sırf Türk oldukları, sahip oldukları bölgenin jeopolitik özellikleri ve Türkiye'ye sınırdaş oldukları yani Türkiye ile birleşme ihtimalleri gibi sebeplerle son yetmiş yılda üç defa sürgüne uğramış ve 1944 yılında Gürcü asıllı Stalin'in acımasız politikalarından nasibini almıştır. Ahıska Türkleri gönderildikleri sürgünler de birbirlerinden koparılmış, SSCB içindeki farklı coğrafyalara dağıtılmışlardır. SSCB'nin on üç cumhuriyetinin, 264 bölgesinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Yurtlarına dönemeyen Ahıskalılar, yaşadıkları bölgelerde de sosyal, kültürel, eğitim ve yaşamla ilgili pek çok problemi ve haksızlığı yaşamıştır.¹⁷⁷

Ahıska bölgesi Kafkasya'nın bir parçasıdır ve bu nedenle Ahıska Türkleri'ne bakarken Kafkasya'nın jeopolitiğı göz önüne alınmalıdır. Ahıska Türkleri, Kafkasya ve Karadeniz üzerinde söz söyleme imkanı verir. Ahıska Türkleri'nin topraklarına kavuşması, buna destek verecek aktörlere Kafkasya'yı ve Karadeniz'i kontrol imkanı da verir. Ahıska Türkleri'nin vatanlarının sahip oldukları

¹⁷⁶ Yunus Zeyrek, “*Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*”, Ankara, 2001, s. 41.

¹⁷⁷ Ahıska Türkleri, http://www.ozturkler.com/data/0008/0008_02.htm, E.T., 18.05.2015.

bu eşsiz konum, bir bakıma Ahıska Türkleri'nin başına gelenlerin de bir açıklamasıdır. Ahıska bölgesinin konumu, Türkiye ile paylaşılan ortak geçmiş ve köken, Türkiye'nin bölgedeki potansiyeli, Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye komşu Gürcistan topraklarındaki vatanlarına dönmelerine bir engel teşkil etmiş; Rusya ve Gürcistan bu potansiyellerin birleşmesini asla istememiş ve bunu engellemeye yönelik politikalar gütmüşlerdir.¹⁷⁸

Özellikle Çarlık Rusya'sı, Kafkas coğrafyasına ve Karadeniz'e açılan Ahıska topraklarına büyük ilgi duymuşlar; Boğazlara açılmayı hedefleyen uzun vadeli projelerinde bu bölgeyi önemli bir sıçrama tahtası olarak görmüşlerdir. Bölgeye Almanlar ve İngilizler de Birinci Dünya Savaşı yıllarında ilgi göstermişlerdir. Almanya yeni kurulan Gürcü devletini himaye etmiş; Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi üzerine ise, İngiltere, bu topraklara göz dikmiştir. 1917 Bolşevik devrimi sonrası kurulan yeni Sovyet yönetimi de, halefi gibi, bu yöre ile ilgilenmiş ve hakimiyet sahasına katmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yine Kafkasya'nın büyük güçlerin mücadelesine konu olması, bu bölgenin yakın tarihte de hep önemli bir coğrafya olarak görüldüğüne işaret eder.¹⁷⁹

Ahıska coğrafyasının jeopolitik önemini şu dördükler veciz bir biçimde ifade etmektedir;¹⁸⁰

- Ahıska gül idi gitti,
- Bir ehli dil idi gitti,
- Söyleyin Sultan Mahmut'a;
- İstanbul'un kilidi gitti.

Bugün Ahıska Türkleri hala yurtlarına dönememişlerdir. Gürcü Hükümeti dönmeleri için Gürcü isim ve soy isimlerini kabul etmelerini ve Türk değil Müslüman Gürcü olduklarını kabul etmelerini şart koşturmaktadır. Aslında bir diğer sorun bu kişilerin köylerine Ermenilerin yerleşmiş olması ve Ahıskalılardan gelmesi halinde bu kişilere ne olacaktır. Zaten Gürcü hükümeti de gelecek olan Ahıskalıları

¹⁷⁸ Öztürk, 2005a, s.16-17.

¹⁷⁹ Öztürk, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁰ Agara, a.g.e., s. 16.

kendi bölgelerine değil başka Gürcü bölgelerine yerleştirmek istemektedir. Ahıska Türklerinin Gürcistan ile ilgili tek sıkıntısı bu değildir.

Sürgün sonucu bugün yaşadıkları yerlerde de sıkıntıları vardır. Özellikle Krasnodar'da yaşayan Ahıskalılar Kazakların ve Rusların taciz ve saldırılarına maruz kalmaya devam etmektedirler.¹⁸¹

Bir türlü yurtlarına dönemeyen Ahıska Türkleri, dünyada pek çok ülkeye dağılmış durumdadır. En son olarak ABD'nin bir çözüm olarak, Ahıska Türklerini ülkesine kabul edebileceğini açıklamamıştır. Bu Ahıska Türkleri için yeni bir macera, yeni bir bölünme ve yine yurtlarına dönememenin ifadesidir. Eğer Ahıska Türkleri, daha önce de ifade edildiği üzere, Kafkasya ve Karadeniz ile oynama, bunlar üzerinde söz söyleme ve bunları kontrol imkanı veriyorsa, ABD'nin Ahıska Türkleri'ne sahip çıkmasını, Washington'un Kafkasya'ya ve Karadeniz'e yönelik hesap ve çıkarları bağlamında görmek gerekir. Başka yerlerdeki (örneğin Ruanda'daki) insanlık dramına gözlerini ve kulaklarını kapayan ve kendisi Irak örneğinde olduğu gibi insanlık dramlarının yaşanmasına yol açan ABD'nin, sırf yaşadıkları dramdan etkilenerek Ahıska Türkleri'ne sahip çıktıkları düşünülemez. ABD'nin Ahıska Türkleri'ne yaklaşması, Kafkasya'nın ve Karadeniz'in uluslararası politikada yeni ve önemli bir mücadele alanı olduğunun ifadesidir.¹⁸²

2.3.2. Abhazya Sorunu

Abhazya, Gürcistan'daki iki özerk cumhuriyetten biridir. Abhazya sorunu uzun bir süredir bölgede etkili olmakta, uluslararası aktörlerin bölge üzerindeki amaçları nedeni ile bölgede kullanılmakta ve aktörlerin farklı çıkarları nedeni ile bir türlü somut sonuca ulaşamamaktadır. Abhazya sorunu, Abhazya'nın bağımsız olmak istemesinden, Gürcistan'ın ise bunu ülkenin üniter yapısına karşı bir hareket olarak değerlendirmesi ve karşı çıkmasından ileri gelmektedir.

Gürcistan'ın özerk bölgelerinden biri olan Abhazya, Kafkasya'nın bir parçasıdır. Abhazya, Karadeniz'in doğu kıyısında, 240km'lik sahil şeridi boyunca uzanmaktadır. Kuzeyinde Rusya Federasyonu, güneyinde ise Gürcistan'ın Svanetya

¹⁸¹ Öztürk, a.g.e., s. 16.

¹⁸² Öztürk, a.g.e., s. 16.

ve Megrelya bölgeleri yer alır.¹⁸³ Abhazlar, Kafkasya'nın en eski yerli halklarından biridir. Bir bölümü Hristiyan, bir bölümü ise Sünni Müslüman'dır. Savaşları, sürgünleri, Rusya'ya ilhakı ve sürgünü yaşamışlardır. Kendi vatanlarında azınlık haline geldikleri günler olduğu gibi, bağımsızlığı da yaşamışlardır. Halen Gürcistan içinde, bağımsızlık fikrinden vazgeçmemişlerdir.¹⁸⁴

Abhaz halkı, yaşadıkları bölgede çağın siyasal ve hukuki koşullarına uygun yönetimler kurmuştur. Bunun yanında, yine tarihsel süreç içinde Gürcülerle birlikte zaman zaman ortak yönetimler de kurulmuşlardır. 4. ve 10. yüzyıl arasında çizilmiş haritalarda, Gürcistan'ın coğrafyasını da kapsamak üzere bu bölge Abhazya Yönetim Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Dede Korkut destanlarında Abhazya'dan bahsedilirken "Kanı Abhaz" yani "Abhaz Hanlığı" tabiri kullanılmaktadır.¹⁸⁵

Kafkasya'nın yerli halklarından olan Abhazların etnik - kültürel ve dilsel olarak en yakın akrabaları Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadırlar. Bunlar Abazinler, Adıgeler ve diğer Kuzey Kafkas halklarıdır. Abhazlar, 12 yüzyıldan daha geriye uzanan köklü devlet geleneğine sahip Kafkasya'nın en eski yerli halklarından. Abhaz Krallığı VIII. yüzyılda ortaya çıkmış ve iki yüzyıl boyunca Karadeniz bölgesinin en güçlü devletlerinden biri olmuştur. Gürcistan ve Abhazya'nın krallık hanedanları arasında yapılan bir evlilik sonucu, bu iki devlet birleşmiş, XIII. yüzyılda Gürcü Krallığı'nın Moğollar tarafından yıkılması ise Abhazya'yı Tiflis'e bağlılıktan tamamen kurtarmıştır. XVI - XVIII. yüzyıllar boyunca Abhaz Prenslığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun politik, ekonomik ve dini etki alanında kalmıştır. XIX. yüzyıl başında iktidardaki Abhaz Prensi Keleşbey Çaçba - Şervaşidze, daha sonra da oğlu Georgi, Rusya tebasına kabul edilmeleri ricasıyla Rusya'ya başvurmuşlardır. 17 Şubat 1810'da yayımlanan imparatorluk bildirgesi ile Abhazya, Rusya İmparatorluğu'nun hamiyetine geçmiştir. Rusya'nın bünyesinde Abhazya politik özerkliğini ve prenslik hanedanını korumuştur. Ancak 1864 yılında Abhazya'nın özerk idare sistemi ortadan kaldırılmış ve iktidardaki son prens Mihail Çaçba - Şervaşidze Voronej'e sürgüne gönderilmiştir. Kafkas savaşlarının sonunda

¹⁸³ Murat Papşu, "*Abhazya Canlar Ülkesi*", Atlas, Sayı 132, 2004, s. 90-92.

¹⁸⁴ Kantarcı, a.g.e., s. 81.

¹⁸⁵ <http://www.abhazya.org>, E.T., 18.05.2015.

Rusya'nın Kafkasya'daki durumunu güçlenmiş, buna bağlı olarak da Rus hükümetinin kolonyalist politikası ivme kazanmıştır.¹⁸⁶

1864 yılında Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na sürülen Kafkas halklarının arasında 100 bin Abhaz da yer almış ve bu sürgün sonucu Abhazya'nın Ahçıpsı, Aybga, Abjoka gibi yöreleri tamamen boşaltılmıştır. Daha sonra 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrasında da 32 bin Abhaz Osmanlı topraklarına göçmüştür.¹⁸⁷ Boşalan Abhazya, başta Gürcüler (esas olarak Megreller) olmak üzere Rus, Ermeni, Rum, Bulgar, Alman, Eston vb. göçmenlerin akınına uğramıştır. Bu durumun sonucunda Abhazya hızla etnik olarak karışık bir bölgeye dönüşürken yerli halkın iradesi kısıtlanmaya başlamıştır. 1886'daki sayıma göre Abhazların oranı % 85.7; Gürcüler'in oranı ise tüm Abhazya nüfusunun % 6'sını teşkil etmektedir. 1897'de Rusya'da yapılan ilk genel nüfus sayımına göre Abhazlar % 55.3'e gerilerken, Gürcüler % 24.4'e yükselmişlerdir.¹⁸⁸

1917'de Çarlık rejiminin yıkılması ile Abhazya bağımsızlığına kavuşmuş, Abhazlar, Kuzey Kafkasya halkları ile birleşme çabalarına girmişler ve Abhaz Halk Kongresi, 11 Mayıs 1918'de kurulan Kuzey Kafkasya Dağlı Cumhuriyeti'ne (Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ne) katılma kararı almıştır. Gürcistan ise bağımsız bir devlet kurmuş ve Alman himayesine girmiştir. Gürcistan bu dönemde Rusya'da yaşanan iç savaştan yararlanarak Haziran 1918'de Abhaz topraklarına girmiş, ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi sonrasında İngiltere Gürcistan'ı işgal etmiştir. Müttefikler 1920'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımışlardır. Mart 1921'de Kızılordu Gürcistan'ı işgal etmiş ve Sovyet rejimini kurmuştur. 31 Mart 1921'de de Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Abhazya bundan altı ay sonra Gürcistan'la özel birlik anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. 1922'de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşan Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulurken Abhazya'ya birlik cumhuriyeti statüsü verilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Vladislav Ardzinba, "Abhazya ve Gürcistan'ın Hukuksal İlişkileri", <http://abhazya.org/komite/makaleler/ardzinba.html>, E.T., 18.05.2015.

¹⁸⁷ Tavkul, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁸ Ardzinba, a.g.m.

¹⁸⁹ Paşşu, a.g.e., s. 112-116

Abhazya ile Gürcistan arasındaki devlet ilişkisinin özelliği imzalanan anlaşmanın yanı sıra 1925 Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Gürcistan'ın federatif esaslar üzerine kurulmuş bir devlet olduğunu belirten 1927 Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nda da yer almıştır.¹⁹⁰ Ancak Stalin iktidarı döneminde Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin statüsü düşürülmüş ve özerk cumhuriyet olarak Gürcistan'a bağlanmıştır. Bundan sonra Gürcüleştirme politikasına hız verilmiş ve Abhazya'da Gürcü nüfus hızla yükselmiş öyle ki Gürcü nüfus oranı 1886 yılında %6 iken, 1959'da %39'a çıkmış, 1980'lerde ise %45'e ulaşmıştır.¹⁹¹

Abhazya'nın egemenlik haklarının kısıtlanması en çok Abhazların ulusal bilinci üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Abhazya'nın statüsünün Gürcistan bünyesinde Özerk Cumhuriyet'e indirilmesi tam bir hafta sonra (18 - 26 Şubat 1931) Abhazların hükümete güvensizliklerini belirttikleri günler süren gösterilere neden olmuştur. Bu Abhaz halkının Sovyet egemenliği koşullarında haklarının korunması için yaptığı ilk kitlesel gösteridir. Bununla birlikte, Abhazya'nın statüsünün düşürülmesine rağmen, Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmesinden sonra bile Gürcistan ile Abhazya arasındaki ilişkiler hukuki açıdan devletlerarası ve federatif karakter taşımıştır.¹⁹²

5 Aralık 1936'da Gürcistan 15 Sovyet Cumhuriyetinden biri olmuştur. Bunun ardından Abhazya'da Gürcüleştirme politikası güdülmüş bir yandan bölgeye Gürcü göçleri yaptırılırken, diğer taraftan Abhaz dili, alfabesi, yer adları değiştirilerek Gürcü dili empoze edilmeye çalışılmıştır. Göçler sonucu Gürcü nüfus 70 bin artarken, Abhaz nüfusu sadece 5 bin kişi artmıştır. Ayrıca devlet yönetiminde de Abhazlara yer verilmemeye başlanmıştır.¹⁹³ Yaşanan bu durumun sonucunda Abhazya'nın Gürcistan'ın bünyesinden çıkması talebiyle 1957, 1964 , 1967, 1978 yıllarında kitlesel gösteriler ve mitingler yapılmıştır.¹⁹⁴ Rusya ve Gürcistan tarafından verilen Abhaz dilinde yayınların artırılması, Abhaz televizyonu ve

¹⁹⁰ Agara, a.g.e., s. 6.

¹⁹¹ Papşu, a.g.e., s. 114-115.

¹⁹² Ardzınba, a.g.m.

¹⁹³ Tavkul, a.g.e., s. 65.

¹⁹⁴ Ardzınba, a.g.m.

üniversitesinin kurulması, mali destek sağlanması ve iş imkanları yaratılması gibi tavizlere rağmen Abhaz yönetimi bağımsızlık isteğinden vazgeçmemiştir.¹⁹⁵

1988 yılında 19.SSCB Komünist Partisi Birleşik Konferansında Abhazlar, Gürcülerden şikayetlerini bir mektupla sunmuşlar ve 19 Mart 1989'da, Abhazya'nın müstakil Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olması gerektiğini içeren, 30 bin kişinin imzaladığı bir mektubu açıklamışlardır. Bu durum Gürcüleri çok kızdırmıştır. Bunun üzerine Gürcülerin düzenledikleri gösteride Sovyet askerleri 19 silahsız Gürcü göstericiyi öldürmüştür. Gürcüler Abhaz Üniversitesi'nin Gürcü bölümünü Tiflis Devlet Üniversitesi'ne bağlamaya çalışınca ölümle sonuçlanan yeni çatışmalar başlamıştır. 25 - 26 Ağustos'ta Kuzey Kafkas halkları Sohum'da bir araya gelerek Birinci Kafkas Dağlı Halkları Kongresini toplamışlardır. Kongrede Gürcü yönetimi protesto edilerek Abhaz halkı ile tam dayanışma içerisinde olduğu ilan edilmiştir. Ekim 1989'da Kabardin Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçik'de bir gösteride Abhazlar'a destek verilmiştir.¹⁹⁶

Abhaz Yüksek Sovyeti 1990'da aldığı bir karar ile bağımsızlığını ilan etmiş ve Abhazya'nın birlik cumhuriyeti olduğunu (1921'de Gürcistan'a bağlanmadan önceki statüsü uyarınca) açıklamışlardır. Ancak Gürcistan Parlamentosu bunu tanımamıştır.¹⁹⁷ Aralık 1990'da Abhaz Yüksek Sovyeti, Vladislav Ardzinba'yı başkan seçmiştir. 1991 yılında seçimler yapılmış ve Abhaz Parlamentosu çalışmalarına başlamıştır. 1992 Şubat ayında Gürcistan yönetimi 1978 tarihli Sovyet Anayasasını lağvettiğini ve 1921 tarihli Gürcistan Anayasası'nın geçerli olduğunu ilan etmiştir. 1921 Anayasasında Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yer almamaktadır.¹⁹⁸

Bunun üzerine Abhaz Parlamentosu, 23 Temmuz 1992'de aldığı bir karar ile Abhazya'nın Gürcistan'ın bir parçası olduğunu kabul eden 1978 Anayasasını yürürlükten kaldırmış ve Abhaz halkının kendi toprakları üzerinde kendi geleceğini belirleme hakkına sahip ve egemen olduğunu vurgulayan, Abhazya'nın SSCB içinde ayrı bir birlik cumhuriyeti olduğunu ifade eden 1925 Anayasasını yürürlüğe

¹⁹⁵ Papşu, a.g.e., s. 114-115.

¹⁹⁶ Tavkul, a.g.e., s. 69

¹⁹⁷ Mustafa Pamuk, "*Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını*", Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul, 1995, s. 115.

¹⁹⁸ Agara, a.g.e., s. 8.

koymuştur. Bu süreçte ilişkileri etkileyen Rusya faktörü gündeme gelmeye başlamıştır. Rusya, Abhazya - Gürcistan anlaşmazlığında Abhazlara destek vererek Gürcistan üzerinde baskı kurmayı hedeflemiştir. Oluşan bu durumun nedeni bölgede ortaya çıkan gelişmelerdir. Rusya 1992 yılında Kırım'ın RF'nin değil Ukrayna'nın bir parçası olduğunu tanımıştır. Böylece Rusya Karadeniz'de Kırım kıyılarını kaybetmiştir. Bu durumda Rusya'nın Karadeniz'de askeri güç oluşturacak deniz üsleri ve ticari limanların oluşturulması güçleşmiştir. Gürcistan ise Karadeniz kıyısında uzun bir sahil şeridine sahiptir. Söz konusu dönemde Gürcistan ekonomik ve etnik sorunlar içerisinde zayıf ve istikrarsız bir konumdadır. Rusya Karadeniz üzerindeki çıkarlarını gerçekleştirmek için Gürcistan'ın bu durumundan yararlanmak üzere Gürcistan'a karşı askeri ve siyasi bir strateji uygulamaya koyulmuştur. Abhaz yetkililerle bu konuda Rusya'nın Abhazya'nın bağımsızlığını desteklemesi ve Abhaz topraklarında Rus ordusuna üs verilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁹⁹

Abhazya'nın 1925 Anayasasını yürürlüğe koyması ve bağımsızlığını ilan etmesinden sonra çeşitli bahanelerle Gürcistan Abhazya topraklarına girmiş ve çatışmalar başlamıştır.²⁰⁰ Çatışmalar boyunca başta Çeçenler olmak üzere Kuzey Kafkasya halkları Abhazya'ya gelerek Abhazlar lehine savaşa katılmışlardır. Rusya'da zaman zaman duraksamakla beraber Abhazlara destek vermiştir. Ayrıca çatışmalarda Rus İstihbarat Teşkilatı tarafından organize edilen Çeçen - İnguş - Oset ve Rus Kazaklarından oluşan paralı askerlerin de Abhazya tarafında savaşmışlardır. Abhazya, birkaç hafta içinde hemen hemen Gürcistan'ın tüm Batı kesimini kontrol altına almıştır. Bunun üzerine Gürcistan, Rusya ile görüşmelere başlamış ve topraklarında Rus askeri üslerinin kurulmasını kabul etmiştir. Ardından Abhaz birlikleri Rus barış gücü koruması altında Abhaz topraklarına çekilmişlerdir.²⁰¹

Ancak Gürcistan'ın etnik yapısının karışıklığı ve zayıf otoritesi neticesinde çatışmalar devam etmiştir. 1993 yazında çatışmaların yoğunlaşması üzerine Rusya'nın bakışı ile önce Moskova daha sonra Soçi'de ateşkes görüşmeleri yapılmış, 27 Temmuz 1993 tarihinde Abhazya ve Gürcistan arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Gürcü birlikleri Abhazya'dan çekilecek, iki taraf

¹⁹⁹ Tavkul, a.g.e., s. 69.

²⁰⁰ Pamuk, a.g.e., s. 115.

²⁰¹ Tavkul, a.g.e., s. 70-71.

silahsızlandırılacak ve meşru hükümet Abhazya'ya geri dönecekti. Rusya Anlaşmanın garantörü olarak bölgede önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak bu anlaşma Gürcistan'da Şevardnadze'ye muhalif grupları rahatsız etmiş, iç savaş olarak nitelenebilecek çatışmalara sebep olmuştur. Abhazlar ise bu durumu kullanmış ve Gürcü kontrolündeki Suhum ve Oçamçira'yı geri alarak Çeçenlerin çatıştığı Kodor bölgesi hariç, Abhazya'nın tamamını kontrol altına almışlardır.²⁰²

Ancak anlaşma ateşkesi sağlamamış, Abhazların bu girişimleri ve Gürcülerin geri çekilme konusundaki isteksizlikleri çatışmaları yeniden ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine Rusya her iki tarafa da ateşkese uyma çağrısı yapmıştır. Ancak çatışmalar devam etmiştir. Sorunun BM'ye intikal etmesi ile taraflar Aralık 1993'te Cenevre'de görüşmelere başlamışlar, BM'den bir heyet bölgede incelemede bulunmuş ve 1 Aralık 1993'te bir protokol, 13 Ocak 1994 tarihinde de nihai anlaşma imzalanmıştır.²⁰³ Anlaşmaya göre 250 bin Gürcü mültecinin Abhazya'ya dönmesine karar verilmiş, iki taraf arasındaki İnguri Nehri etrafında bir tampon bölge oluşturularak BM Gürcistan gözlemci heyeti (UNOMIG) barışı koruma adına Suhumi'ye yerleştirilmiştir. Tarafların talebi üzerine Haziran 1994'te, tampon bölgeye 250 bin kişilik BDT Barış Gücü Askeri yerleştirilmiştir. (Güç sadece Rus askerlerinden oluşmaktadır.)²⁰⁴

Gelişmelerden de görüldüğü üzere Abhazya sorunu, Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin bağımsız olmak istemesinden ve bunu Gürcistan'ın kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. Tiflis, Abhazya'yı Gürcistan'ın toprak bütünlüğü içerisinde mütalaa etmektedir. Özellikle Rusya'nın Karadeniz ve Kafkasya ile ilgili endişelerinin etkisinde bu soruna yaklaşması, Abhazya sorununu daha ciddi hale getirmektedir. Yakın dönemlerde yaşanan Gürcistan - ABD yakınlaşmasının ve ABD'nin Karadeniz ve Kafkasya coğrafyasına ilgisinin sorunun üzerinde etkili olabileceği ve Rusya - ABD - Gürcistan arasında Abhazya konusu üzerinden bir mücadele yaşanabileceği değerlendirilmektedir.

²⁰² Mitat Çelikpala, "*Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya: Sosyal, Siyasal Yapı ve Etnik Çatışmalar*", Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 115-116.

²⁰³ Pamuk, a.g.e., s. 117.

²⁰⁴ Kantarcı, a.g.e., s. 88.

2.3.3. Güney Osetya Sorunu

Orta Kafkaslarda, Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında yaşamakta olan Osetler, Hint - Avrupa ırkına mensup, İran kökenli bir Kafkas halktır. Bugün Kuzey Osetya - Güney Osetya şeklinde, suni olarak bölünmüş olan Osetya'nın, kuzey bölümü Rusya Federasyonu'na bağlı iken, güney bölümü ise Gürcistan sınırları içindedir.²⁰⁵

Güney Osetya; yaklaşık 100.000 nüfusuyla, merkezi Gürcistan'da Kuzey Osetya'nın uzanımı şeklinde bir görünüme sahiptir. Günümüze kadar devam eden Gürcü - Oset düşmanlığının temeli; Osetlerin 1918, 1919 ve 1920 Yıllarında meydana gelen köylü ayaklanmasında, Bolşeviklerin yanında yer alması, söz konusu her üç ayaklanmanın da, Gürcü Hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasına dayanmaktadır.

Gürcistan'da Sovyet rejiminin kurulmasından sonra da, Oset halkının Çarlık Rusyası dönemindeki ikiye bölünmüşlük durumu devam etti. Güney Osetya, 20 Nisan 1922'de, özerk bölge statüsüyle, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı.²⁰⁶ Diğer bölümü, Kuzey Osetya bölgesi adıyla, 1925'te RF'ye bağlanmıştır. Kuzey Osetya Özerk Bölgesi, 5 Aralık 1936 yılında özerk cumhuriyet statüsüne yükselmiştir.²⁰⁷

“1979 sayımında, Güney Osetya'da, Osetler nüfusun %66'sını oluşturmaktaydı. 1989'da, Kuzey Osetyalılar Güney Osetya ile birleşmeyi, Güney Osetya da Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsünün güvenceye alınmasını ve bağımsızlık istediğini açıkladı.”

SSCB'nin yıkılışı döneminde Güney Osetyalılar'ın, Kuzey Osetya ile birleşme talepleri, 1989 yılında taraflar arasındaki gerginliğin en üst seviyeye çıkmasına neden olmuştur. 1990 yılında Güney Osetya'nın bağımsızlığını ilan etmesine karşılık, Gürcistan'ın, “bölgenin özerklik statüsünü kaldırdığını ilan etmesiyle” taraflar arasındaki siyasi gerginlik, kanlı çatışmalara dönüşmüştür. 1989

¹¹¹ Tavkul, a.g.e., 197.

²⁰⁶ Mert, a.g.e., s.61.

²⁰⁷ Mert, a.g.e., s.61.

yılı Eylül sonlarında, Gürcü askeri birlikleri, Güney Osetya bölgesine girdiler ve silahlı çatışmalar başladı.²⁰⁸

RF'nin desteği sayesinde, Osetler'in galibiyetiyle sonuçlanan çatışmalarda; 53.000'den fazla Güney Osetya vatandaşı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışmalar döneminde Kuzey Osetya'ya geçen 17.000 Osetyalı'nın haricinde, büyük çoğunluğu oluşturan Gürcü mültecilerin ise, halen Gürcistan içinde, dağınık bir şekilde yaşadıkları bilinmektedir.

Güney Osetya ekonomik durumunun, Gürcistan'dan daha kötü olması, özellikle elektrik ve doğal gaz bakımından merkezi yönetime bağımlılık, Güney Osetya'yı siyasi bakımdan Gürcistan'a yakınlaştıran sebeplerin başında gelmektedir.

Ancak Güney Osetya Parlamentosu'nda RF yanlısı Komünist Parti ve Sosyal Demokratların çoğunlukta olması ve bunların büyük çoğunluğunun Kuzey Osetya ile bütünleşmeyi desteklemeleri, taraflar arasındaki sorunun barış yoluyla çözümlenmesini engellemekte, ekonomik nedenleri ikinci plana itmektedir. Rusya açısından bu bölge, stratejik konuma sahiptir. Ayrıca bir sorun olarak varlığı, Rusya'nın Gürcistan üzerinde denetim kurmasını sağlamaktadır.²⁰⁹

RF, Aralık 2000'de, Gürcistan vatandaşlarına vize uygulaması getirirken, Abhazya ve Güney Osetya sakinlerini bu uygulama dışında tutarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duymadığını göstermiştir.²¹⁰

Bu nedenle; Güney Osetya Ö.B.Parlamentosu, 09 Haziran 2004 tarihli oturumunda, Rusya Federasyonu (RF) ile birleşme kararı aldı. Güney Osetya Devlet Başkanı Eduard Kokoev, 12 Haziran 2004 tarihinde, Moskova'da basına; "Osetya halkının bölünmüş bir halk olduğunu, uluslararası camianın Güney Osetya problemini bölünmüş halk kapsamında ele alması, ayrıca toprak bütünlüğüne ilişkin kanun ve taleplerin yanı sıra bir milletin kendi seçimini yapma hakkını da göz önünde bulundurması gerektiği, yakın bir tarihte Osetlerin Güney ve Kuzey bölünmesinden kurtularak, Osetya'nın Rusya Federasyonu'na dahil olacağına inandığı, Güney Osetya'nın Rusya Federasyonu'na dahil edilmesi için gerekli olan

²⁰⁸ Tavkul, a.g.e., s.198

²⁰⁹ Yıldız,a.g.e., s.177.

²¹⁰ Mert, a.g.e., s.64.

müracaatın DUMA'ya ve Rusya Federasyonu Hükümeti'ne yapıldığı" açıklamasında bulundu.

Bölgedeki mevcut statünün devamı yönünde, RF denetimindeki Barış Gücü'nün görevine devam etmesinde ısrarlı olan Güney Osetlerin, son dönemdeki gelişmeler ışığında, RF desteği olmadan tek başına merkezi yönetime karşı mücadeleye girişemeyeceği, Abhazya, Acara ve Ermeni azınlığın ayrı ayrı veya müşterek bir şekilde merkezi yönetime karşı yürütebileceği bağımsızlık mücadelesine iştirak etmek suretiyle, fırsattan yararlanabileceği değerlendirilmektedir.

2.3.4. Lezgistan Sorunu

Kafkasya'nın en eski halklarından sayılan Lezgiler, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin güneyi ile Azerbaycan'ın kuzeydoğu kesimlerindeki dağlık bölgede yaşamaktadırlar. Tamamı Müslüman olan Lezgiler, Müslümanlığın Sünni kanadını temsil etmektedirler. Ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın Gusar bölgesinde yaşayan Lezgiler, Azerbaycan'ın Haçmaz, Şeki, Guba ve Bakü gibi merkezlerinde de yer almalarıyla birlikte, toplam nüfusun sadece %2.2'sini (178.000 kişi) teşkil etmektedirler.

Sovyet Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde dış kuvvetlerin etkisiyle yükselen mikro - milliyetçilik akımlardan biri de Lezgi Hareketi olmuştur. Azerbaycan'da ülkeden ayrılmayı hedefleyen ve bağımsız "Lezgistan" devleti kurmayı hayal eden gruplar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 1991 yılında Azeri - Lezgi ilişkilerinde ortaya çıkan gerginlik, Karabağ olayları ile daha da tehlikeli bir boyut kazanmıştır. Karabağ Savaşına katılmak istemeyen Lezgiler, askerlik hizmetinden de imtina etmişlerdir.²¹¹

Lezgilerdeki ayrılıkçı milliyetçi gruplaşmanın köklerine inildiği zaman, bu hareketin daha 1965 yılında başladığı görülür. Sovyetler döneminde, kendisini fazla öne çıkarmadan varlığını sürdüren bu hareket, 1991 yılında Moskova ile Bakü arasında, Lezgi topraklarını ikiye bölen bir sınırın çizilmesi ile yeniden hareketlenmiştir. Çizilen sınırın Lezgileri ikiye bölmesi bir hareketlenmeye neden

²¹¹ Pamuk, a.g.e., s. 122.

olmuştur. Bu tarihte, toplanan Lezgi Ulusal Kongresi, bağımsız Lezgistan kurmayı ana hedef olarak belirlediğini açıklamıştır.²¹²

Bu hedefe yönelik olarak, daha önce Temmuz 1990'da Moskova'nın desteği ile, Dağıstan merkezli olarak kurulan, "Sadval" adlı Milliyetçi Lezgi Örgütü öne çıkmıştır. Adı birlik anlamına gelen bu örgüt, temelde Lezgilerin haklarını korumak amacı ile kurulmuştur. Fakat kısa süre sonra, Rusya'nın 9, Azerbaycan'ın 10 ilini içine alarak, Dağıstan bünyesinde Lezgistan Federe Devleti kurma hedefine yönlendirilmiştir. Bu durum, "Sadval"ın, Rusya lehine Azerbaycan'dan açıkça toprak talebi anlamına geliyordu. Azerbaycan'dan talep edilen iller, Balaken, Gah, Zakatala, Şeki, Oğuz, Gebele, İsmayılı, Gusar, Guba ve Haçmaz idi. Demografik bakımdan bu bölgelerin en dikkat çekici yönü ise, buradaki toplam 820.000'lik nüfusun sadece 120.000'nin, yani %14,6'sının Lezgi oluşudur.²¹³

"Sadval" isimli örgütün, Rusya, hatta bazılarına göre Ermenistan, destekli olduğu ileri sürülmektedir. 21 Mayıs 1992 tarihinde, Azerbaycan için ayrılıkçı bir karakter taşıyan bu örgütün Rusya Federasyonu Adalet Bakanlığı tarafından, "Lezgi Milli Harekatı" olarak resmi kayıt altına alınması ve Ermenistan'ın, Karabağ Savaşları sırasında, Azerbaycan'da örgütlü olarak yürüttüğü Kürt, Lezgi ve Talış federe devletlerinin kurulmasına yönelik ayrılıkçı politikasına katılması, bunun çok açık bir işareti olarak kabul edilmektedir.²¹⁴

Tüm ayrılıkçı propagandalara rağmen, ayrılıkçı "Sadval" örgütü Azerbaycan'da mesafe alamamıştır. Örgütün, 14 Haziran 1994 tarihinde, Lezgilerin yoğun yaşadığı Gusar bölgesindeki mitingine sadece 500 – 600 kişi toplaması, gerçekte fazla bir taraftarının olmadığını gösterir. "Sadval"ın Rusya'nın siyasi bir aracı durumuna sokan bir durum da, bu örgütün, Azerbaycan'ın BDT'ye girmeyi reddettiği sıralarda kurulmasıdır. O dönemde Azerbaycan'a bir baskı aracı olarak kullanılan "Sadval" örgütü, 1994 yılında Karabağ ateşkesinin imzalanması ile Azerbaycan'daki etkisini tamamen kaybetmiştir.²¹⁵

²¹² Mert, a.g.e., s. 182.

²¹³ Cengiz Bakış, "Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde Etnopolitik Durum", Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, I, (1), Ankara, 1999, s. 96.

²¹⁴ Veyselöglü, a.g.e., s. 35.

²¹⁵ Papşu, a.g.e., s. 112-116

Lezgi Ayrılcı Hareketini sona erdiren ve “Sadval” örgütünü etkisiz kılan bir diğer neden de, Azerbaycan’ın etnik unsurları dikkate alan siyasetidir. Azerbaycan, Lezgiler ve Talışlar için, kendi dillerinde eğitim hakkı vermiştir. Çeşitli dillerde tv, radyo ve gazete yayını yapılmasına izin veren Azerbaycan Hükümeti, bu ve diğer kültürel aktiviteler ile, etnik, dilsel ve dinsel grupları asimile olma korkusundan kurtarmıştır. Azerbaycan Meclisi İnsan Hakları Komisyonu sözcüsü Rabiyyat Aslanova’ya göre: “Azerbaycan’da devlet, etnik grupların haklarını korumak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Özellikle, etnik grupların kültürel sembolü olan dil ve edebiyatın korunması ve geliştirilmesi devletin temel hedeflerinden biridir. Bu bağlamda, devlet bütçesinden okul ve edebi kitapların neşir edilmesi için önemli kaynaklar aktarılmaktadır”.²¹⁶

2.4. Güney Kafkasya’daki Bekleyen Tehlikeler

2.4.1. Azerbaycan ile Ermenistan Arasındaki Yeni Savaş Riski

Günümüzde Güney Kafkasya’da etnik, dilsel ve dinsel açıdan barışı tehdit eden en önemli sorun Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki, çözümlenememiş Dağlık Karabağ sorunudur. Çözülmeyen bu sorun, her geçen gün her iki tarafta da radikal kesimi beslemekte ve savaş isteğini arttırmaktadır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı’nın Interfax’a yaptığı bir açıklamaya göre, Ermenistan Hükümeti Dağlık Karabağ’ı tanıyabilecekleri yönünde açıklamalarda bulunmaktadır ve bu durum, savaşın yeniden başlama riskini artıracaktır.²¹⁷

Bugün taraflar sorunu çözüyor görünmeye çalışıyorlar. Ermenistan tarafı, sorunun çözümü için Dağlık Karabağ’ın tanınmasını istemektedir. Sorunun çözümünde acele etmeyen Ermenistan tarafı elverişli bir anlaşmanın yapılmasına kadar mevcut status quo’nun silah gücüyle korunmasından yanadır. Azerbaycan tarafı ise, Dağlık Karabağ’ın ve işgal edilmiş diğer toprakların geri verilmesini talep etmektedir. Azerbaycan topraklarının %20’sini oluşturan bu işgal bölgesi ayrıca evsiz kalmış ve sığınmacı durumuna düşmüş yüz binlerce Azerbaycan Türkü’nün

²¹⁶Demir, a.g.e., s. 71.

²¹⁷Bal, a.g.e., s. 97-113.

topraklarıdır. Onların kendi evlerine ve işlerine dönüşleri Azerbaycan siyasetinin ana temasını oluşturmaktadır.²¹⁸

Sorunun çözümü için arabulucuların girişimleri devam etmektedir. Minsk Grubunun çabaları ile taraflar arasında, Ocak 2006'da Yunanistan'da bir zirve toplantısı gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler daha sonra Fransa'da devam etmiştir. Fakat başlangıçta her iki tarafı da umutlandıran bu çalışmalarda, hiçbir sonuca varılamamıştır. Bugüne kadar, ateşkes hariç, taraflar arasında hiçbir resmi belge imzalanmamıştır.

İlham Aliyev Yönetiminin son zamanlardaki tutumu, Dağlık Karabağ sorusunda Azerbaycan'ın bir politika değişikliğine gidebileceğine işaret etmektedir. Azerbaycan Ordusunun artık hazır olduğunu defalarca dile getiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı, gerekirse savaş yolu ile toprakları geri alacağını vurgulamaktadır. Petrol sanayisinin gelişimi ile iyileşen Azerbaycan ekonomisi ve Türkiye'nin yardımı ile Ordunun yeniden yapılandırması, durumun ciddiye alınacağını bir göstergesidir.²¹⁹

Buna karşılık, Dağlık Karabağ sorununun askeri yoldan çözümünün ihtimal dışı olduğunu açıklamasında bulunan, Amerikan Dış politikası uzmanı, eski diplomat Veyni Meri, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ sorununun askeri yoldan çözümüne ilişkin açık tartışma yapıldığını, ancak bu yolla Azerbaycan'ın zafere ulaşmasının ihtimal dışı olduğunu belirtmiştir. Dağlık Karabağ'ın erişilmez bir kale olduğunu ifade eden Meri, buranın Ermeni silahlı güçleriyle daha da güçlendirildiğini söylemiştir. Mery'ye göre, Pentagon'da hakim olan görüş, Amerikan Ordusunun saldırması durumunda bile, Dağlık Karabağ'da zorluklarla karşılaşacağı yönündedir.²²⁰

Olası savaşın en tehlikeli tarafı ise, 1992 - 1994 çatışmalarından farklı olabileceğidir. Bu yıllardaki çatışmalar bölge sınırları içerisinde gerçekleşmiştir ve savaşta fazla etkili silahlar kullanılmamıştır. Fakat günümüzde, taraflar son teknoloji ürünü silah sistemleri ile donatılmış durumdadır. Ayrıca, Rusya, Ermenistan ile;

²¹⁸ Mert, a.g.e., s. 184.

²¹⁹ Veyselöglü, a.g.e., s. 35.

²²⁰ Bakış, a.g.e., s. 97.

Türkiye de, Azerbaycan ile askeri bir ittifak içindedir. Bu durum, tarafların olası savaş durumunda karşı karşıya gelme riskini taşımaktadır. Bunun dışında, sınırda yer alan İran'ın ve Azerbaycan ile askeri ittifak kurma teklifinde bulunan Pakistan'ın da savaşa müdahalesi olasıdır. Bu durumda savaş, bölgesel boyuttan çıkarak uluslararası bir boyuta girebilecek ve sonucunda yüz binlerce kurban getirebilecektir.²²¹

2.4.3. Gürcistan'ın Cavaheti Bölgesindeki Silahlı Çatışma Riski

Bugün Güney Kafkasya'daki en hassas etnik durumlardan biri de Cavaheti bölgesindedir. Rusya'nın askeri üslerini kapatması tartışması, Ahıska Türklerinin bölgeye dönüşü ve Ermeni gruplarının ayrılıkçı tutumları, buradaki durumun her geçen gün daha da kötüleşmesine yol açmaktadır.

Yerel Ermeni partilerinin artan muhtariyet baskıları ve Gürcistan Hükümetinin Bakü - Ceyhan boru hattının faaliyete geçmesi ile bölgeyi kontrole alma girişimleri, bölgede birtakım sıkıntılara yol açmıştır. Özellikle Ermeni Diasporasına ait olan Daşnaktsütün Partisi ile bağlantısı olan bölgedeki Ermeni Javahhk Partisi, bu bölgede bölücülük faaliyetlerini en aktif şekilde yürütmektedir. Diaspora üyeleri, buranın kontrolünün elde etmek için kendi aralarında adeta bir yarış içindedirler. Bölgenin petrol ticareti açısından taşıdığı önem, burayı daha da çekici hale getirmektedir.²²²

Bölgedeki etnik ve dinsel uyuşmazlıklara yol açabilecek bir diğer sıkıntı da Ahıska Türklerinin bölgeye dönme girişimleridir. 1999 yılında Avrupa Konseyi üyeliğine kabul edilen Gürcistan, 1944 yılında bölgeden zorla göç ettirilmiş Ahıska Türklerini vatanlarına dönüşlerini kabul etmiştir. Bu karar, bölgedeki Gürcülerin ve Ermenilerin tepkisine yol açmıştır. Zaten kıt olan toprak, su ve iş imkânlarının bu göçler ile daha da büyüyen rekabete yol açacağı ileri sürülse de, Ahıska Türklerine yönelik tepkinin arkasında, Güney Kafkasya'nın etnik, dilsel ve dinsel yapısında neden olabileceği değişim vardır. Ermeniler ve Gürcüler, etnik, dilsel ve dinsel mülahazalar ile Ahıska Türklerinin geri dönüşlerine karşı çıkmaktadırlar. Oysa

²²¹ Bal, a.g.e., s. 97-113.

²²² Pamuk, a.g.e., s. 123.

Ahıska Türklerinin geri dönmek istedikleri topraklar, ne Gürcülerindir, ne de Ermenilerindir; Ahıska Türklerinin ana vatanları ve tarihsel topraklarıdır.²²³

Günümüzde bu bölgenin istikrarı, çoğunlukla Rusya'nın ve Ermenistan'ın Gürcistan'a karşı siyasetine bağlıdır. Ticareti ve ulaşımı ile Gürcistan'a bağlı olan Ermenistan, bugün Cavaheti konusunda çok hassas davranmaktadır. Fakat herhangi bir sebeple, bir gün Cavaheti Ermenileri ile Gürcistan Hükümeti arasında çatışmalar başlarsa, Ermenistan tarafının duruma müdahale etmemesi, mümkün olamayacak görünmektedir. Rusya'nın Gürcistan'a karşı sert tutumu ise, Cavaheti tehlikesini daha da olası kılmaktadır.

Böyle bir durumda, Azerbaycan'ın da fırsattan istifade ile, yeniden Dağlık Karabağ savaşını başlatması olasıdır. Tüm bölgeyi etkileyecek bu çatışmalar, mutlak ki bölge içi ve dışı diğer güçleri de buraya çekecektir. Bu durumda, önemli boyutlar alacak bir savaş söz konusu olacaktır. Türkiye, Rusya, İran, ABD gibi ülkeleri de içine katma riski taşıyan olası bir savaş, bölgesel dengeler ile birlikte küresel dengeleri de etkileyecek bir mahiyet kazanabilir. Bu yüzden Cavaheti'nin, bölge güvenliği ve istikrarı açısından önemi küçümsenmemelidir.²²⁴

2.4.4. Abhazya'daki Etnik Çatışmaların Yeniden Alevlenme Riski

Gürcistan'daki Abhazya sorunu ile Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ sorunu, bazı benzerlikler taşımaktalar. Her iki sorunda da, sayıca azınlık olan gruplar, çoğunluk grupları dış yardım ile yenmişlerdir. Her iki sorunda da, yüz binlerce mülteci kendi topraklarını terk ederek hayatlarını çadırlarda sürdürmek zorunda kalmıştır. Fakat Dağlık Karabağ sorunundan farklı olarak, Abhazya, karışıklığı birden fazla defa yaşamıştır. Karışıklıklar üzerine göç eden mülteciler, Abhazya'daki evlerine zorla geri yerleştirilmişler ve bunlar daha sonra tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, Azerbayca'nın Dağlık Karabağ sorunun çözümünde daim hatırlaması gereken acı bir örnektir.²²⁵

Günümüzde Abhazya, Rus Ordusunun ile korunan "Abhazya de facto Hükümeti" yönetimindedir. Gürcistan Ordusunun sayıca üstünlüğüne rağmen,

²²³ Veyselöglü, a.g.e., s. 36.

²²⁴ Paşu, a.g.e., s. 112-116

²²⁵ Gürses, a.g.e., s. 97.

Tiflis'in bu bölgeyi geri alma ihtimali şu anda sifıra yakındır. Fakat ABD desteği ile Gürcistan Ordusu yeniden yapılandırılmaktadır. Bunun için ABD, Gürcistan'a 64 milyon dolarlık yardım paketi ayırmış ve 200 Amerikan subayını bölgeye eğitim için göndermiştir. Amaç, sayıca daha az, fakat her konuda modern bir ordu kurmaktır. ABD Hükümeti açıklamalarına göre, Gürcistan Ordusunun güçlendirilmesindeki amaç, Gürcistan sınırına yakın olan ve bölgede terör kaynağı olarak bilinen Pankisi Vadisini kontrole almaktır. Fakat Abhazlar, Gürcistan Hükümetinin bu girişimlerini farklı yorumlamaktalar. Onlara göre, buradaki amaç, Abhazya ve Güney Osetya topraklarını yeniden fetih etmektir.²²⁶

²²⁶ Büyükakıncı, a.g.e., s. 168.

ÜÇÜNCÜĞ BLÜM

3. GÜNEY KAFKASYA'NIN DİĞER DEVLETLER İLE OLAN İLİŞKİLERİ ve GÜVENLİK SORUNLARINA BAKIŞLARI

3.1. Azerbaycan Dış Politikası

3.1.1. Rusya Federasyonu – Azerbaycan İlişkileri

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın komşularıyla girmiş olduğu ilişkiler incelendiğinde en stratejik ilişkilerin Rusya ile yapılandırıldığı görülmektedir. Azerbaycan'ın belki de son birkaç yüzyılına damgasını vuran bu büyük güç bağımsızlık sonrası da Azerbaycan'a merkeze bağlı bir eyalet mantalitesiyle yaklaşmayı tasarlamış fakat ilişkiler Azerbaycan yönetimi tarafından iki bağımsız devlet arasındaki eşit statülü ilişkiler düzlemine çekilmeye çalışılmıştır.

İki ülke ilişkileri ilk yıllarda SSCB'nin gölgesinde gelişmiştir. Cafersoy'un iki ülke ilişkilerinin ilk yıllarını ele aldığı makalesinde belirttiği üzere; "1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını ilan etse de yönetimin başında hala eski Komünist parti üyeleri durmaktaydı. 1990 yılının "Kanlı Ocak" katliamından sonra iş başına gelen Ayaz Mutallibov'da ondan önceki halefi Abdurahman Verizov'un yolunu devam ettirerek Rusya yönlü politika izlemeye devam etti. Mutallibov yönetiminin Rusya yönlü politika izlemesinin en açık kanıtı BDT'ye üye olma imzasını atmasıdır. Bu kurum eski SSCB'nin devamı olarak yapılandırılmıştır. Ama parlamento'da o zaman Azerbaycan Halk Cephesi üyelerinin çokluğu nedeniyle bu karar onaylanmamıştır. Bu dönem içerisinde Rusya diğer eski SSCB ülkeleri gibi Azerbaycan'ı da tanımamış ve onunla hiçbir antlaşma imzalamamıştır. Daha sonraki süreçte de 1992 yılının Şubat'ında Rusya'nın Dağlık Karabağ'daki 366. Alayının Ermenilerle birlikte Azerbaycan'ın Hocalı kentinde katliam yapması Ayaz Mutallibov iktidarının istifasına neden olmuştur."²²⁷

Rusya'ya karşı olan nefretin arttığı bir dönemde Rusya, Azerbaycan'a karşı izlediği politikalarda değişiklikler yapmaya karar vermiştir. 3 Nisan 1992'de

²²⁷ Elnur Cemilli, "ABD'nin Güney Kafkasya Politikası", IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2007, s. 39-40.

Bakü'ye resmi ziyarete gelen dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Rusya'nın, Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak resmen tanıdığını beyan etmiştir. 1992 yılının Haziran ayında Azerbaycan'da, Azerbaycan Halk Cephesi iktidara geldi. Azerbaycan'ın bağımsızlığına her şeyin üstünde gören Azerbaycan Halk Cephesi bu bağımsızlığı tehdit edecek tek güç olarak Rusya'yı görmekteydi.²²⁸

İktidara gelen Halk Cephesi ile bağımsızlığı yönünde en büyük tehdit olarak algıladığı Rusya ile ilişkilerinden Cemilli makalesinde; "Azerbaycan Halk Cephesi bu yüzden de iktidara geldikten sonra da Rusya ile Azerbaycan da bulunan Rus üslerinin tasfiyesi için görüşmelere başlamıştır. 7 Ağustos 1992 yılında Moskova da yapılan iki taraflı antlaşma sonucunda Rus askerlerinin geçici statüsü belli oldu. Antlaşmaya göre iki yıl içerisinde sınır kuvvetleri emlakını Azerbaycan'a bırakarak ülkeyi terk edecekti. Bu antlaşmalardan sonra Rusya ile Azerbaycan arasında ilişkilerde bir gerilme başlamış oldu. Elçibey yönetimi Rusya ile olan bu gerilmeyi ortadan kaldırmak için ne kadar çaba sarf etse de olumlu yanıtlar alamadı. Elçibey yönetimi bağımsızlığını korumak için Rusya ve İran ile ilişkileri ilerletmeye devam etti. Çünkü o zaman bağımsızlığını henüz kazanmış Azerbaycan'ın ABD ve Batı Avrupa ülkeleriyle doğrudan ilişkisi yoktu."²²⁹

Batıyla tüm ilişkiler sadece Türkiye vasıtasıyla sağlanabiliyordu. 23 Mayıs 1993 yılında Azerbaycan'daki sonuncu Rus ordusu birleşmesi General Beşak'ın başkanlığında silahlarını Azerbaycan'da bırakarak ülkeyi terk etti. Elçibey iktidarının Rusya'yla olan ilişkilerini etkileyen nedenlerden biri de BDT'nin oluşmasından bu yana Azerbaycan'ın bu kurum dışında kalmasıdır. Bu birlik 1991 yılının 8 Aralıkta Beyaz Rusya'daki "Belovejskaya Puşka" denilen yerde eski SSCB üyesi Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında imzalanmış antlaşmayla kurulmuştur.²³⁰

Böylece Rusya eski SSCB'den ayrılmış tüm cumhuriyetleri bağımsız görmeye çalışmamış, onları yeni bir kurum altında kendi yöntemleriyle yönetmeye çalışmıştır"²³¹ ifadeleriyle söz etmiştir. Bölgenin başat gücü ve SSCB'nin mirasçısı konumundaki Rusya, yeni bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı 1992 yılının Nisan

²²⁸ Cemilli, a.g.e., s.39

²²⁹ Paşu, a.g.e., s. 112-116

²³⁰ Pamuk, a.g.e., s. 124.

²³¹ Cemilli, a.g.e., s.39

ayında tanımıştır. 1992 yılının Ekim ayında Azeri lider Elçibey, Moskova'ya ilişkileri yapılandırmak ve geliştirmek maksatlı resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin sonucunda iki ülke arasında birçok alanda resmi antlaşmalar imzalanmıştır. Buna rağmen Elçibey iktidarından hoşnut olmayan Moskova yönetimi bu iktidarın sonunu getirecek güç odaklarına gizliden gizliye destek vermiştir.²³²

Rusya'nın, Azerbaycan siyasi yapılanmasına ve devletleşme sürecine vurmak istediği sekte ile ilgili Cemilli araştırmasının devamında şu ifadeleri kullanmıştır; "Azerbaycan Halk Cephesi iktidarı ile anlaşamayan Rusya, Elçibey'den sonra iktidara gelen haydar Aliyev ile anlaşmakta pek zorluk çekmedi. Aliyev iktidara geldikten sonra ilk resmi ziyaretini Rusya'ya yaptı. Hatta Aliyev döneminde Rusya, Karabağ sorununun çözümü için oluşturulmuş AGİT Minsk Grubu eş başkanlığına getirildi. Bu karar gergin ilişkiler yaşayan Rusya - AGİT ilişkilerinin yumuşatılması değil, aynı zamanda Rusya'nın problemin çözümü yolunda üzerine aldığı "Bireysel Barışseverlik" isteğinin karşılığının alınması idi. Bu dönemde ayrıca Karabağ'da askeri yenilgiler artmış, Azerbaycan'ın yeniden BDT üyeliğine katılma tartışmaları gündeme gelmiştir. 20 Eylül 1993'de Azerbaycan Parlamentosunun verdiği yetki üzerine 24 Eylül 1993 yılında Aliyev Moskova'da toplanan BDT üye ülkeleri toplantısına katılmış, üyelik antlaşmasını ve birkaç güvenlik ile ekonomik işbirliği antlaşmasını imzalamıştır."²³³

Konuyla ilgili olarak Cafersoy makalesinde; "İlişkiler sürecinde her iki ülke yönetimlerinin demokratik kimliklerinin öne çıktığı bu dönem, Rusya'nın eski SSCB mekânında etkinliğini kaybetmeye direnişini simgeleyen yakın çevre kavramının, Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev tarafından Ocak 1993'de gündeme getirilmesi ve Şubat'ta Yakın Çevre Doktrini'nin Rusya Güvenlik Konseyi ve Nisan'da da Yeltsin tarafından onaylanması ile değişmiştir.

Fakat 1993 - 1999 döneminde Rusya'nın ciddi ekonomik sorunları ve bunları çözemeyen istikrarsız yönetim yapısı, bu ülkenin diğer yayılma bölgelerinde

²³² Mert, a.g.e., s. 142.

²³³ Cemilli, a.g.e., s. 40

olduğu gibi Kafkaslarda da gerilemesinde en önemli etken olmuştur”²³⁴²³⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Rusya, SSCB'nin mirasçısı olarak bağımsızlığını kazanan Cumhuriyetleri himayesi altına almaya çalışmış ve dış güçlerin bu bölgelere müdahalesini engellemeye çalışmıştır. Ayrıca bu yeni Cumhuriyetlere yaklaşırken kendi emperyal emellerini gerçekleştirmek için her bir ülkeye ayrı bir strateji geliştirmiştir. Rusya'nın, Azerbaycan ile ilgilenmesinin altında yatan gerekçeleri Cafersoy araştırmasında şu şekilde belirtmiştir; “Rusya için Azerbaycan'ın önemi, bu ülkenin jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Prof. Nesip Nesibli, Azerbaycan'ı Rusya için cazip kılan jeopolitik nedenleri aşağıdaki biçimde sıralamaktadır;

- Azerbaycan'ı etki alanında tutmak, Rusya'ya kendi etkisini Yakın Doğu'ya ve Ortadoğu'ya yayma; dahası, Azerbaycan'ı stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı vermektedir;

- Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, ekonomik açıdan Rusya'nın ilgisini çekmekte ve onu uzak dış pazarlardan stratejik kaynak alma zorunluluğundan kurtarmaktadır;

- Rusya Azerbaycan'ı etki alanında tutmakla Türk dünyasını parçalamış, Türkiye'nin (dolayısıyla ABD'nin) etkisinin Orta Asya, Kuzey Kafkasya ve Volga nehri havzasına yayılmasını engellemiş olur

- Rusya, Azerbaycan üzerinde etkinliğinin sağlamakta, İran'ın, bu eski Sovyet cumhuriyeti Müslüman ülkeye etkisini engellemiş olur;

- Rus politik düşüncesine göre, ortak ekonomik ve politik mekânının oluşturularak Azerbaycan'ın burada yer almasının sağlanması “Rusça konuşan nüfusun güvenliği” için gereklidir.

Bunlar dışında Azerbaycan'ın etkinlik alanında kalması Rusya'ya İran'la doğrudan ilişki kurma fırsatı vermektedir.”

²³⁴ Cafersoy, a.g.e., s. 3.

²³⁵ Cafersoy, a.g.e., s. 4.

Rusya'nın Azerbaycan üzerinde kurmak istediği baskının ilk belirtileri Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasına müteakip kendisini göstermiştir. Daha sonraki süreçte de Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan yanlısı politikalar izlemiş hatta Karabağ'a yapılan saldırıda hem lojistik hem de askeri yardımda bulunmuştur. Rusya'nın bu bölge ile ilgili beklentileri uzun yıllar süreceğe benzemektedir.

Çünkü Azerbaycan'ın gerek jeopolitik konumu gerekse yer altı zenginlikleri Rusya'nın enerji ve ticaret konusunda dışa bağımlı olmasını engelleyecektir. Artık bölgeye 19. ve 20. yy.larda olduğu gibi sıcak bir müdahale olması beklenmemektedir ama Rusya'nın bu güç kaynaklarına sahip olmak için birçok diplomatik entrika yapması muhtemeldir.²³⁶

3.1.2. Türkiye - Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan'ın SSCB'nin işgali altında bulunduğu 1991 yılına kadar, Azerbaycan ve Türkiye Türklüğü arasındaki ilişkiler tam kesilmiş olmasa da, çok sınırlı olmuştur. Genellikle ilişkinin temelini hasret duyguları, gizli faaliyetler oluşturmuştur. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması sürecinden itibaren, iki toplum arasındaki ilişkiler yeniden yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bağımsızlık mücadelesi döneminde Azerbaycan'ın en çok yardımını Türkiye'den gördüğü herkesçe bilinen bir gerçektir. Aslında, Türkiye'nin hiçbir şey yapmayıp, sadece devlet olarak var olması bile Azerbaycan'daki mücadele açısından çok önemli olmuştur.²³⁷

Bağımsızlık sonrası Türkiye - Azerbaycan ilişkileri üç dönem halinde ele alınabilir;

Azerbaycan'daki bağımsızlık mücadelesi döneminde Ebülfez Elçibey'in devlet başkanlığına kadar ki ara dönem.

Ebülfez Elçibey dönemi.

Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in göreve gelmesinden bugüne kadarki dönem.

²³⁶ Demir, a.g.e., s. 75.

²³⁷ Yaşar Kalafat, Azar Aslanlı., "*Türkiye – Azerbaycan İlişkileri*", İdris Bal (Der.) 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, 3. Baskı, Ankara 2006 s.407-408

Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından bu güne kadar ki zaman göz attığımızda, iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli aşamalar katettiğini söyleyebiliriz. İlişkiler başlangıçta duygu ve ideoloji yoğunluklu bir dönem yaşamıştır. Bu iki ülke açısından da geçerli olmuştur. Bunu bir ölçüde doğal karşılamak mümkündür. Çünkü hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da daha bağımsızlığına kavuşmadan konuya hassas milliyetçi bir kesim oluşmuştur. İkinci aşamada kişisel ilişkiler ön planda olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev arasındaki ilişkiler bunun örneği olmuştur. Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği noktaya baktığımızda ilişkilerin salt ideolojik, salt kişisel boyutlardan sıyrıldığını görmekteyiz. Karşılıklı olarak her iki toplum birbirlerinin sorunlarına duyarlılıklarını devam ettirmektedirler. Hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da yapılan kamuoyu araştırmalarında iki ülke halkının kendine en yakın halk olarak birbirlerini söyledikleri normal bir durumdur.²³⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya bölgesindeki üç yeni devletin bağımsızlığını herhangi bir ayırım gözetmeksizin 1991 yılında tanıyan Türkiye, ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı Azerbaycan'la yakın bir ortaklık ilişkisi geliştirmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın yeni bağımsızlığına kavuşmuş bir ülke olarak yaşadığı zorlukları aşma çabalarını her zaman desteklemiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın bağımsızlığının güçlendirilmesine, toprak bütünlüğünün korunmasına ve Hazar denizinin zengin doğal kaynaklarına dayanan ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesine önem atfetmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki mükemmel ilişkiler merhum devlet başkanı haydar Aliyev'in oğlu ilham Aliyev'in siyasi liderliğinde de gelişmeye devam etmektedir.

Dağlık Karabağ sorunu, Kafkasya'da siyasi istikrar, ekonomik kalkınma ve bölgesel işbirliğinin gerçekleştirilmesinin önündeki en önemli engeldir. AGİT bünyesindeki Minsk Grubu'nun bir üyesi olan Türkiye, bu süreci, barışçıl, kalıcı ve adil bir çözüm için yararlı bir mekanizma olarak değerlendirmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki doğrudan ve aracılı ikili görüşmeleri de destekleyen Türkiye, Dağlık Karabağ sorununda kolaylaştırıcı bir rol oynamak ve diğer bölgesel konularda

²³⁸ Kalafat – Aslanlı, a.g.e., s.410-411

fikir alışverişinde bulunmak amacıyla, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye dışişleri bakanları arasında ayrıca bir diyalog forumu başlatmıştır. Bu forumun ilk toplantısı 2002 Mayıs ayında Reykjavik'te yapılmış ve taraflar temaslarını bu çerçevede sürdürmek hususunda mutabık kalmışlardır. Üç dışişleri bakanı son olarak 28 - 29 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen NATO zirvesi marjında bir araya gelmişlerdir.

Türkiye Elçibey döneminde olduğu gibi Aliyev döneminde de ilk başlarda ihtiyatlı olmakla birlikte siyasi açıdan Azerbaycan'a destek verme çabaları sürdürmüştür. Askeri ilişkilere gelince Türkiye, bu dönemde farklı bir politika uygulamamıştır. Türkiye'den askeri müdahale etmesi talebine bulunanlara dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini, Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı direnmedikçe sonuç alamayacağını söylemiştir. Türkiye tarafından Aliyev'in politikaları ihtiyatla izlenmiş. BDT'ye katılma kararının sıkıntı yaratmayacağı, ilişkileri olumsuz etkilemeyeceği bizzat dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından açıklanmıştır. Askeri açıdan resmi yardım yapılmamakla birlikte Türkiye'den birçok gönüllü bölgeye gitmiştir.

Aliyev, başta Elçibey'i desteklemesi olmak üzere çeşitli iç ve dış sebeplerden dolayı Türkiye'ye karşı ilk başta mesafeli bir politika izlemesine rağmen daha sonraları bu politikasını değiştirerek daha yakın bir çizgi izlemeye başlamıştır.

Askeri açıdan da Türkiye'ye güvenini ortaya koymuş ve bu doğrultuda ordunun reorganizasyonun da Türkiye'den destek talep etmiştir. Azeri subayların eğitiminde Türkiye'nin halen önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Hem Türkiye'nin hem Azerbaycan'ın jeopolitik durumunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu iki ülkenin karşılıklı yakınlaşma, entegrasyon konusunda atması gereken çok adım bulunduğunu söyleyebiliriz. Geçtiğimiz 10 yıl içerisinde Azerbaycan'da daha yoğunluklu olmak üzere, her iki ülkede entegrasyon süreçlerine ilişkin çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bunlar içerisinde, bu iki devletin ya ortak bir devlette, bir federasyon yada konfederasyon çatısı birleşmesi gerektiğini söyleyenlerde olmuştur. Günümüz uluslararası sisteminde, ülkenin iç şartlarında bunlardan hangisinin olabileceğini kesin olarak söylemek zordur. Ama iki ülke arasındaki entegrasyon sürecinin hızlandırılmasının, gelecekte konfederal bir yapıda

bir araya gelmenin iki ülke sorunlarının ortak kaynak ve diğer ortak olanaklar aracılığıyla çözülmesinin, Azerbaycan ve Türkiye Türklüğü'nün ortak çıkarları doğrultusunda önemli bir gelişme olacağı kesindir.²³⁹

3.1.3. İran - Azerbaycan İlişkileri

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ile Ortadoğu'nun en güçlü devletlerinden biri olan İran'ın ilişkileri çok hassas bir bölgede yapılandırılmaya çalışılmıştır. İlişkilerin geçmişi ile ilgili Cemilli araştırmasında şu fikirlere yer vermiştir;

“1991 yılında bağımsızlığını ikinci kez kazanmış olan Azerbaycan'ın İran'la ilişkilerinin düzenlenmesi çok önemliydi. İran'da 30 milyon civarında Azerbaycan Türk'ünün yaşaması yeni bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan'la ilişkiler kurmakta İran'ı ikileme sokmuştur. İran; Türkiye ve Pakistan gibi Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden olmamıştır. Hatta dönemin İran Dışişleri Bakanı Velayeti Kasım 1991'de SSCB ziyaretinde Bakü'ye gelmiş ve verdiği demeçte Azerbaycan'da Sovyetler Birliğinin varlığına gerek olduğunu ifade etmiştir.”²⁴⁰

İran'ın bağımsızlığın tanınması ve Karabağ sorunundaki tutumuyla ilgili Akdevelioğlu makalesinde şu bilgileri vermiştir; “SSCB'nin dağılmasının engellenememesi ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının tüm dünyaca tanınmasının ardından başka bir seçeneği kalmayan Tahran, Aralık 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ocak 1992'de İran, Azerbaycan'da ilk resmi Büyükelçiliğini açmıştır. İlerleyen zamanda İran, Karabağ sorununun çözümlenmesi için arabuluculuk misyonunu da üstlenmiştir. Fakat 1992 yılının Haziran seçimlerinde Azerbaycan'da iş başına gelen Elçibey'in, İran'la olan ilişkilerinde gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Bu gerginliğin nedeni de; Elçibey'in İran da yaşayan yaklaşık 30 milyon civarındaki Azerbaycan Türklerinin haklarını savunması ve o toprakların eski Azerbaycan toprakları olduğunu resmen açıklaması idi. Elçibey

²³⁹ Kalafat – Aslanlı, a.g.e., s.424

²⁴⁰ Atay Akdevelioğlu, “İran'ın Orta Asya, Afganistan Ve Azerbaycan Politikası”, http://www.stradigma.com/turkce/kasxm2003/makale_04.html, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.2, erişim tarihi: 22.10.2008

1993 yılında yaptığı bir açıklamada İran da yaşayan Azerbaycan Türklerinin, Azerbaycan vatandaşları ile aynı haklara sahip olduğunu ifade etmiştir. Elçibey, İran ile ilişkilerini halkların eşit haklara sahip olması gerektiği söylevi üzerine şekillendirmeye çalışmıştır.”²⁴¹

Milliyetçilik akımları ile baş etmenin yolunun ülkeye İslami ideolojiyi aşmaktan geçtiğini düşünen İran, bu yapılanmanın biran önce gerçekleşmesi için çalışmalara başlamıştır. Akdevelioğlu araştırmasının devamında; “Azerbaycan’ın Azeri milliyetçiliğine dayanan resmî ideolojisinde köklü bir değişiklik yapmanın kısa vadede mümkün olmadığını gören İran, uzun vadede İslamî ideolojinin güç kazanmasına ortam hazırlamaya çalışmış, Azerbaycan’ı tanımalarının ardından bu ülkede İslam inancının gelişmesi için çalışmalarda bulunmuştur.

Öncelikle, İran’ın finanse ettiği din öğretimi kampanyaları çerçevesinde din adamları ve kitapları Azerbaycan’a gönderilmiş, sahibi Azerbaycan vatandaşı olan bazı dergi ve gazetelere maddi katkıda bulunularak karşılığında genelde İslamî rejimleri ve özeldede İran rejimini öven yazıların çıkması sağlanmıştır.”²⁴²

Azerbaycan ve İran arasındaki diplomatik gerginliğin temel sebeplerini sorgulayan Akdevelioğlu araştırmasının devamında şu ifadeleri kullanmıştır; “Güney Azerbaycan sorunu Elçibey ile İran arasındaki ilişkileri büyük bir çıkmaza sokmuştur. Elçibey resmi olarak İran’a birkaç kez davet almış ama kendisi bu davetleri kabul etmemiştir. Nedeni ise; İran’da Azerbaycan Türklerinin kendi dillerinde gazete ve dergi çıkarmalarına, milli kültürlerini yaşatmalarına izin verilmemesidir. İran’ın ayrıca bu dönemde Türkiye ve Azerbaycan tarafından bloke edilmiş Ermenistan’a petrol, doğalgaz ve yiyecek vermesi ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Elçibey hükümeti ile girilen bu politik savaş İran’ın Haziran 1993’de Rusya desteği ile Elçibey’e karşı başlatılmış olan darbeye destek verilmesine kadar sürmüştür. İran’ın girişimleri ve Rusya’nın kayıtsız desteği ile 1993 yılında Elçibey iktidarını deviren Haydar Aliyev Azerbaycan dış politikasında köklü ve radikal değişikliklere gitmiştir. Elçibey iktidarının aksine Moskova ve

²⁴¹ Cemilli, a.g.e., s. 42

²⁴² Akdevelioğlu, a.g.e., s. 3.

Tahran yönetimleri ile sıcak ilişkiler kurmaya çalışan Aliyev, Rusya yönetiminden tam not alırken, İran yönetiminden aynı tepkiyi alamamıştır.”²⁴³

Ticari ve iktisadi entegrasyona büyük önem veren Bakü yönetiminin bu tutumundan Akdevelioğlu şu ifadelerle bahsetmiştir; “1993 yılının ekim ayında İran’la Azerbaycan arasında “Ekonomik ve Siyasi İşbirliği hakta Antlaşması” imzalanmıştır. Ama ABD’nin ısrarları üzerine İran şirketlerinin petrol antlaşmalarından uzaklaştırılmaları gerginliği tekrar arttırmıştır. Daha sonra Azerbaycan’da Güney ve Kuzey Azerbaycan’ın birleştirilmesine yönelik hareketliliğin artması, bu yönde Azerbaycan’da siyasi kurum ve kuruluşların kurulması ve onların faaliyetlerine Aliyev’in göz yumması ve 1995 Mart darbesinin ardından darbeyi yapan Ruşen Cavadov’un kardeşi mahir Cavadovun İran’da bulunması ve Aliyev’e karşı sert suçlamalar yapması ilişkileri yeniden her ülke için çıkmaza sokmuştur.

Hazar Denizi de ilişkilerde belirleyici bir etken olmuştur. İran, kıyıda 12 mil açığa kadar olan yerler hazar’ın etrafındaki ülkelere ait olacak, kalan bölüm ise ortak olarak yönetilecektir fikrini savunmaktadır. Azerbaycan ise sektörlere bölünme fikrini savunmaktadır.”²⁴⁴

Bölge içi çekişmelerin petrol ve diğer yer altı rezervleri ile doğrudan ilintili olduğunu belirten bir araştırmada kullanılan şu ifadeler dikkat çekicidir; “Ayrıca Hazar’da çıkarılan petrolün Batı ülkelerine taşınması İran’ı bir hayli endişelendirmektedir. Çünkü Hazar’da çıkarılan petrolün artması İran petrolüne olan talebi azaltacak ve petrol fiyatlarının düşmesine neden olacaktır. İran’la Azerbaycan arasındaki bu gerginlik 2001 yılının ağustos ayında İran askeri uçaklarının Azerbaycan hava sahasını birkaç kez ihlal etmesiyle daha da tırmanmıştır. İran’la Rusya esasen askeri, nükleer enerji ve politika alanında işbirliği yapmaktadırlar. Her ikisi Azerbaycan’ın kuvvetlenmesini istememekte ve Batı’ya karşı politikalar izlemektedirler. Rusya’nın Azerbaycan’ı zayıf ve fakir sağlamaya yönelik politikası İran’ın çıkarları ile tümüyle üst üste düşmektedir. Bir zamanlar “Sovyet Azerbaycanı” adlanan bir ülkenin bağımsızlık kazanması İran’dan ayrılmak isteyen

²⁴³ Akdevelioğlu, a.g.e., s. 3.

²⁴⁴ Akdevelioğlu, a.g.e., s. 4.

ve kuzey ile birleşmeye çalışan Azerilerde artık milliyetçi duygularını uyanmıştır. Azerbaycan - Ermenistan çatışmasında Ermeni ordusunu işgal edilmiş arazilerden çekilmesi için çok az şeyler yapan İran, “Büyük Azerbaycan” sorununda ihtiyatlı politikalar uygulayan komünist Aliyev’in işbaşına gelmesine de pek mutlu olmadı.”²⁴⁵

Bölgesel kalkınma ve işbirliği çabalarını bir kenara bırakıp birbirleri ile mücadele eden Azerbaycan ve İran zaten patlamaya hazır bir bomba görünümündeki bölgeyi daha da gergin bir sürece doğru sürüklemektedir. Her iki ülkenin de uluslararası platformda yanında yer almak istediği büyük devletler ve bölgesel ittifaklar ile ilgili bir araştırmada şu bilgilere yer verilmiştir; “Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan’a karşı bir denge unsuru olarak Batı’ya daha yakın bir dış politika izlerken, İran tam tersine söz konusu iki ülkeyi Batı’ya tercih eder bir konumda görünmektedir. Bu durumda İran ve Azerbaycan’ın rakip kamplarda yer aldığı söylenebilir.

Bakü’den görüldüğü biçimde bir Moskova - Erivan - Tahran bloğundan ve bu blok içinde Ermenistan - İran bağlantısından bahsederken, Ermenistan’ın da en az Azerbaycan kadar Batı’ya yakın olduğunu ve İsrail ile ilişki kurduğuna değinmek gerekir.”²⁴⁶

Bölgedeki en büyük mücadele alanlarından birini oluşturan Dağlık Karabağ sorununa Bakü perspektifinden bakan Cemilli şu ifadeleri kullanmıştır; “Türkiye, Ermenistan’a ambargo uyguladığı halde İran bunun aksine Dağlık Karabağ savaşında Karabağ Ermenilerine yiyecek, yakıt ve hatta silah yardımı yapmıştır. Bu harekette Aliyev iktidarı tarafından çok olumsuz karşılanmıştır. 1994 yılında imzalanmış olan “Asrın Antlaşmalarında” İran şirketlerine yer verilmemesi, Hazar Deniz’inin statüsü ve 1992 yılında imzalanmış olan Tebriz kentinde Azerbaycan Konsolosluğunun açılması ile ilgili antlaşmanın yerine getirilmemesi ilişkileri oldukça olumsuz etkilemiştir.”²⁴⁷

²⁴⁵ Cafersoy, a.g.e., s. 8.

²⁴⁶ Akdevelioglu, a.g.e., s. 4.

²⁴⁷ Cemilli, a.g.e., s. 44.

“İran’ın anti Azerbaycan tutumunu 1998’in Aralık ayında İran’ın yabancı şirketler ile imzaladığı petrol anlaşması bir daha kanıtlamıştır. Milli İran Petrol Şirketi Royal Dutch - Shell ve Lasmo şirketleriyle imzaladığı anlaşma Azerbaycan’ın Hazardaki milli sektörleri içinde olduğu varsayılan bazı yatakları da kapsamaması nedeniyle Azerbaycan tarafının haklı eleştirilerine neden olmuştur.”²⁴⁸

Görülüyor ki, İran da Rusya gibi Azerbaycan’ın bağımsızlığına her ne yolla olursa olsun mani olmaya çalışan ülkelerdendir. İran’ın gelecekte de Azerbaycan’a karşı Rusya ile müttefik ilişkilerinin artacağını tahmin edebiliriz. Bundan dolayı Azerbaycan, Rusya kadar tehlikeli olan İran’a karşı politikasında dikkatli olmak zorundadır.²⁴⁹

3.1.4. AB - Azerbaycan İlişkileri

Avrupa Birliği - Azerbaycan ilişkilerinin temeli 1996 yılında imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’na dayanmaktadır. Söz konusu Anlaşma 1999 yılında yürürlüğe girmiştir.

2004 yılından itibaren Azerbaycan Yeni Komşuluk Politikası’nın kapsamına alınmıştır. Mart 2005 tarihinde yayınlanan Ülke Raporuna dayanarak Komisyon’la

Azerbaycan Hükümeti arasında görüşülen Eylem Planı ise 14 Kasım 2006’da kabul edilmiştir.

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin öncelikleri, 2007 - 2013 Azerbaycan Strateji Belgesi’nde belirtilmiştir. Bu dönemde Azerbaycan’a yapılması planlanan destek ve yardımlar esas olarak ENPI (Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Aracı) çatısı altında sağlanacaktır. Destek ve yardımların temel amacı, Avrupa Birliği ile Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler arasında refah ortamının oluşturulmasına dayanacaktır.²⁵⁰

Son yıllarda Azerbaycan Avrupa Birliği ile yakınlaşma amacıyla demokrasi ve piyasa ekonomisinin gelişimi yönünde yavaş ve her zaman dengeli olmayan bir

²⁴⁸ “*Azerbaycan - İran İlişkileri*”, a.g.e., s. 4.

²⁴⁹ Gürses, a.g.e., s. 119.

²⁵⁰ Mert, a.g.e., s. 174.

gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin önümüzdeki yıllarda daha da yaygınlaşması ve yoğunlaşması gerekmektedir.²⁵¹

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin temel hedefi, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde aşamalı olarak ekonomik bütünleşme ve derin siyasi işbirliğine götüreceği olan ilişkileri sürekli geliş - tirmektir.

Sözkonusu strateji kapsamında AB'nin Azerbaycan'a yönelik desteği ağırlıklı olarak Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement) ve 14 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği - Azerbaycan Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın öncelikleri doğrultusunda Azerbaycan'ın reform programını desteklemek yönünde olacaktır.²⁵²

2007 - 2010 dönemini kapsayan Ulusal Program kapsamında (NIP: National Indicative Programme) desteklenmesi gereken üç temel alan aşağıdakilerdir:²⁵³

- Demokrasi ve iyi yönetim.
- Sosyal - ekonomik reform (AB müktesabatının düzenleyici yaklaşımlarına vurgu yaparak), yoksulluğa karşı mücadele.
- Ulaştırma, enerji ve çevre alanlarında idari ve ekonomik reformların desteklenmesi.

Azerbaycan'ı konu edinen Yeni Stratejik Belge tamamen ulusal öncelikleri gözetererek bu ülkenin yetkili organları ile yakın işbirliği ve karşılıklı bilgi alışverişi çerçevesinde hazırlanmıştır. Üye ülkeler, yetkili birimler ve sivil toplum kuruluşları söz konusu belgenin taslak aşamasında sürekli olarak görüş alışverişinde bulunmuşlardır.²⁵⁴

Avrupa Kalkınma Anlaşması'nda açıkça ifade edildiği gibi, Avrupa Birliği kalkınma politikasının temel amacı, bölgesel bağlamdaki ülkelerde istikrar ve

²⁵¹ Demir, a.g.e., s. 78.

²⁵² Ergül, a.g.e., s. 166.

²⁵³ Tanrısever, a.g.e., s. 24.

²⁵⁴ İbrahimli, a.g.e., s. 45.

güvenliği sağlama adına iyi yönetim ve insan haklarına saygıya dayalı politikalarla temel hedef olarak yoksulluğu azaltmaya yöneliktir. Bu arada bölge ülkelerinin her birinin ihtiyaç, öncelik ve gereksinimlerine dayalı olarak bu ülkelerin her birine yönelik özel politika üretmenin gerekliliğine de dikkat çekilmektedir. Bu hedef ve öncelikler Azerbaycan için de aynen geçerlidir ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemeye yöneliktir.²⁵⁵

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a yönelik işbirliği yaklaşımında ülkeye özel, bölgesel ve küresel stratejik hedefleri de dikkate alan tavrı dikkat çekmektedir.

1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nda Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ortak ekonomik ve siyasi faydaya dayalı ticari ve yatırım ilişkilerine, ekonomik, sosyal, mali, bilimsel, teknolojik ve kültürel iş - birliğine dikkat çekilmiştir. Bu işbirliği tam anlamıyla Azerbaycan'ın gerçek demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişini desteklemeye yöneliktir. Bu da bir gerçektir ki, Azerbaycan'dan tam anlamıyla faydalanmak isteyen Avrupa Birliği ve birlik ülkeleri öncelikle bu ülkedeki istikrarın bertaraf olmasından yanadırlar. Bu istikrarın oluşturulmasında temel etkenlerden birisi AB'nin ısrarla desteklemeye çalıştığı söz konusu geçiş sürecinin etkinliğidir.²⁵⁶

2004 yılı genişlemesi sonrası uygulamaya konulan Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Avrupa Birliği'nin bu politika kapsamındaki ülkelerle ilişkilerinin sınırları belirlenmiştir. Nitekim komşuluk ilişkileri ile AB üyeliğinin bir - birinden farklı iki süreç olduğunun altı çizilerek YKP ile Avrupa Birliği'nin amacının güvenlik, istikrar ve refah ortamının komşularıyla paylaşmak olduğuna değinilmiştir. Bu paylaşım sürecinin içinde Azerbaycan da bulunmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa Birliği, komşuları ile olan ekonomik, siyasi, kültürel, güvenlik bağlarının sağlamaştırılmasını ve Avrupa'da yeni muhtemel bölünmelerin önlenmesini amaçlamaktadır.²⁵⁷

Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ifade edildiği gibi yeni dönemde üzerinde önemle durulacak konu Avrupa Birliği çevresinde

²⁵⁵ Veyselöğlü, a.g.e., s. 37.

²⁵⁶ Kantarcı, a.g.e., s.87.

²⁵⁷ Çetinkaya, a.g.e., s. 186

güvenlik çemberinin oluşturulması olacaktır. Yeni Komşuluk Politikası'nın tarafı olan ülkeler de AB ile daha sıkı işbirliğini, birlik programlarına daha etkin iştiraki, Avrupa Birliği'ne daha sıkı uyumu ve böylece kendi iktisadi ve siyasi reformlarını daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. 14 Kasım 2006 tarihinde kabul edilen Azerbaycan - Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda YKP kapsamındaki stratejik amaç ve öncelikler belirlenmiştir.²⁵⁸

Yeni Komşuluk Politikası kapsamında AB - Azerbaycan Eylem Planı'nın ilk bölümünde belirlenen 10 temel öncelik alanı aşağıdaki konuları kapsamaktadır.²⁵⁹

- Dağlık Karabağ probleminin barış ortamında halledilmesine katkıda bulunmak.
- Uluslararası talep ve standartlara uygun olarak seçim sürecinin adil ve şeffaflığının sağlanması. Bu doğrultuda ülkede demokrasinin kuvvetlendirilmesi.
- Azerbaycan'ın uluslararası taahhütlerine (Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Avrupa Konseyi, AGİT, BM) uygun olarak insan haklarının, temel özgürlüklerin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması.
- Yolsuzluğa karşı mücadelenin etkinleştirilmesiyle iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi.
- Gümrüklerin işlevselliğinin artırılması.
- Ekonomik aktivitelerin farklı sektör ve alanlara yayılmasını, kırsal kesimlerin gelişimini sağlamakla, yoksulluğu azaltmak ve sosyal/bölgesel uyumu sağlamakla, çevrenin korunması dahil sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ile dengeli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması.
- İktisadi mevzuatın ve idari tecrübenin daha da iyileştirilmesi.
- 2004 yılı Kasım ayında Bakü'de ilgili bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen toplantının hedeflerine uygun olarak ve bölgesel ulaşım ağının ve enerji pazarlarının geliştirilmesi ve AB ulaşım ağı ve ilgili pazarlar ile uyumun

²⁵⁸ Paşsu, a.g.e., s. 112-116

²⁵⁹ *Avrupa Birliği Azerbaycan Eylem Planı* http://ec.europa.eu/environment/enlarg/pdf/enp_action_plan_azerbaijan.pdf

sağlanması amaçlarına uygun olarak AB ile Azerbaycan arasında enerji ve ulaştırma alanlarındaki işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.

- Adalet, insan hakları ve temel özgürlükler, güvenlik, sınır yönetimi konularındaki işbirliğinin artırılması.

- Bölgesel işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'a yönelik Eylem Planı'nın yukarıdaki öncelikleri her iki tarafın temsilcilerinin katılımıyla belirlenmiştir. YKP'nin Azerbaycan'daki etkinliğinden bahsedebilmek için her şeyden evvel, söz konusu önceliklerin yerine getirilmesinin gerektiği çok açık ve nettir. 12 Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde, o tarihteki 25 üye - si ve 450 milyonluk nüfusuyla AB'nin Dünya'da toplam yıllık GSYİH'nin dörtte birine sahip olmakla etkin bir güç olduğunun altı çizilmiştir. Strateji Belgesi'nde AB'nin özellikle doğusunda ve Akdeniz havzasında etkin güvenlik çemberinin oluşturulmasının önemi kaydedilmiştir. Bu güvenlik çemberi etkin ve ortak çıkarlara da - yalı işbirliğinin de önünü açacaktır.²⁶⁰

Strateji Belgesi'nde enerji nakil hatlarının güvenliği üzerinde de durulmuştur. Azerbaycan bu açıdan kendi kullanımındaki Hazar doğal kaynaklarını Avrupa'ya açmasıyla ve Orta Asya kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında alternatif enerji nakil hatları oluşturmasıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Avrupa Birliği enerji ve ulaştırma alanlarıyla birlikte farklı sektörlerde bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine kendi iktisadi ve siyasi çıkarlarını gözeterek ilgi duymaktadır.²⁶¹

Avrupa Birliği, Azerbaycan ve tümüyle Güney Kafkasya ile olan ilişkilerinde karşılıklı amaçların gerçekleşmesi için bu bölgede istikrarın kurulmasından yanadır. Ama her nedense Avrupa Birliği özellikle Dağlık Karabağ probleminin çözümü konularına direkt müdahale ve aracılık etme girişimine sıcak bakmamaktadır.²⁶²

²⁶⁰ Pamuk, a.g.e., s. 128.

²⁶¹ Veyselöglü, a.g.e., s. 37.

²⁶² Çetinkaya, a.g.e., s. 188.

3.2. Gürcistan Dış Politikası

3.2.1. Rusya Federasyonu - Gürcistan İlişkileri

Bağımsızlığı öncesinde SSCB'ye bağlı bir bölge olarak konumlandırılan Gürcistan, SSCB'nin yıkılması akabinde diğer G. Kafkasya devletleri gibi bağımsızlığını ilan etmiştir. 1992 yılında bağımsızlığını tanımasına rağmen Rusya, bu ülke ile ilişkilerini bir türlü normal bir seyirde götürememiştir. Bu sorun tek taraflı bir mesele olmaktan öte Gürcistan'ın da yeni açılımlar ve arayışlar içerisinde olmasından kaynaklanmıştır.²⁶³

Bölge ile ilgili İlyas Kamalov araştırmasında; “Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında, Rusya'nın ilişkilerinin en kötü olduğu ülke Gürcistan'dır. Bunun birçok nedeni vardır; Gürcistan'ın BDT'ye en son üye olan ülke olması, dış politikasında önceliği NATO'ya ve AB'ye yakınlaşmaya vermesi, Rusya'yı emperyalist politika izlemekle suçlaması, Rusya'nın, Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki ayrılıkçı oluşumları desteklemesi ve bu iki bölgeyi Gürcistan ile ilişkilerinde birer baskı aracı olarak kullanması, Gürcistan'ın Rus askerî üslerinin boşaltılması sürecini başlatması gibi nedenleri vardır” ifadelerine yer vermiştir.²⁶⁴

Kamalov'un görüşlerini inceledikten sonra ilişkileri “Yeni Dış Politika Doktrini” kapsamında inceleyen Cengiz Özsoy makalesinde; “Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen dönemde, ikili ilişkiler açısından 1993 yılı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 1993 yılı başında ilan edilen “Yeni Dış Politika Doktrini” uyarınca Rusya Federasyonu'nu güneyden çevreleyen BDT ülkeler kuşağı Yakın Çevre olarak nitelendirilerek Rusya Federasyonu dış politikasının yaşamsal derecede önem taşıyan öncelikli alanı olarak tanımlanmış, Yakın Çevre'de meydana gelecek gelişmelerde RF'nin ilk elden söz sahibi olması gerektiği öngörülmüştür. Bu arada bölgesel güç özelliğini gittikçe pekiştiren Rusya Federasyonu; İran ile arasındaki dayanışmayı iyice kuvvetlendirmiş, bu ülke ile silah antlaşmaları yapmış ve bölgede adeta Tahran - Erivan - Moskova dayanışma hattını oluşturmuştur. Rusya, Gürcistan'ın bağımsızlığını 1992 ortalarında tanıyarak Ekim 1993'te ülkeye bir Büyükelçi atamıştır. Önceleri BDT'ye girmeyen Gürcistan daha sonra Rus baskıları ve yaşanan

²⁶³ Paşu, a.g.e., s. 112-116

²⁶⁴ Veyselöglü, a.g.e., s. 38.

etnik kargaşalar nedeniyle bu topluluğa girmek zorunda kalmıştır” düşüncesine yer vermiştir.²⁶⁵

Gürcistan’ın BDT’ye zorunlu olarak girişinin akabinde Rusya çıkarları doğrultusunda bu bölgelerdeki etnik karışıklıklara müdahale etme girişiminde bulunmuştur. Fakat niyetinin etnik karışıklıkları önlemek yerine Gürcistan bölgesinde söz sahibi olma ve ayrılıkçı hareketleri destekleyerek Gürcistan’ın ekonomik ve siyasal yapılanmasını geciktirmek olduğu aşikârdır.²⁶⁶

Bu ideallerine ulaşma yolunda bölgesel çatışmaları önlemek için arabuluculuğa soyunan Rusya ile ilgili Özsoy verdiği mütalaada; “Rusya, Gürcistan’da arabulucu rolünü oynamaya çalışmış ve bunda Karabağ örneğine göre daha başarılı olmuştur. Rus ve Gürcü ordularının garantisinde sağlanan ateşkes sonucunda Gürcistan, Güney Osetya’daki otoritesini büyük oranda kaybetmiştir. Bu dönemde Güney Osetya ve Abhazya’nın Rusya’ya ekonomik olarak yük olmaya başlamaları Rusya’yı Gürcistan ile yakınlaşmaya zorlamıştır. Rusya 1993’de Shevardnadze ile yapılan görüşmeler sonunda kapsamlı bir “Gürcistan - Rusya Dostluk Antlaşması” imzalamayı başarmıştır. BDT’ye zorla giren ve bu görünümüyle RF’ ye bağımlı olan Gürcistan, ekonomik bağımsızlığını kazandıkça RF ile ilişkilerini daha dengeli hale getirme amacını güderek diğer ülke ve uluslararası kuruluşlara yakınlık göstermiştir.²⁶⁷

Gürcistan Parlamentosunun ülkede bulunan Rus askeri üslerini vergilendirme kararı Rus - Gürcü ilişkilerindeki gerginliğin tekrar tırmanmasına neden olmuştur. Gürcistan, RF’nin üslerini kaldırması konusunda ABD’den diplomatik destek almıştır. ABD’nin bu desteğinin ardından RF kendi ülkesinde işçi olarak çalışan Gürcüleri sınır dışı etmekle tehdit etmiştir. RF ülkesine Gürcistan’dan işçi olarak girmiş olan Oset ve Abhazya’lı işçilere bu uygulamayı yapmayacağını bildirmiştir. Böylece RF vize konusunu kullanarak Tiflis’e karşı Güney Gürcistan’da

²⁶⁵ Cengiz Özsoy, “*Bağımsızlığını Kazandıktan Sonra Gürcistan’daki Gelişmeler ve Türkiye’ye Olan Yansımaları*”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.120.

²⁶⁶ Pamuk, a.g.e., s. 129.

²⁶⁷ Gürses, a.g.e., s. 140.

direnışe geçmiş Osetya ve Abhazya'yı desteklemek suretiyle bu ülkenin güvenliğini sarsmıştır” düşüncesine yer vermiştir.²⁶⁸

Bölge içerisindeki ayrılıkçı ve bölücü faaliyetlere finansrlk eden Rusya, Gürcistan'a göre daha düzensiz ve daha yetersiz bir orduya sahip olan Abhazya ve Güney Osetya'ya askeri ve teknik anlamda destek vermiştir. Bölge içerisindeki ayrılıkçı hareketleri destekleyen Rusya'nın ayrılıkçı idareye askeri tesisat ve eğitim desteği vermesi de Gürcistan tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.²⁶⁹

Bugün gelinen noktada, Gürcistan'daki mevcut statükonun zmszlk odaklı işleyişinin arkasında Rusya'nın bölge ile ilgili büyük ölçekli çıkarları yatmaktadır. ABD'nin bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmek için aracı olarak kullanmayı düşündüğü Gürcistan, Rusya'nın yakın evre doktrinine muhalif tutumlar içerisine girmiş, bu tavrı sonucunda da Rusya, Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı hareketlere verdiği desteği arttırmıştır.²⁷⁰

Rusya'nın, Gürcistan'a dönük yaptırımları ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Konuyla ilgili Ağacan makalesinde “Rusya 1992 Bişkek Antlaşmasından ayrıldıktan sonra BDT yesi ülkeler arasında sadece Gürcistan'a 2000 sonundan itibaren vize uygulamaya başlamıştır. 1996'dan günümüze kadar sorunlu olarak devam eden Rusya - Gürcü ilişkilerini, Rusya'nın SSCB Cumhuriyetlerine vize uygulayacağını ilan etmesi ve bunu Gürcistan'la başlatması daha da gerginleştirmiştir. Rusya ilerleyen zaman içinde Gürcistan sınırları içinde barınan ve yok edilmesi aciliyet gerektirdiğine inandığı eenleri 2001 yılından itibaren birçok kez bombalamıştır. Görünüşte bu bombardımanların çoğu, Gürcistan sınırları içinde yerleşen een militanlarının yoğunlaşmakta olduğu Pankisi ve Kodori vadilerini hedef almaktadır ama Rusya'nın saldırılarının asıl hedefi başkadır. Anlaşmazlıkların başladığı 1999 yılından beri Rusya, askerlerini Gürcistan'a sokmak için baskı yapmaktadır. Bu da Çeçenistan'la olan mücadelenin günün birinde Gürcistan'a

²⁶⁸ Demir, a.g.e., s. 83.

²⁶⁹ zsoy, a.g.e., s.121.

²⁷⁰ Pamuk, a.g.e., s. 129.

saldırmak için kullanılabileceği korkusunun Gürcülerde hâkim olmasına sebep olmaktadır²⁷¹ ifadelerine yer vermiştir.²⁷²

Gelişen olaylar neticesinde Rusya bu topraklar ile ilgili beklentilerine bir adım daha yaklaşmış, işgal ile ilgili planlarını yapmış ve artık savaş için herhangi bir sebep bekler duruma gelmiştir. İlerleyen süreçte Rusya bölgedeki ayrılıkçı hareketlerle ilgili çalışmalarını arttırmıştır.

Tarısever Rusya'nın ayrılıkçı ve bölücü çalışmalarından makalesinde; "Rusya'nın Güney Osetya'ya olan desteği özellikle 2008 yılında daha da artmıştır.

Batılı ülkelerin Kosova'nın bağımsızlığını tanımalarından ve Gürcistan'ın NATO'ya tam üyelik başvurusundan (NATO'nun Bükreş zirvesinde bu başvuruya net bir şekilde olumlu cevap verilmemiş olsa dahi) sonra, Nisan 2008'de Rus Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Rus Dışişleri Bakanlığı'nın Kuzey Kafkasya'daki yerel birimlerine Güney Osetya ile ilişkilerini geliştirme talimatını vermiştir.²⁷³

Eduard Kokoity'nin lideri olduğu bu yönetim, Moskova ile olan ilişkilerini 2008'in yaz aylarından itibaren daha da çok ilerletmiştir. 8 Ağustos 2008 günü Gürcistan'a bağlı askerî güçlerinin Güney Osetya'da başlattığı askerî operasyona Rusya'nın sert bir tepki vermesi de bu bağlamda hiç şaşırtıcı olmamıştır. Ayrıca, Güney Osetya'da yaşayan halkın, Rusya Federasyonu içinde olan ve nüfusun büyük çoğunluğunu da Güney Osetya'daki gibi yine Osetlerin oluşturduğu Kuzey Osetya Cumhuriyeti ile birleşme isteği çok güçlüdür. Gürcü güçleriyle yapılan çatışmalar sırasında 30 bin Güney Osetyalı'nın Kuzey Osetya'ya kaçmak zorunda kalması, Rusya'nın bu soruna dönük ilgisinin bundan sonra artarak sürdüreceğini gösteren diğer bir işaret olmuştur.²⁷⁴

8 Ağustos tarihinde gerçekleşen Gürcistan'ın sürpriz askerî saldırısında Rusya, Güney Osetya'nın başkenti Tsinvali'de toplam 2 bin dolayında Rus vatandaşı sivilin ve Rus barış gücü askerinin yaşamını kaybettiğini belirterek, çok sert bir askerî karşılık vereceğini ilan etmiştir. Bu açıklamayı takip eden gün içinde de,

²⁷¹ Kamil Ağacan, "Rusya'nın Gürcistan'a vize Uygulaması Silahsız Savaş mı?", Stratejik Analiz, sayı: 1, Kasım 1999, s. 16-29.

²⁷² Kamalov, a.g.m.

²⁷³ Çetinkaya, a.g.e., s. 188.

²⁷⁴ Tarısever, a.g.e., s. 26.

Rusya Güney Osetya'nın tamamında askerî denetimi ele geçirmiştir" şeklinde ifade etmiştir.²⁷⁵

Rusya'nın gerçekleştirdiği askeri müdahaleye dair Oğan makalesinde şu görüşlerini belirtmiştir; "Gürcistan'ın yıldırım harekâtıyla işgal ettiği ayrılıkçı Güney Osetya'nın Rusya'yı resmen yardıma çağırmasıyla birlikte bölgede "anayasal düzeni sağlama" savaşı resmen Gürcistan - Rusya savaşına dönüşmüştür.

Her ne kadar resmen savaş ilan edilmemiş olsa da Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ülkede "Savaş Hali" olduğunu belirtir bir belgeyi imzalayarak onay için Parlamente'ye göndermiştir. Parlamente ise bu öneriyi kabul etmiştir.²⁷⁶

Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanlığı ise ısrarla bir savaş hali olmadığından bahisle meselenin çatışma bölgesindeki vatandaşlarını kurtarmaktan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Rusya bir yandan Gürcistan'ı Güney Osetya'dan atmaya çalışırken diğer yandan da Gürcistan'ın Askeri ve sınıflı altyapısını tahrip etmeye çalışmıştır. Rusya aynı zamanda Gürcistan'a ambargo uygulamaya başlarken, alınacak diğer tedbirler konusunda da çalışmaları sürdürmektedir."²⁷⁷

Rusya, Gürcistan'ın anayasal düzeni ve bölgede istikrarı sağlamaya dönük hatalı askeri müdahalesi sonucunda beklediği fırsatı bulmuş ve bu bölgedeki vatandaşlarını kurtarma bahanesi ile ülkenin askeri, ekonomik ve demografik yapısına yıkım amaçlı müdahalede bulunmuştur. Gürcü lider Saaşkavili'nin hesaplama hatası ile Gürcistan ordusunun ayrılıkçı Güney Osetya'ya yönelik askeri müdahalesi, Gürcistan'a askeri müdahaleyi hedefleyen Rusya'ya tarihi bir stratejik fırsat yaratmıştır. "Rus ordusunun Güney Osetya ve Abhazya üzerinden Gürcistan'a müdahalesi, Kuzey Gürcistan coğrafyasındaki kritik bazı bölgeleri de kapsamıştır. İyi planlanmış, kısa bir zaman sürecinde kesin sonucu almayı amaçlayan, politik ve askeri hedefleri iyi belirlenmiş bu harekât, zayıf ve hazırlıksız Gürcü Ordusu karşısında Rusya'nın ve Rus askeri gücünün bir gövde gösterisine dönüşürken,

²⁷⁵ Demir, a.g.e., s. 83

²⁷⁶ Oktay F. Tanrısever, "Gürcistan'ın Güney Osetya'daki Askerî Operasyonu ve Rusya'nın Tepkisi", 12 Ağustos 2008, <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2457&kat1=60&kat2=>, s.3, E.T., 26.05.2015.

²⁷⁷ Sinan Oğan, "Gürcü-Oset Savaşı Rusya-Gürcistan (Batı) Savaşına Dönüşürken, Bölgede Saflar da Belirleniyor", 09 Ağustos 2008, <http://www.turksam.org/tr/a1451.html>, E.T., 14.05.2015.

Güney Kafkasya'daki dengeler bütünüyle değiştirmiştir. Bu harekât aynı zamanda Avrasya'daki dengelerin değişmeye başladığının işaretlerini de vermiştir.”

Gürcistan, Rusya ile gerçekleşmekte olan savaşa dair acil birtakım kararlar alma planını gündeme getirmiş ve Nejat Eslen'in de makalesinde yer verdiği gibi bu kararlarda farklı politik ataklar geliştirme yoluna gitmiştir. Makalenin devamında; “Gürcistan bir yandan “Savaş Hali” ilan ederken diğer yandan da ateşkes istediğini açıkladı. Tiflis de 10 Ağustos 2008 tarihinde tek yanlı olarak ateşkes ilan etmiştir. Ancak, Rus tarafı bu ateşkes önerisini kabul edebilmesi için Gürcistan'a bağlı silahlı unsurların Güney Osetya'nın tamamını boşaltması ve Tiflis'in tek yanlı olarak bir daha Güney Osetya'ya karşı askerî güç kullanmama taahhüdünde bulunması koşulunu ileri sürmüştür.²⁷⁸

Rusya 12 Ağustos 2008 tarihinde askeri faaliyetlerini durdurduğunu ilan etmişse de, ateşkes koşullarına ilişkin pozisyonunu henüz netleştirmemiştir.”

Sözde bölgede anayasal düzeni sağlamak adına yapılan bu savaşta Rusya, Gürcistan'a neredeyse topyekün bir şekilde saldırmış ve istediği galibiyeti de birkaç gün içerisinde elde etmiştir. Bu savaşta zaten Gürcistan'ın bölgenin süper gücü olan Rusya'ya karşı pek de dayanma şansı yoktu. Rus askeri gücünün bölgenin büyük bir kısmını abluka altına alması ve abluka altındaki bu bölgede altyapısal birtakım tahribatlar yapması sonucunda Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili barış isteminde bulunmuştur. Senaryonun bu düzlemde şekillenmesi halinde bölgedeki ayrılıkçı güçler Abhazya ve Güney Osetya'nın, Gürcistan ile tüm bağlarını koparıp kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri yoluna gitmeleri muhtemeldir. Çok zaman geçmeden de bölgede beklenen olmuş ve bu iki otonom bölge self determinasyon ilkesi gereğince tek taraflı bağımsızlık ilanında bulunmuştur.²⁷⁹

Gürcistan'ın bölgede biranda patlak veren bu kaos ortamını aslında uzun zamandır kurgulaması ve bölge dışı güçlerin bölgede ortaya çıkacak olan yeni durumdan beklentileri ile ilgili Eslen makalesinin devamında şu ifadeleri kullanmıştır; “Gürcistan'ın Güney Osetya harekâtını Batıdan (ABD, NATO v.b.) habersiz yapmış olması pek mantıklı gözükmemektedir. Gürcistan'ın bu harekât

²⁷⁸ Ergül, a.g.e., s. 168.

²⁷⁹ Gürses, a.g.e., s. 140.

sonrasında Rusya'nın bu işe müdahil olmayacağını hesaplayamamış olması yine ihtimal çerçevesinde değildir. Peki, o zaman Gürcistan sonunda Rusya ile savaşaacağını bile bile neden böyle bir eyleme girişmiştir. 2003 yılından beri bu harekâta hazırlanan Gürcistan'ın bütün bu gelişmeleri hesaplayamamış olması mantıklı değildir. O zaman geriye şu ihtimal kalmaktadır; Gürcistan bütün bu olacakları bile bile savaşa girdi ve Rusya'yı savaşta karşısına aldı. Bunu yaparken de ihtimaldir ki, Rusya'yı bölgede bir çatışmanın içine çekmek istedi. Peki, Gürcistan bunu yaparken hangi stratejik amaçları hedeflemiş olabilir. Bu hususları şu başlıklar altında toplayabiliriz:²⁸⁰

- Rusya bölgede etnik temelli bir savaşın içerisine çekilerek uluslararası alanda “saldırgan ülke” imajına bürünecektir.
- Gürcistan'ın NATO'ya girme süreci hızlandırılacaktır.²⁸¹
- Gürcistan tek başına Rusya ile baş edemeyeceğini bildiğinden zor duruma düştüğünde ABD ve NATO'dan yardım almayı hedefleyecektir. “

Gelişmelere bakıldığında Gürcistan - Rusya savaşına tek neden olarak Osetya meselesinin gösterilmesi sorunun çözümü için yeterli olmaz. Gürcistan, bu bölgede Rusya'nın etkisini azaltıp uzun vadede karşılaşılabilecek sorunlarda ABD ve NATO gibi dış güçleri devreye koyarak Rusya'yı bertaraf etmek istemektedir.

Bundan dolayıdır ki; Eslen'in yazısında belirttiği üzere Gürcistan, bölgedeki etnik kökenli çatışmalara taraf olma siyasetini izleyen Rusya'yı uluslararası kamuoyunda saldırgan bir ülke olarak göstermek istemektedir. Müdahalenin Avrasya jeopolitiğinde bıraktığı etki ile ilgili olarak yine Eslen'in makalesinde belirttiği gibi; “Bu müdahalenin bıraktığı belki de en önemli etki, Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesinin, bu ülkenin Avrasya jeopolitiğinin bir başlangıç hamlesi olarak değer kazanmış olmasıdır. Çünkü bu müdahale, çok kutuplu düzene geçişi yaşayan dünyada Avrasya girişimini jeopolitik bir amaç olarak benimseyen ve Avrasya satranç tahtasının önemli bir aktörü olarak, jeopolitik etkinliğini, uluslararası ilişkilerdeki rolünü kanıtlamayı, jeopolitik etki ve nüfuz alanını yeniden belirlemeyi

²⁸⁰ Demir, a.g.e., s. 85.

²⁸¹ Eslen, a.g.e., s.2

amaçlayan Rusya'nın, ABD ve Batı karşısındaki ilk önemli jeostratejik hamlesini oluşturdu.”²⁸²

Rusya ile Gürcistan arasında devam eden sıcak çatışma bölgede bir ayrışmayı ve kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu ayrışma aslında uzun süreden beri var olan bir ayrışmaydı fakat kendisini kesin çizgilerle belli etmiyordu. Şimdi ise bölge ülkeleri ve büyük güçler savaş ile ilgili yaptıkları açıklamalarda kimi desteklediklerini açıkça ifade etmekten çekinmemektedirler. Eslen makalesinde konu ile ilgili şu izlenimlerini öne sürmüştür; “Ermenistan bu savaşta Rusya'ya açıktan destek vermekte ve hatta sıcak çatışmanın tarafı dahi olmaktadır. Gürcistan'ın başkenti Tiflis yakınlarındaki Vaziani ve Marnauli bölgesindeki ABD ve NATO tarafından modernize edilen ve gayri resmi bir şekilde kullanılan askeri üsler Ermenistan'dan havalanan Rus askeri jetleri tarafından vurulmuştur.”²⁸³

Bu durum Ermenistan'ın bu savaşta Rusya'nın yanında yer aldığı açık kanıttır. Ayrıca Kazakistan'ın da Rusya tarafında yer alma eğiliminde olduğu görülmektedir.”²⁸⁴

21.10.2008 tarihinde Milliyet'te çıkan bir haberde ise Ermenistan'ın savaştaki tutumu Eslen'e karşıt bir görüş olarak şu şekilde dile getirilmiştir; “Kafkasya'daki savaşta Rusya'nın Ermenistan'dan beklediği desteği alamaması ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunan Erivan'ın Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlığını tanımaya yanaşmaması sonucu iki ülke ilişkileri gerilmiştir.”

Ermenistan'ın Rusya yanlısı bu tutumu zaten beklenmekteydi. Çünkü Ermenistan Güney Kafkasya bölgesinde kendisine rakip olabilecek bir gücü kabul etmek istemiyordu. 93 Harbi'nden sonra Güneybatı Gürcistan bölgesine göç eden ermeni nüfus Cevaheti ve Mesheti bölgelerinde yaşamaktaydı. Gürcistan'ın bütün sosyo - ekonomik kalkınma atılımlarına rağmen bu bölgede yaşayan Ermenilerin bağımsızlık ve Ermenistan'a ilhak düşünceleri yıllardır Gürcistan - Ermenistan ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmesine neden olmuştur. Ermenistan diğer ülkelerle bağlantısının büyük bir kısmını Gürcistan üzerinden yaptığı için bu ülke ile

³²¹ Eslen, a.g.e., s. 2

²⁸³ Eslen, a.g.e., s.4.

²⁸⁴ Eslen, a.g.e., s. 5

diplomatik veya askeri bir mücadeleye girmekten itina ile kaçınmıştır. Fakat Rusya - Gürcistan savaşı da Ermenistan'ın bir anlamda öç alabilmesi için büyük bir fırsat olmuş ve üslerini Rusya'nın kullanmasına hiç ses çıkarmamıştır.²⁸⁵

Kafkasya bölgesi içinde bulunan diğer devletler de bu savaş sürecinin biran evvel bir mutabakatla sonuçlandırılmasını ve bölgede beklenen ve özlenen huzur ortamının taraflarca tekrar tahsis edilmesini istemektedirler. Fakat savaş esnasında orantısız güç kullanıldığını iddia eden diğer bölge ülkeleri Gürcistan'dan yana tavır sergilemişlerdir. Topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal altında tutulan Azerbaycan da, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana tavır sergilemiştir. Başta ABD olmak üzere bölge içi ve bölge dışı devletler ile uluslararası örgütlerde (NATO, AB, BM) Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde beyanatta bulunmuşlardır. Savaş sonrasında ortaya çıkan tablo ile ilgili birçok ülke diplomatik atılım yapma gereksinimi duymuş ve savaşta taraf oldukları cepheyi açıkça belirtmişlerdir.²⁸⁶

Fakat bu konuyla ilgili en hassas kararları vermesi gereken ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye Azerbaycan'ın da ayrılıkçı hareketlerden dolayı çok sıkıntılar çekmiş olmasını düşünerek ayrılıkçı hiçbir harekete sıcak bakmadığını ve ülkelerin toprak bütünlüğünden yana olduğunu ifade etmiştir. Ancak diğer taraftan Rusya ile de hassas olan ilişkilere sorun teşkil edecek girişimlerden ve söylevlerden kaçınmıştır. Gürcistan ordusunun modernizasyonunda Türkiye'nin de önemli katkısı olduğu düşünüldüğünde konu daha da önemli hale gelmektedir. Rus basımında da Gürcistan'a askeri yardımda bulunan ülkelerin listesinde Türkiye'nin öne çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir.²⁸⁷

“Türkiye'nin hassasiyetinin bir başka sebebi ise Gürcistan'ın Türkiye için bir geçiş ülkesi olmasıdır. Önemli boru hatları ve ulaşım koridorları bu ülkeden geçmektedir. Bakü - Tiflis - Ceyhan Hattı (BTC), Şahdeniz - Erzurum Gaz Kemerini,

²⁸⁵ Pamuk, a.g.e., s. 129.

²⁸⁶ Gürses, a.g.e., s. 141.

²⁸⁷ Veyselöglü, a.g.e., s. 39.

Kars - Tiflis - Bakü Demiryolu Projesi gibi stratejik hatlar sebebiyle Türkiye'nin endişesi bir kat daha artmaktadır.”²⁸⁸

Rusya, son yıllarda başından bir türlü eksik olmayan ekonomik, sosyal ve siyasi sıkıntılara rağmen geleceğin dünya konjonktüründe ABD'nin karşısına alternatif bir güç odağı olarak çıkabilecek potansiyele sahiptir. Bölgede söz sahibi olmanın bölgesel güç odaklarından birini yanına çekmekle mümkün olacağını iyi bilen Rusya, Ermenistan'a birçok alanda yardımlarda bulunmuş ve buna paralel olarak da bölgenin iki kaderdaş ülkesi olan Azerbaycan ve Gürcistan'ı zayıf düşürmeye çalışmıştır. Bu yolda birçok gayrimeşru atılımda bulunan Rusya, Kafkasya'nın kendi denetimi altındaki kuzey kısmını da başıboş bırakmamış, bölgeye lojistik destek ve personel desteğinde bulunmuştur. Denetimi altındaki bölgede ortaya çıkabilecek herhangi bir bağımsızlık hareketini rahatça bastırabilmek için Osetya ve Abhazya'nın da içinde bulunduğu G. Kafkasya bölgesine güvenlik duvarı oluşturmaya karar veren Rusya, hızla bu girişimlere başlamıştır. Rusya'nın yeni politikasıyla ilgili İbrahimli yaptığı araştırmada; “Eğer Rusya, BDT'deki ülkeleri yeniden Rus kontrolü altında birleştirmek ve yeni bir Rus imparatorluğu yaratmak isterse Gürcistan üzerinde kurması gereken hâkimiyet öncelikli hedeflerden olmalıdır”²⁸⁹ ifadelerini kullanmıştır. İki ülke ilişkilerinin hangi düzlemde ilerlemekte olduğunu ve aslında her iki ülkenin de birbirlerine ne kadar muhtaç olduklarını ifade ettiği araştırmasında Sapmaz şu konulardan bahsetmiştir; “Gürcistan, RF'nin Transkafkasya'ya yönelik güvenlik politikasında anahtar ülke konumundadır.”²⁹⁰

Rusya'nın tüm Güney Kafkasya'yı etkisi altına alabilmesi için kendisine bu bölgede komşu olan Gürcistan'ı yanına alması gerekmektedir. Ayrıca Gürcistan aralarındaki tüm olumsuzluklara rağmen RF'ye birçok konuda bağımlıdır ve ilişkilerini belirli bir düzeyde tutmak zorundadır. Bağımlı olduğu konulardan bazıları şunlardır; ülkede bulunan Rus askeri üsleri, RF'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne karşı takındığı tutum, enerjide RF'ye olan bağımlılık, RF'nin Gürcistan'a karşı uygulamaya koyduğu vize rejimi ve ticari ilişkiler.”²⁹¹

²⁸⁸ Eslen, a.g.e., s. 5

²⁸⁹ Haleddin İbrahimli, “*Değişen Avrasya'da Kafkasya*”, Asam Yayınları, Ankara 2001, s. 78-79

²⁹⁰ Demir, a.g.e., s. 85.

²⁹¹ Sapmaz, a.g.e., s.133.

İki ülkenin ilişkilerinde suların hala durulmadığı 23 Kasım 2008 tarihinde Güney Osetya yakınlarındaki Akhgori kentine girmek üzere olan Gürcistan ve Polonya Cumhurbaşkanlarına kimliği belirsiz kişiler tarafından açılan taciz ateşi sonucunda bir kez daha kesinleşmiştir. Milliyet gazetesinden alıntı yapılan bu haberin devamında; “Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Saakaşvili ve Polonya Cumhurbaşkanı Lech Kaczynski’nin araç konvoyuna Güney Osetya’da taciz ateşi açıldı. Mikhail Saakaşvili ve Lech Kaczynski’yi taşıyan araç konvoyuna, Akhgori kentine girmek istedikleri sırada kimliği belirsiz kişilerce taciz ateşi açıldığı duyuruldu. Olayda kimse yaralanmadı. Ateşin, konvoy sınıra 30 metre kadar yaklaştığı sırada, Güney Osetya tarafından açıldığı iddia ediliyor. Tiflis’e dönüşünde Kaçinski ile basın toplantısı düzenleyen Saakaşvili, ateşin Güney Osetya’daki Rus güçler tarafından açıldığını öne sürdü. Rus askeri yetkililerse suçlamaları reddetti” şeklinde açıklamalar yer almaktadır.²⁹²

3.2.2. Türkiye - Gürcistan İlişkileri

İki ülke ilişkileri bölge içi ittifaklardan oldukça etkilenmektedir. İlişkilerin gelişim hızı oldukça yavaş olmakla birlikte son yıllarda yapılan yeni açılımlar ilişkilerin gelişimiyle ilgili gelecek vaat etmektedir. İki ülke ilişkileri ile ilgili Cemilli yaptığı araştırmada şu yorumlara yer vermiştir; “Gürcistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan gibi onu da ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Fakat Gamsahurdia yönetiminin gürcü milliyetçiliğini öne çekmesi Türkiye ile ilişkileri zora sokmuştur.”²⁹³

Çünkü yönetim tarafından uygulanan bu politika nedeniyle Özbekistan’dan çıkartılmış olan Ahıska Türklerini Gürcistan kabul etmemiştir. Gamsahurdia yönetiminin Stalin zamanında Gürcistan’dan Orta Asya ve Sibirya’ya sürülmüş olan bu grubu kabul etmemesi ilişkilerde soğukluk yaratmıştır.

Gürcistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik alanlarda kurulması ve geliştirilmesi 1992 yılının Mart ayında E. Şeverdnadze’nin iktidara gelmesiyle başlamıştır. İlişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlayan esas gelişme

²⁹² Veyselöglü, a.g.e., s. 40.

²⁹³ Günnur Tuba Türksavaş, “*AB’nin Güney Kafkasya Politikası ve Türkiye*”, Ankara Gazi Üniversitesi, 2007, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, s. 59.

Hazar petrolünün Tiflis üzerinden Türkiye'ye ve oradan da batıya çıkmasını sağlayacak petrol ve doğalgaz boru hatlarının gerçekleşmesi olmuştur.

Aynı zamanda Rusya'dan istediğini alamayan Gürcistan'ın yüzünü Batıya ve ABD'ye çevirmesi onun Türkiye ile ilişkilerinde de önemli ilerlemelere sebebiyet vermiştir. Gürcistan kendi içerisinde engelleyemediği etnik çatışmaları Rusya ile değil, ABD ile NATO ve BM gibi uluslararası kuruluşlarla çözüme yoluna gitmektedir. Bunun için de ABD ve NATO'nun en iyi müttefiki ve sınır komşusu konumunda olan Türkiye ile ilişkilerinin iyi olması gerekir. Gürcistan'ı NATO yolunda attığı adımlarda en fazla destekleyen ülke Türkiye olmuştur. Türkiye askeri ve maddi yardım dışında aynı zamanda Gürcistan'a siyasi desteğini de sürdürmektedir. Gürcistan içerisinde patlak veren etnik çatışmalarla ilgili olarak Türkiye, Gürcistan'ın sınır dokunulmazlığına her zaman saygı göstermiştir.²⁹⁴

Gürcistan, jeopolitik konumu itibarıyla Güney Kafkasya'nın en sancılı bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Sınırları dâhilinde patlak veren iç karışıklıklar ve bağımsızlık hareketleri ülkeye büyük ölçüde zarar vermektedir. Türkiye ise bu ülke ile ilişkilerini daha çok BTC Petrol Boru Hattı üzerine temellendirmiş, siyasi işbirliği ve diplomatik açılım düşüncesini göz ardı etmiştir. Özellikle 2008 yılı Ağustos ayında patlak veren bağımsızlık hareketlerinde Türkiye kendinden emin olmayan ve vereceği kararlarda bağımsız olmadığı imajı veren bir ülke profili çizmiştir. SSCB'nin yıkılması akabinde ki diplomatik hazırlıksızlık durumu bu bağımsızlık hareketlerinde de görülmüştür.²⁹⁵

Türkiye bu bölgelerle ilgili siyasetini tayin ederken kendi diplomatik açılımı yerine büyük devletlerin ya da uluslararası kuruluşların (AB, NATO, BM) belirledikleri siyasi taktikleri uygulamaktadır. Bu tutum da bölge ülkelerini ya da bölge dışında bulunan diğer ülkeleri Türkiye ile diplomatik diyalog sürecine girme konusunda tereddütte bırakmaktadır.

İki ülke ilişkilerinin gelişmesi yönünde son dönemlerde atılan en önemli adımlardan biri de Bakü - Tiflis - Kars Demiryolu Hattı Projesi olmuştur. Bu hat ile ilgili Kasım Kamer bir makalesinde; "Bakü - Tiflis - Kars demiryolu projesi 21

²⁹⁴ Özsoy, a.g.e., s.9

²⁹⁵ Cemilli, a.g.e., IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2007, s.99- 100

Kasım 2007 tarihinden itibaren emin adımlarla ilerlemektedir. 24 Temmuz 2008 tarihinde projenin Türkiye ayağının temelini Türkiye - Azerbaycan ve Gürcistan Devlet Başkanları tarafından atılması bu üç ülkenin projedeki kararlılığını ortaya koymaktadır. Demirden İpek Yolu olarak da adlandırılan bu hattın yapımı ekonomik olduğu kadar stratejik değerlendirmelere de yol açmaktadır” ifadelerine yer vermiştir.²⁹⁶

Proje içeriği gereği öncelikle Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki stratejik ve ekonomik bağları daha da güçlü hale getirecektir. Bölgenin entegrasyonu sürecinde üç ülkenin de ilgi odağı olma ve dikkatleri üzerine çekme olasılığı yüksektir. Bu projeden memnun olmayan ve projenin ulusal çıkarlarıyla örtüşmediği ülkelerin başında Ermenistan gelmektedir. Ermenistan’ı yok sayan bu proje zaten birçok alanda (enerji, vb.) dışa bağımlı olan bu ülkeyi daha zor duruma sokmaktadır.

3.2.3. İran - Gürcistan İlişkileri

İran; doğuda Afganistan ve Pakistan, kuzeyde Türkmenistan, Hazar Denizi, Azerbaycan ve Ermenistan, doğuda Irak ve Türkiye, güneyde Basra ve Umman Körfezi ile çevrelenmiştir. Yüzölçümü 1.648 milyon km nüfusu ise 68 milyondur. İran halkının yüzde 51’i Fars’tır. Farslar dışında nüfusun çoğunluğunu Azeri Türkleri (yüzde 24) oluşturur.²⁹⁷

Ayrıca ülkede Kürt, Türkmen ve Araplar da bulunmaktadır. İran bulunduğu coğrafya nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Kanıtlanmış 125.8 milyar varil petrol rezervi ile dünya rezervlerinin yüzde 10’una sahip olan İran dünyanın en önemli petrol üreticilerinden biridir. 940 trilyon feet küp (cubic feet) ispatlanmış doğal gaz rezervi ile dünyada RF’den sonra ikinci büyük rezerve sahip ülke konumundadır.²⁹⁸

Doksanlı yıllar, Soğuk Savaş’ın gerilimlerini en yakından hissetmiş İran için şüphesiz bir dönüm noktasıydı. Üstelik Soğuk Savaş’ın bitişinin tam da İran dış politikasında farklı bir yönelimi temsil eden Rafsancani dönemine denk gelişi, İran’ın bu tarihi fırsatı daha iyi değerlendirmesine imkân tanıdı. Doksanlı yıllarda

²⁹⁶ Oğan, a.g.e., s. 112.

²⁹⁷ Özsoy, a.g.e., s.9.

²⁹⁸ Sapmaz, a.g.e., s. 226.

İran dış politikasının öncelikleri 1979 Devrimi'nden beri gelen uluslararası politikadaki yalnızlığı kırmak ve başta komşuları olmak üzere bütün ülkelerle iyi ilişkiler kurmaktır. Bu çerçevede önceliği eski Sovyet cumhuriyetleri ve Körfez ülkelerine verdi. Soğuk Savaş'ın bitişi ve dış politikada İran'ın önüne yeni fırsatlar çıkması, Soğuk Savaş yıllarında en vazgeçilmez komşusu sayılan Türkiye ile ilişkilerinde gerilimlere yol açtı.²⁹⁹

1991'den önce İran'ın kuzeyinde sadece SSCB varken, bu ülkenin çöküşünün ardından 8 yeni devlet ortaya çıkmıştır. İran'ın kuzeyindeki bu yeni ülkeler güç, büyüklük ve mahiyet itibarı ile eskiden tek komşu durumunda bulunan SSCB'den büyük farklılıklar sergilemektedir. Ortaya çıkan farklılıklar İran için yeni politikalar geliştirmeyi zorunlu kılmıştır. Söz konusu farklılıklar İran için paradoksal bir durum doğurmuştur. Bu paradoksal durum bir taraftan sevinç, diğer taraftan tereddüt kaynağı olmuştur. Başka bir ifade ile Orta Asya Kafkas cumhuriyetleri (OAKC)'nin ortaya çıkması İran için yeni tehdit ve fırsatlar alanı meydana getirmiştir. İran OAKC'ye yönelik politikasını bu tehdit ve fırsat algılaması üzerinde inşa etmiştir.³⁰⁰

3.2.4. AB - Gürcistan İlişkileri

Gürcistan'ın AB ile olan ilişkileri daha çok ekonomi üzerine yapılandırılmıştır. AB de ABD gibi bölge ile ilgili soğuk savaş döneminden kalma bir bilinçle Rusya'yı bölgenin başat gücü olarak tanımlamış ve bu yüzden de Hazar'ın jeopolitik konumu ile ilgili yeterli miktarda bilgi sahibi olamamıştır. SSCB'nin yıkılmasını takiben bağımsızlığını kazanan bu üç devlette ilerleme ve gelişmenin yolunun Batı'dan geçtiğini kabul etmiş ve entegrasyon sürecine hızla girişmişlerdir.³⁰¹

İlerleyen yıllarda bölgede bulunan zengin yer altı kaynakları AB'nin de dikkatini çekmiş ve bölgenin yapılandırılmasında AB de söz sahibi olmaya karar vermiştir. AB yardımları ile ilgili Cemilli'nin görüşlerini incelediğimizde; "AB 1996

²⁹⁹ Gökhan Etinsaya, "*Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışlar*", Derleyenler: Mustafa TÜRKES İlhan UZGEL, Türkiye'nin Komşuları, 1. Baskı, İMGE Kitabevi, Ankara, s. 293.

³⁰⁰ Emre Bayır, Araz Arslanlı, "*Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan Politikası*", Stratejik Analiz, Cilt: 2, Sayı: 18, Ekim 2001, ss. 47.

³⁰¹ Veyselöglü, a.g.e., s. 45.

yılına kadar Gürcistan'a toplam olarak 128 milyon Avro değerinde yardım yapmıştır. Bu yardımın 63 milyon Avro'su insani yardım, 42 milyonu gıda yardımı, geriye kalanı ise teknik yardım olarak verilmiştir. AB, SSCB ile imzalamış olduğu 18 Aralık 1989 tarihli Ticari ve Ekonomik İşbirliği antlaşmasının 1 Haziran 1990 tarihinde yürürlüğe girmesine rağmen Sovyetler birliğinin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin kurulması karşısında bu bölge ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır.³⁰²

AB'nin Kafkasya'da 1992 yılından bu yana yürüttüğü en büyük projelerden biri TACİS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım) projesi olmuştur. Programın 3 temel hedefi vardır,³⁰³

- 1 - Piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçiş
- 2 - Tüm düzeylerde AB ile ortaklık ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi
- 3 - Program kapsamında ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu

Bu program çerçevesinde Gürcistan 1992 - 2000 yılları arasında 70 milyon Avro yardım almıştır. AB aynı zamanda diğer BDT'ye üye ülkelere uyguladığı iki yeni proje içerisinde Gürcistan'a daha büyük önem vermiştir. Enerji darboğazıyla karşı karşıya olan AB, bölgesel kalkınma ve ekonomik entegrasyon gibi vaatlerle bu bölgede söz sahibi olma niyetini açıkça olmasa da dolaylı yollardan dünyaya duyurmak istemiş ve bu anlamda bölge ile ilgili ortak enerji projelerine öncülük etmiştir.³⁰⁴

Cemilli araştırmasının devamında şu ifadeleri kullanmıştır; "Bu projelerden biri Avrupa - Kafkasya ve Orta Asya'nın birbirine bağlayacak bir koridorun olmasını sağlayacak TRACECA (Transport Corridor Europe - Caucasus - Asia, Avrupa - Kafkasya - Asya Ulaştırma Koridoru) projesidir. Bu projenin oluşumu Mayıs 1993'de Belçika'da Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin katılımıyla ortaya çıkmıştır. Merkezi Asya'dan başlayarak ve Kafkasya'dan geçerek Karadeniz'e ulaşması öngörülen TRACECA programına AB büyük ilgi göstermiştir. AB'nin bu bölgede

³⁰² Demir, a.g.e., s. 86.

³⁰³ Özsoy, a.g.e., s.10.

³⁰⁴ Veyselöglü, a.g.e., s. 45.

önem verdiği ve 1995 yılında başlatılmış olan projelerden biri de INOGATE (İnterstate Oil and Gas Transport to Europe - Petrol ve Gazın Avrupa'ya Uluslararası Nakli) projesidir. INOGATE programının esas hedefi yeni Bağımsız Devletlerin aşağıdaki konularda bağımsızlıklarını desteklemektir;³⁰⁵

1 - Bölgesel gaz ulaştırma sisteminin, petrol ve petrol ürünlerinin nakli sisteminin yeniden yapılandırılması, geliştirilmesi ve modernizasyonu,

2 - Hazar Denizi'nden ve merkezi Asya bölgesinden Avrupa ve Batı pazarlarına karbonhidrat nakli için alternatif yolların belirlenmesi,

Böylece AB Gürcistan'a yardımlarını bu programlar içerisinde ve bunların dışında da devam ettirmiştir. Diğer yandan hazar petrollerinin ve doğalgazının Gürcistan üzerinden Avrupa'ya çıkışında AB her zaman destekçi konumunda olmuştur. Bu projeler her ne kadar AB çıkarlarına uygun olarak tasarlanmışsa da Gürcistan için de çok büyük öneme sahiptirler. Gürcistan'ın bu projelerden 2 çıkarı vardır;³⁰⁶

1 - Bu projeler sonucunda her yıl milyon dolarlar kazanacak ve bu paralarla ekonomisini daha iyi seviyelere getirmek,

2 - Bu projelerin devamında ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamaktır.”

Gelişmeler Hazar petrollerinin ve doğalgazının AB için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. AB, Gürcistan ile ilgili siyasetini daha çok ekonomi üzerine yapılandırmakta, bölgede meydana gelen etnik kökenli ayaklanma ve bağımsızlık hareketlerini görmezden gelmektedir. Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlık ilanını tanıma konusunda henüz kesin bir karara varmış olmayan AB'nin Gürcistan ile devam ettirmekte olduğu ilişkilerine hanel gelip gelmeyeceğini ise zaman gösterecektir.

³⁰⁵ Özsoy, a.g.e., s.12.

³⁰⁶ Cemilli, a.g.e., s.101-102.

3.3. Ermenistan Dış Politikası

3.3.1. Rusya Federasyonu - Ermenistan İlişkileri

Rus dış politikasında Kafkas devletleriyle ilişkilerde Ruslar, Ermenistan'ı her zaman kilit bir yere oturtmuştur. Bu iki ülke ilişkileri stratejik ortaklıktan ziyade hegemonik bir yapıya sahiptir. Bu hegemonik ilişkinin oluşması tarihsel, kültürel ve ekonomik unsurların yanı sıra askeri açıdan iki devlet arasında kurulan bağlardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Ermenistan'ın çevresinden aldığı tehdit algılamaları, RF'nin de "yakın çevre" politikasıyla bölgeye hâkim olmak istemesi bu bağları kuvvetlendirmektedir. RF'nin Ermenistan üzerinde hakimiyetini devam ettirebilmek amacıyla kullandığı araçlardan biri de RF'de yaşayan yaklaşık 2 milyon nüfuslu diaspora Ermenileridir.³⁰⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ve Gürcistan bağımsızlık sürecinde RF karşıtı bir politika izleyerek Rus ordusunu kendi topraklarından çıkarılması için mücadele ederken, Ermenistan büyük bir gayretle bu ülkelerden çıkarılan askeri üsleri kendi topraklarında konuşlandırmaya başlamıştır. Ermenilere göre, Ermenistan'ın güvenliğinin ve bağımsızlığının tek garantörü Rusya ve Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri birlikleridir. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Baltık ülkeleri Azerbaycan ve Gürcistan Rusya'nın önderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğuna üye olmaktan kaçınırken Ermenistan tereddütsüz 21 Aralık 1991'de BDT'ye üye olmuştur.³⁰⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin aralarında ki sınır anlaşmazlıklarında da RF, çıkarları doğrultusunda taraf olmayı tercih etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen Dağlık Karabağ savaşında Rusya, Ermenistan yanlısı politikalar izlemiş, askeri açıdan da Ermenilere destek vermiştir. Hatta dönemin Rus Genel Kurmay Başkanı General Shaposhnikov, Türkiye'nin savaşa müdahale etmesi durumunda, Ermenistan lehine savaşa

³⁰⁷ Sedat Laçiner, "Ermenistan Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler 1991-2002", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, No. 5, 2002, ss. 9-12.

³⁰⁸ Cabbarlı, a.g.e., s. 7.

girebileceğini ima ederek, III. Dünya savaşını bile göze alabilecekleri yönündeki açıklaması, RF'nin Ermenistan'a verdiği desteği açıkça göstermiştir.³⁰⁹

1996 yılında Ermenistan'ın asker sayısı 60.000'e ulaşmıştır. Robert Koçaryan seçimler sonucu başa geçtikten hemen sonra Ermenistan güçlü bir güvenlik sistemine ancak etkili ve disiplinli bir orduyla ulaşılabileceği fikrini vurgulayarak, RF'nin desteğiyle Dağlık Karabağ savaşı sonrası kazanımlarını elde tutmayı hedeflemiştir. Halen günümüzde de RF'nin desteğini alan Ermenistan silahlanmakta ve bölgesel güvenliği tehdit etmektedir. Ermenistan'ın Haydat (Ermeni Davası) doktrinin uygulanması, RF'nin Kafkasya politikası ile bir anlamda örtüşmektedir. Ermenilerin "Büyük Ermenistan" fikrini gerçekleştirmek için RF'den aldığı destek yadsınamaz.

RF ise Ermenistan ile stratejik işbirliği sonucunda:

Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üsleri sayesinde Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmuş,

Kafkasya RF'nin siyasi ve askeri eliti tarafından özel bir bölge olarak tanımlanmakta ve yönde politika izlenmiş,

Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslar arası piyasalara çıkarılmasında Kafkasya'nın mevcut Rus boru hatlarına alternatif konumunu zayıflatmaya çalışmış (Bakü - Tiflis - Ceyhan ve Bakü - Supsa petrol boru hatları),

1990'lı yılların sonlarına doğru Azerbaycan ve Gürcistan'ın RF'yi dışarıda bırakarak yeni güvenlik mekanizmalarını kurmalarını engellemiş,

Kafkasya'daki askeri ve siyasi varlığını koruyabilmiş,

Ermenistan üzerinden Rusya bölgede daha etkili siyasi, ekonomik ve askeri politika uygulanmış ve bölgedeki etnik sorunları kontrol edebilmiştir.

RF ve Ermenistan iş birliği, Kafkasya bölgesinde ki diğer devletlerinin toprak bütünlüklerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Gürcistan'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Cahaveti bölgesi bir anlamda sosyo - ekonomik ve güvenlik bağlamında RF'nin ve Ermenistan'ın garantörlüğü altındadır. Özellikle RF'nin

³⁰⁹ Özsoy, a.g.e., s.13.

Ahılkelek'te bulunan askeri üssü Cahaveti Ermenileri için güvenliklerinin teminatı olarak görülmüş, RF - Gürcistan arasında anlaşılan üssün boşaltılma planına Cahaveti Ermenilerinin yanı sıra Ermenistan'da tepki göstermiştir. Ermenistan'ın ve RF'nin birlikte hareket ettiği bir başka bölge ise Dağlık Karabağ'dır. Rusya Dağlık Karabağ bölgesinde de Ermenistan'ı destekleyerek Azerbaycan'ı baskı altında tutmaya çalışmaktadır.³¹⁰

RF ve Ermenistan arasında 1995 yılında imzalanan anlaşmayla RF, Türkiye ve İran sınırlarına sayıları 12.000 ile 15.000 arasında tahmin edilen Rus askeri yerleştirilmiştir. Ayrıca Dağlık Karabağ sorununda da Rusya'nın Ermenistan'a verdiği desteği düşündüğümüzde Ermenistan güvenlik açısından Rusya'ya bağımlı hale getirilmiştir.³¹¹

Ermenistan jeopolitiğinde RF'nin rolü ve etkisi karşılıklı çıkarlar çerçevesinde bugünde devam etmektedir. Bu bağlamda 2000'lerden itibaren iki ülke ilişkilerinde daha fazla yakınlık gözlemlenmektedir. 27 Kasım 2005 tarihinde Ermenistan'da gerçekleştirilen anayasa referandumu ile getirilen yeni düzenlemeler RF - Ermenistan ilişkilerinin politik boyutunu ciddi bir şekilde derinleştirmiştir. Zira, artık yeni anayasa ile getirilen düzenlemelere göre "diaspora" Ermenileri çifte vatandaşlık hakkını elde etmiş, böylece önümüzdeki dönemde Ermenistan'da yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir.³¹²

RF'de yaşamakta olan yaklaşık 2 milyon Ermeni vatandaşını ve bunların Rusya ile olan sıcak ilişkilerin göz önüne aldığımız zaman önümüzdeki dönemde Moskova'nın Ermenistan'daki seçimlere dolaylı olarak etki edebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca gerek Gürcistan gerekse de Ukrayna'da batı desteği ile gerçekleştirilen rejim değişikliklerini göz önüne aldığımız zaman "diaspora" Ermenilerine bu tür bir hak verilmesi Ermenistan'da olası bir iktidar değişiminde kimin yani "Batı"nın mı yoksa "Rusya"nın mı etkin rol oynayacağına ilişkin ciddi

³¹⁰ Ergül, a.g.e., s. 169.

³¹¹ Pamuk, a.g.e., s. 139.

³¹² Özsoy, a.g.e., s.14.

ipuçları içermektedir. Bu değişiklikle Rusya fiilen Ermeni iç siyasetinde güçlü bir konum sağlamıştır.³¹³

Her ne kadar Ermenistan, Rusya'nın etkisi altında olsa da, "Barış Adına İşbirliği" programı çerçevesinde NATO ile işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadır. Son dönemlerde Ermenistan Savunma Bakanlığından, 2015 yılına kadar Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standartlarına uyacağına dair yapılan açıklamaların sayısı artmıştır. Halkın da NATO'ya karşı görüşü olumlu yönde değişmektedir. 2004 yılında halkın büyük çoğunluğu Ermenistan'ın NATO üyeliğine karşı iken, 2005 yılında halkın %35'i üyelikten yana olmuştur. Bu değişimde, NATO çerçevesinde Türkiye - Gürcistan - Azerbaycan askeri işbirliğinin oluşması ihtimali etkili olduğu kadar, ülke içinde faaliyet gösteren Amerikan sivil - toplum örgütlerinin de etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda RF, Ermenistan'daki gelişmeleri yakından takip etmekte ve elindeki ekonomik baskı araçlarını kullanarak Ermenistan'da etkinliğini korumaya çalışmaktadır.³¹⁴

Putin, 24 Ocak 2007 tarihinde Soçi'de Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçayan'la bir görüşme gerçekleştirmiş, söz konusu görüşmede Rus doğalgazının Güney Kafkasya'ya sevk edilmesi, Gürcistan'dan çıkarılan Rus askerlerinin ve teknik araç - gereçlerinin Ermenistan'a kaydırılması ve Dağlık Karabağ'ın geleceği gibi konular ele alınmıştır. Rusya Devlet Başkanı, görüşme sırasında "Bana göre ülkelerimiz arasında şu ana kadar tartışma aşamasında bulunan veya çözülememiş hiçbir sorunumuz bulunmamaktadır." demiştir. Ermenistan Devlet Başkanı ise "Her yeni proje yeni olanaklar ortaya sunuyor. Bugün bunları görüşmek için buradayım" ifadesini kullanmıştır. Vlademir Putin, RF'nin Mart 2007'den itibaren Ermenistan ekonomisinin bir numaralı yatırımcısı konumuna geleceğini belirterek, şimdilik Rus şirketlerinin Ermenistan'da 800 milyon dolar yatırım yaptıklarını ve yakın gelecekte bu yatırımların iki katına çıkacağını ifade etmiştir.³¹⁵

³¹³ Ömer Kocaman, "*Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru*", <http://www.turksam.org/tr/a797.html>, E.T., 11.06.2015.

³¹⁴ Fırat Karabayram, "*Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*", Lalezar Kitabevi, Ankara, 2007, s. 288-289.

³¹⁵ Veyselöglü, a.g.e., s. 55.

3.3.2. Türkiye - Ermenistan İlişkileri

Denize çıkışı olmayan ve doğal kaynaklardan yoksun olan Ermenistan izlediği irrasyonel ve irredentist politikalar ile ekonomik ve sosyal sorunlarını çözme konusunda başarısız olmuş, dış politikada manevra alanını daraltarak tek seçenek olarak Rusya'ya yönelmiş ve büyük ölçüde Rusya nüfuzu altında kalmıştır. Bölgedeki diğer iki ülke politikalarını Batı ile entegre olma üzerine kurmuş olmalarına rağmen Ermenistan, Rusya ve İran cephesinde yer almaktadır. Ancak, Batı ile entegre olma yolunda özel bir yaklaşım sergilemektedir. Ermeni analizcilere göre yalnız Batı ile bütünleşmek tehlikelidir. Bu nedenle, kuzey - güney eksenini bölgede doğu - batı eksenine karşı dengeleyici bir unsur olarak görmektedirler.³¹⁶

Ancak, bu kadar zayıf bir devletin büyük güçler arasında denge kurma kapasitesine sahip olmadığı düşünülmektedir.

Kaybedilmiş toprakların iadesi ile Birleşik Ermenistan devletini oluşturma ideolojisini benimseyen Ermenistan, çoğu zaman bölgenin istikrar ve güvenliği ile çatışan bir tutum sergilemektedir. Kendi iç dinamikleri ile uyulması mümkün olmayan işgalci ve yayılmacı politikalarını Rusya'nın desteğini kazanarak³¹⁷ uygulamaktadır. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımamakta ve sözde soykırım iddiasını önce uluslararası alanda diğer devletlere ve son aşamada da Türkiye'ye kabul ettirmeye yönelik politikasını sürdürmektedir. Ermenistan dış politikası, kendi iç dinamikleri yanında dünyaya dağılmış Ermenilerin, yani diasporanın etkisine açık bir süreç yaşamaktadır.³¹⁸ Özellikle ABD ve Batı Avrupa'daki Ermeni diasporasının soykırım iddialarını gündemde tutma çabaları, Türkiye Ermenistan ilişkilerinin rasyonel bir düzeyde gelişimini engellemiştir.

Türkiye, Ermenistan'ı 16 Aralık 1991'de hiçbir önkoşul ileri sürmeden tanımış ve bağımsızlığın ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan ülkeye ekonomik yardımda bulunmuş, Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen, KEİ'ye kurucu üye olarak davet etmiştir. Ermenistan ise, bağımsızlığını kazanır kazanmaz politikasını

³¹⁶ Kasım, a.g.e., s.43.

³¹⁷ Kantarcı, a.g.e., s.138.

³¹⁸ Sapmaz, a.g.e., s.61-62.

Türkiye karşıtlığı üzerine oluşturmaya başlamış ve bu durum iki ülke ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir.³¹⁹

İlk devlet başkanı Levon Ter Petrosyan, Ermenistan dış politikasının normalleşmesini amaçları arasına koymuştur. Bunun için Türkiye ile normal diplomatik ilişkilerin kurulması ve Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi gerektiğinin bilincinde olan Petrosyan, “soykırım” iddialarının Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi’nde yer almasına karşı çıkmış, ancak engel olamamıştır. 23 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinin 11. maddesinde “Ermenistan Cumhuriyeti; Osmanlı Türkiye’si ve Batı Ermenistan’da 1915 Ermeni soykırımının uluslararası alanda kabul edilmesi için çabaları destekleyecektir” ifadesi yer almıştır.³²⁰

Ermenistan Türkiye’nin sınırlarını tanımayı da reddetmiştir. Ermenistan Parlamentosu, Şubat 1991’de Türkiye ile Rusya arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Moskova Dostluk Antlaşması’nı feshetmiştir. Bu karar ile dolaylı olarak Moskova Antlaşması’na atıf yapan ve Türkiye Ermenistan sınırını belirleyen 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması’nı da geçersiz kılmıştır. Türkiye, bunun üzerine 1992 baharında Ermenistan yazılı olarak iki ülke sınırını tanıdığını bildirmediği diplomatik ilişki kurmamaya karar vermiştir.³²¹ Ermenistan ise, 1992’de AGİT’e üye olurken üyelik şartları arasında bulunan sınırlarda değişiklik istemeyeceği şartını kabul etmesine rağmen, bu konudaki tavrını değiştirmemiştir. Kelbecer’in işgalinden sonra Türkiye’nin kara sınırını kapatmasıyla ilişkilerin normalleşme şansı kalmamıştır.³²²

Petrosyan, devlet başkanlığı süresince Türkiye ile ilişkileri normalleştiremediği gibi Ermenistan’ın Rusya’ya olan bağımlılığını azaltma amacına da ulaşamamıştır. Dış politikada çok yönlülüğü hedeflemesine rağmen Dağlık Karabağ sorununun oluşturduğu güvenlik kaygıları ülkeyi Rusya’ya daha bağımlı

³¹⁹ Özsoy, a.g.e., s.16.

³²⁰ Sapmaz, a.g.e., s.254.

³²¹ Aydın, “*Kafkasya ve ...*”, s.408.

³²² Oktay F. Tanrısever, “*Rusya-Ermenistan İlişkilerinin Stratejik Boyutu*” Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı:13, Mayıs 2009, s.131.

kılmıştır. Nitekim, 30 Eylül 1992 tarihinde Rus askerleri Türkiye Ermenistan sınırına konuşlanmışlardır.³²³

Nisan 1998'de yapılan seçimlerde devlet başkanı seçilen Robert Koçaryan, Petrosyan gibi başlangıçta Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak istemiş ve bu nedenle özellikle ABD ile ilişkileri geliştirmeye yönelik hamleler yapmıştır. Ancak, onun döneminde Ermenistan ekonomik açıdan da büyük ölçüde Rusya'nın kontrolüne girmiştir.³²⁴ Ermenistan yönetimi Koçaryan'ın devlet başkanlığından itibaren soykırım iddiaları konusunda daha da aktif bir politika izlemiştir. Koçaryan, "Türkiye'den soykırım dolayısıyla tazminat ve gasp edilen toprakların iadesi yönünde yapılacak talepler, soykırımın Türkiye tarafından resmen kabul edilmesi sonrasında ele alınacak hususlardır" şeklinde açıklamalarda bulunmuş, Batı Ermenistan'ın Türkler tarafından işgal altında tutulduğunu açıkça ifade etmiştir.³²⁵

19 Şubat 2008 tarihinde devlet başkanı seçilen Serj Sarkisyan, Ermenistan'ın üçüncü devlet başkanı olmuştur. Seçime ilişkin ülkede yaşanan karmaşa ve kaos Dağlık Karabağ'da çatışmaların görülmesine neden olmuştur. Yapılan ateşkes ihlalleri, Ermenistan yönetiminin dikkatleri başka yöne çekme ve muhalefete yönelik desteği ve ilgiyi zayıflatma çabası olarak yorumlanmıştır.³²⁶

Ermenistan içindeki çalkantının hafiflemesinin ardından kendi politikalarını uygulamaya başlayan Sarkisyan döneminde, Rusya ile ilişkiler konusunda Koçaryan döneminin çizgisi sürmüştür. Ağustos 2008 Rusya Gürcistan çatışması sırasında ve sonrasında Rusya'nın Ermenistan üzerindeki ağırlığı hissedilmiştir. Ancak, çatışma esnasında Ermenistan'ın ticaretinde önemli bir rol oynayan Gürcistan hattının kapanması Ermenistan'ı ekonomik açıdan etkilemiştir.³²⁷ Buna rağmen, Sarkisyan Moskova'ya çok sadık bir lider olarak hareket etmektedir.

Komşularına yönelik irredentist politikası nedeniyle doğu - batı güzergahındaki enerji ve ulaşım projelerinde yer alamaması Ermenistan'ı Rusya'ya bağımlı kılmıştır. Türkiye'nin kapalı tuttuğu sınır kapıları, Ermenistan'ın ticari ve

³²³ Kasım, a.g.e., s.47.

³²⁴ Kasım, a.g.e., s.48-50.

³²⁵ Sapmaz, a.g.e., s.255.

³²⁶ Kasım, a.g.e., s.52-55.

³²⁷ Kasım, a.g.e., s.57.

ekonomik anlamda her yıl büyük maliyetler üstlenmesine neden olmuş ve bu ülke için artık kaldırılamaz hale getirmiştir.³²⁸ Gürcistan hattının da kapanması durumu daha da zorlaştırmış ve Ermenistan'ı bu durumu aşmak için Türkiye ile ilişkilerini normalleştirilmesi gereği ile karşı karşıya getirmiştir.

Rusya - Gürcistan çatışması o zamana kadar bütün yatırımlarını Gürcistan'a yapan Türkiye'yi de etkilemiş ve Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesinin Türkiye'ye sağlayacağı yararlar tartışılmaya başlanmıştır. Ermenistan'ı kuzey - güney ekseninden çıkararak doğu - batı eksenine kazandırmak isteyen ABD ve AB'nin baskısı da eklenince iki ülke arasında normalleşme yönünde ilk işaretler gelmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, 6 Eylül 2008'de futbol diplomasisi olarak adlandırılan Erivan ziyaretiyle birlikte, ilişkilerin normalleştirilmesi çabaları yoğunlaşmıştır. Yürütülen görüşmeler sonucunda da 22 Nisan 2009 tarihinde bir yol haritasında anlaşmaya varıldığı açıklanmıştır.

İsviçre'nin arabuluculuğuyla yürütülen görüşmeler sonucunda, 31 Ağustos 2009 tarihinde parafe edilen protokoller, 10 Ekim 2009 tarihinde İsviçre'nin Zürih kentinde iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır. Protokollerden ilki diplomatik ilişkilerin kurulmasına, İkincisi ise iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesine ilişkindir. Altı haftalık bir müzakere sürecinden sonra belgelerin parlamentoların onayına sunulacağı ve ondan sonra yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir.³²⁹

Protokollerin Türkiye ile Azerbaycan için sakıncalarına ilişkin bu tartışmalar yapılırken, Türkiye'nin sınırın açılmasını Dağlık Karabağ sorunu ve Azerbaycan ile bağlantılandırarak ön şart koymasını kabul edilemez olarak niteleyen Ermenistan, 22 Nisan 2010'da protokollerin parlamentodaki onay sürecini askıya almıştır. Cumhurbaşkanı Sarkisyan ise, sürecin başarısızlığına ilişkin daha sonraki açıklamalarında Türkiye'yi taahhütlerini yerine getirmemekle suçlamıştır.³³⁰

Türkiye ile Ermenistan arasındaki süreç bu şekilde tıkanmış görünürken, Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorununa ilişkin görüşmeler

³²⁸ Mehmet Dikkaya, Murat Bakır, "*Türkiye-Ermenistan Sınır Kapılarının Açılmasının Olası Etkileri*", Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Birinci Baskı, USAK Yayını, Ankara, 2010, s.260.

³²⁹ Sapmaz, a.g.e., s.59.

³³⁰ Kasım, a.g.e., s.45.

sürmektedir. Ancak, taraflar arasında temel görüş ayrılığı sürmektedir. Azerbaycan, Ermeni kuvvetlerin işgal ettiği topraklardan çekilmeden barışın sağlanamayacağını ileri sürmekte, Ermenistan ise Dağlık Karabağ halkının kendi kaderini tayin hakkında ısrar etmektedir. Azerbaycan, Dağlık Karabağ'a en yüksek düzeyde özerklik verilmesini kabul etmekte, self - determinasyona ise kesin olarak karşı çıkmaktadır.

3.3.3. İran - Ermenistan İlişkileri

İran - Ermenistan ilişkilerinin temelinde ortak tarih ve jeopolitik unsurlar önemli yer tutmaktadır. Ne kadar İran bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Ermenistan'ı 1992 yılında tanımış olsa da, iki toplumun ilişkileri yüzyıllar öncesine gitmektedir. Hatta 18.yy'da Kaçkar Hanedanlığı döneminde (İran Kafkas coğrafyasını Rusya'ya bırakmadan önce) birçok Ermeni, Pers imparatorluğu egemenliği altında yaşamıştır. İran, Soğuk Savaş döneminde kuzeyinde SSCB ile komşuyken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte kuzeyinde birden bire üç devletle (Azerbaycan, Türkmenistan, Ermenistan) sınır komşusu olmuştur. Ayrıca Kafkasya'da ortaya çıkan istikrarsız durum, İran'ın tehdit algılamalarını arttırmıştır. Bağımsızlıklarını kazanarak Güney Kafkasya'da İran'la komşu olan bu üç devlet arasında, İran en az güvenlik tehdidini Ermenistan'dan almaktadır.³³¹

Ermenistan ise bağımsızlığını kazandıktan sonra İran hariç diğer komşularıyla (Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan) ciddi sorunlar yaşamıştır. Ermenistan açısından İran güvenilir ve sorunsuz tek komşudur. Ayrıca Ermenistan, İran üzerinden körfeze çıkış bulabilmekte ve Türkiye ile ilişkilerindeki soğukluktan kaynaklanan açığı bu yolla kısmen de olsa kapatmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Ermenistan, İran'ı Orta Asya'ya giden yolda bir köprü olarak görmektedir.³³²

İran'ın Ermenistan'a yönelik politikalarını belirlemede 3 unsur üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, "stratejik" boyuttur. İran, Ermenistan'ı kendisi gibi komşuları tarafından izolasyona tabi tutulmuş olarak algılamaktadır. İkinci olarak "coğrafi" boyuttan bahsedilebilir. İran'a göre Ermenistan mücadeleden çok iş birliğine gidilmesi gereken komşu devlettir. Üçüncü unsur ise "jeopolitik"tir.

³³¹ Kasım, a.g.e., s.45.

³³² Araz Aslanlı, "*İran-Ermenistan İlişkileri ve Doğalgaz Etkeni*", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=106&sayfa=66>, E.T., 20.05.2015.

İran, Ermenistan'la ilişkileri geliştirerek, Batı'nın ve ABD'nin bölgede ki gücünü kırmayı hedeflemektedir. Ermenistan'ın İran'la olan ilişkilerinde; İran'da yaşayan yaklaşık 300.000 civarında Ermeni'nin olması, RF'ye karşı İran'ı alternatif olarak görmesi, İki ülke arasında ticari ilişkiler ve Erivan yönetiminin bundan elde edeceği ekonomik kar belirleyici olmaktadır. Ayrıca Erivan yönetimi, İran'dan Dağlık Karabağ sorununda kendi lehine destek aramaktadır. İki ülke arasında oluşturulan enerji boru hatları, elektrik alışverişi ve Araz Nehri üzerine ortak kurulacak hidroelektrik santral ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemlidir.³³³

İran'ın önemli kaygılarından biri de "Türk tehlikesi"dir. Çok uluslu bir devlet olan İran'da nüfuzun yaklaşık olarak 28 milyonunu Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Ayrıca Türkler geçmişte uzunca bir dönem ülkeyi yöneten grup olmuştur.³³⁴ Soğuk savaş döneminden sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ve Azerbaycan'ın birleşmesi konusu gündeme girince İran, Azerbaycan'ın düşman olan Ermenistan'la yakınlaşma sürecine girmiştir.³³⁵

2000'li yıllardan itibaren iki ülke ilişkilerinde diplomatik temasların yoğunlaştığı görülmektedir. 12 Nisan 2001'de Ermenistan Anayasa Mahkemesi Başkanı Gayik Arutyunyan'ın Tahran ziyaretinde açıklamada bulunan İran Devlet Başkanı Muhammed Hatemi, İran doğalgazının Avrupa'ya ulaşması için en iyi yolun Ermenistan olduğunu belirtmiştir. 2001 yazında Hazar Denizindeki sektörlerin dağılımı yüzünden İran ve Azerbaycan arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştır. ABD ve Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında yer alması İran - Ermenistan ilişkilerinin de yakınlaşmasına sebep olmuştur. 16 Temmuz 2001'deki İran Ulusal Güvenlik Konseyi sekreteri Hasan Ruhani başkanlığındaki heyet Ermenistan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sonrasında Ermenistan Başbakanı Andranik Margaryan İran'ın Karabağ konusundaki tavrını överek, İran'ın bölge barışı için önemini vurgulamıştır. Ayrıca Margaryan, Karabağ sorununun çözümü için oluşturulan AGİK Minsk grubuna İran'ın da girmesi gerektiğini söyledi. 25 - 27 Aralık 2001 yılında gerçekleşen ve Ermenistan - İran ilişkilerinde önemli bir

³³³ Kasım, a.g.e., s.45.

³³⁴ Yaşar Kalafat, "Azerbaycan-İran Bağlamında Güney Kafkasya'da Etno-Sosyal Yapı", Avrasya Dosyası, Vol. 7, No. 1, 2001, ss. 220-232.

³³⁵ Nazmi Gül, Gökçen Ekici, "Ortak Tehdit Algulamaları ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran-Ermenistan İlişkileri", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 22, 2002, s. 40.

kilometre taşı olan gelişme de Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'ın 25 - 27 Aralık tarihleri arasında İran'a yaptığı resmi ziyaretidir. Bu ziyaret iki ülke arasında stratejik ittifak tartışmasını yeniden gündeme taşımıştır.³³⁶

2003 yılı itibariyle Ermenistan - İran ilişkilerinin özellikle iki ayrı alanda geliştiği söylenebilir. Bunlar enerji - ekonomi ve siyasi - askeri alanlardır. Enerji - ekonomi alanında en önemli sorunlar sermaye eksikliği, ölçek ve verimlilik sorunu ve ulaşımdır. Buna rağmen enerji alanında yedi ayrı İran - Ermenistan ortak çalışması bulunmaktadır ve bunlardan en önemlileri Aras nehri üzerinde ortak enerji üretimi için ayrı santralin kurulmasıdır. Siyasi - askeri alanda ise Ermenistan ve İran'ın Azerbaycan'ı ortak tehdit olarak görmesidir. Bölgede Ermenistan - Azerbaycan dengesi konuşulmaktadır.

26 Mayıs 2005 tarihinde Ermenistan Parlamentosu'nda basın mensuplarına açıklamalarda bulunan Başbakan Andranik Markaryan, "Bakü - Tiflis - Ceyhan" Petrol boru hattının bölgenin güç dengelerini bozduğunu ve Ermenistan'ın Güney Kafkasya'da bu gücü dengelemek için alternatif yollar arayışında olduğunu bildirmiş ve bu bağlamda İran - Ermenistan doğalgaz boru hattını alternatif proje olarak değerlendireceklerini ifade etmiştir.³³⁷

Son dönemdeyse, İran nükleer enerji programı ve Ermenistan'ın bu konuya bakışı ilişkilerde yeni bir başlık daha açmıştır. Hatta İran'ın Kitle İmha Silahı (WMD) üretimi için Ermenistan'dan iki şirketin malzeme sağladığının belirlenmesi, ABD'nin Ermenistan'ı uyarmasına ve bu iki şirkete yönelik yaptırım uygulamasına sebep olmuştur.³³⁸

3.2.4. AB - Ermenistan İlişkileri

Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra Avrupa entegrasyonu, en yüksek dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. Ermenistan, AB kuruluşlarıyla diplomatik ilişkileri yürütmek üzere 1994 yılında Avrupa Toplulukları Ermenistan Cumhuriyeti Elçiliği'ni kurmuştur. Ermenistan'la AB arasında 1996'da imzalanıp 1999'da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması, demokratik ilkeler, hukukun

³³⁶ Laçiner, a.g.e., ss. 277-278.

³³⁷ Ergül, a.g.e., s. 169.

³³⁸ Özsoy, a.g.e., s.18.

üstünlüğü ve insan haklarına saygıyla piyasa ekonomisinin sağlanması esas almıştır. Antlaşma, AB ile Ermenistan arasındaki politik ve ticari işbirliği alanlarındaki tüm ilişkileri kapsamakta; yalnızca AB ile Ermenistan arasındaki değil aynı zamanda Ermenistan'la AB üyesi devletlerarasındaki ikili ilişkilerde de zemin oluşturmaktadır. Antlaşmaya göre ikili ilişkileri düzenlemek ve idare etmek için işbirliği kurulları (İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi ve Parlamenter İşbirliği Komitesi) oluşturulmuştur. Antlaşmayla, Ermenistan'la birlikte Güney Kafkasya'ya ticari serbestliğin gelmesi ve AB ile işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. 14 Haziran 2004 tarihli Konsey kararıyla Ermenistan'ın (Azerbaycan ve Gürcistan'la birlikte) Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesine katılmasıyla AB ile Ermenistan arasındaki ilişkileri daha da ileri gitmiş; Eylül 2004'te Ermenistan ile AB Komisyonu, Ermenistan'daki AB Ofisi'ni Delegasyona dönüştüren antlaşmayı imzalamışlardır.³³⁹

Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın yürütülmesini destekleyen finansal ve teknik yardım aracı olarak görülen TACIS, öncelikli olarak görülen alanlardaki projeler için yardım sağlamaktadır. AB ise belirtilen koşulların gerçekleşmesi için bu antlaşmanın yürütülmesini sürdürmeyi; yoksulluğun azaltılmasıyla sürdürülebilir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Dış politikasının ana hedefi olarak AB model ve standartlarıyla bütünleşmeyi sıkça tekrarlayan Ermenistan ile AB arasında, antlaşmanın yürütülmesi amacıyla bakanlıklar arası bir komisyon kurularak toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Komisyonun çalışmalarına teknik destek TACIS tarafından gerçekleştirilmektedir. TACIS desteğiyle kurulan Ermeni - Avrupa Siyasal ve Yasal Danışma Merkezi [The Armenian - European Policy and Legal Advice Centre (AEPLAC)], Ermeni ortaklara, Ermenistan'ın sürdürülebilir ekonomik gelişme ve dünya ekonomisiyle bütünleşme hedefinde Ermeni mevzuatının uyumuna destek sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasal danışma ve yardım rolünü üstlenmiştir.³⁴⁰

Ekonomik gelişmesi dünya ekonomisiyle bütünleşmesine bağlı olan Ermenistan için öncelik Avrupa piyasasına verilmiştir. Ermenistan'daki doğrudan dış

³³⁹ Kasım, a.g.e., s.57.

³⁴⁰ İbrahimli, a.g.e., s. 54.

yatırımların çoğunluğunu, AB'den şirketler ve bireysel girişimciler gerçekleştirmektedir. Zaman içinde Ermeni iş camiasının Avrupa piyasasının farkında olması, AB iş camiasının da Ermenistan'daki yatırım fırsatlarının ve atmosferinin farkında olmasından dolayı 2002 yılında Avrupa Birliği Ermenistan Ticaret Odası (European Union Chamber of Commerce in Armenia (EUCCA)) kurulmuştur. EUCCA'nın amaçlarından bazıları; Ermenistan'da Avrupa ve AB bütünleşmesi bilincinin güçlenmesi ve ilerletilmesi, potansiyel Avrupalı yatırımcılarının gelmesini kolaylaştırmak için Ermeni yetkililerle Ermenistan'da yatırım olanaklarını cazip hale getirmeye çalışmak, Ermenistan'daki AB yatırımlarını ve ticaretini artırmak, Ermenistan'da hala bulunan ve gelecekteki AB yatırımcılarına ve ticaret ortaklarına bilgi, öneri ve destek sağlamaktır. 2005 yılına gelindiğinde AB, 771 milyon Euro'luk (% 34.6) ticaret hacmi ile Ermenistan'ın en büyük ticaret ortağı olmuştur.³⁴¹

Ermenistan ile AB arasında geçmişte olan, halen devam eden ve gelecekte planlanan işbirliği konuları arasında neredeyse bütün ağırlığı yardım konuları oluşturmaktadır. AB, Ermenistan'ın en önemli yardım yapan ve ekonomik ortaklarından birisidir. AB, Ermenistan'a bağımsızlığından sonra yardım amaçlı olarak 386.39 milyon Euro vermiştir.

TACIS programı, AB ile ilişkiye giren ülkelerden Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Moğolistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan ve Ukrayna tarafından 1991'de başlatılmıştır. Bu yeni bağımsız ülkelerin demokratik topluma ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklemek için AB'nin sağladığı mali yardımlarla gerçekleşen TACIS programı, AB ile bu ülkeler arasındaki siyasal işbirliğin anahtar aracı olmuştur. TACIS programı çerçevesinde bu ülkelerin politikacıları ve resmi görevlileri AB ile düzenli olarak bir araya gelmektedirler. TACIS'in, ortaklık ve işbirliği antlaşmalarının yürürlüğe konulmasıyla, AB'nin genişleme sürecinde olduğu gibi bu ülkelerle AB arasında stratejik bir araç olması beklenmektedir. TACIS fonu, ülkesel/ulusal, bölgesel ve küçük projeli programlar için tahsis edilmektedir. Ülkesel/ulusal programlar, belirtici programlar ile eylem programlarından oluşmaktadır. Öncelikleri

³⁴¹ Veyselöglü, a.g.e., s. 55.

ve işbirliğini saptayan belirtici programlar 3 - 4 yıl geçerlidir. Eylem programları ise belirtici programlar tarafından çizilen ana hatlar çerçevesinde desteklenen projeleri yürürlüğe sokmaktadır. Bölgesel programlar; çok ülkeli programlar olup, çevresel koruma ya da ulaşım ağlarının geliştirilmesi gibi alanlar için kullanılmaktadır.³⁴²

Ermenistan, TACIS ülkesel/ulusal ve bölgesel programlarından yararlanmaktadır. 27 Aralık 2001'de AB Komisyonu tarafından kabul edilen Ermenistan Ülke Strateji Belgesi, 2002 - 2006 periyodu için sağlanacak Topluluk yardımının stratejik çerçevesini oluşturmuştur. 2000 - 2006 yıllarını kapsayan yeni düzenlemede TACIS yardım programının yeni öncelikleri arasında; artan ticaret, geniş ulaşım ağları gereksinimi, yeni yatırım olanakları, çevre koruma konusundaki işbirliği talepleri, sınır ötesi işbirliği, adalet ve iç işleri alanında işbirliği gibi konular yer almıştır. Bu yeni öncelikler TACIS programından yararlanan ülkelerin ekonomik ve siyasal çevreleriyle, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren öncelik ve gereksinimler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Ermenistan'ın AB ile gerçekleştirdiği TACIS Ulusal Eylem Programı, önceliği olan üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunlar; kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi; özel sektörün desteklenmesiyle ekonomik gelişmeye yardım edilmesi ve altyapı şebekelerinin gelişmesine yardım edilmesidir. Kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi alanındaki yardımlar; bir yandan karar alma sürecinin desteklenmesiyle iyi yönetime teşvik edilmeye, öte yandan yasal, adli ve idari mekanizmanın anahtar kuruluşlarını desteklemeye odaklanmıştır. Özel sektörün desteklenmesiyle ekonomik gelişmeye yardım edilmesi alanında öncelik, piyasa ekonomisine geçiş olarak kalmıştır. Altyapı şebekelerinin gelişmesi alanında ise enerji, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki gelişmelerin desteklenmesi özellikle yeterli, güvenli ve çeşitlendirilmiş alternatif enerji kaynakları oluşturulması için yardım hedeflenmiştir.³⁴³

Ermenistan enerji darboğazı nedeniyle, 1988 depreminden sonra kapattığı Medzamor Nükleer Enerji Santralinin, iki numaralı ünitesini 27 Haziran 1995'te yeniden açmıştır. AB ise Avrupa'nın en tehlikeli reaktörlerinden birisi olan

³⁴² Kasım, a.g.e., s.57.

³⁴³ İbrahimli, a.g.e., s. 55.

Medzamor Nükleer Enerji Santralının 2004 yılında kapatılması için ülkede lobi faaliyeti yürütmüştü. Ermenistan yetkilileri ise santralin yer değiştirmesi ya da kapanması için finansmana gereksinim olduğunu ve alternatif enerji kaynaklarının yetersiz olduğunu ifade ettiler. AB Dış İlişkiler Direktörü, bu nükleer santralin kapatılması halinde AB'nin 119 milyon ABD Doları ayırmayı planladığını açıklamış; aynı zamanda nükleer enerji santrali yerine kullanılacak alternatif enerji kaynakları araştırıldığını iletilmişti. Ermenistan yetkilileri ise santralin kapatılması için 1 milyar ABD Doları talep etmişler; aynı zamanda ülkenin elektrik enerjisinin % 40'ını sağlayan santralin varlığının 2016 yılına kadar süreceğini ifade etmişlerdir. Öte yandan, Ermenistan ve Rusya'nın ortak girişimi olan nükleer enerji santrali, Mart 2003'ten itibaren Rusya'ya ait bir şirketin kontrolüne geçmiştir. Ermenistan'ın tutumu karşısında AB tarafından ayrılan fon kesin kapatma tarihine kadar askıya alınmıştır.³⁴⁴

Ermenistan, TACIS bölgesel yardım programları çerçevesinde enerji (INOGATE) ve taşımacılık (TRACECA) programlarına katılmasına karşın, Yukarı Karabağ çatışmasındaki tutumundan dolayı kapalı olan sınır kapıları nedeniyle TACIS bölgesel yardım programlarından tam anlamıyla yararlanamamaktadır. INOGATE, AB Komisyonu'nun geliştirdiği ve Kafkasya'daki doğalgaz ve petrolü Batı ülkelerine taşınmasını kolaylaştıracak çok taraflı bir işbirliği programıdır. Başlıca amacı Avrupa'nın enerji gereksiniminin karşılanmasını güvence altına almak olan INOGATE programının ilk üyelerinden birisi olan Ermenistan, Temmuz 1999'da Kiev'de yapılan zirve toplantısında programa resmen katılmış ve Şemsiye Antlaşma'yı imzalamıştır. Avrupa Birliği tarafından BDT ülkelerini Kafkasya ve/veya Karadeniz üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını sağlamak amacıyla oluşturulan TRACECA, Güney Kafkasya ülkeleri için 'İpek Yolu'nun yeniden oluşturulmasında hayati öneme sahip bir program olarak görülmektedir.³⁴⁵

1991 - 2006 yılları arasında AB'den Ermenistan'a Olağanüstü Mali Yardım çerçevesinde toplam 35.70 milyon Euro verilmiştir. AB Gıda Güvenliği Programı (Food Security Programme (FSP)) çerçevesinde 1996 - 2006 yılları arasında toplam

³⁴⁴ Özsoy, a.g.e., s.19.

³⁴⁵ Büyükkakıncı, a.g.e., s. 171.

102.30 Milyon Euro ayrılmıştır Program çerçevesindeki ödemeler Ermenistan hükümetinin gıda güvenliği ve yoksulluğu azaltma, toprak reformu, piyasa reformu ve tarımsal reform, enformasyon sistemleri, sosyal sektör, özelleştirme sonrası ve kamu finansmanı olmak üzere pek çok alanda ilerleme sağlaması koşulluna bağlanmıştır. AB'nin yardım programlarından birisini yürüten ve 1990'ların başından bu yana Güney Kafkasya ülkelerinde bulunan Avrupa Topluluğu İnsani Bürosu [European Community Humanitarian Office (ECHO)], Ermenistan'a 1993-2003 yılları arasında toplam 68.79 milyon Euro insani yardımda bulunmuştur. Ayrıca ECHO tarafından 2000 ve 2001'de Ermenistan'daki kuraklığın sonuçlarını azaltıcı bağış olarak toplam 1.5 milyon Euro sağlanmıştır.³⁴⁶

Ermenistan, Avrupa'yla ilişkiler çerçevesinde Avrupa ülkeleriyle de ikili ilişkiler yürütme çabasındadır. Ermenistan, Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek siyasal bağlantılarının boyutunu genişletmeye çalışmaktadır. Ülkesel düzeydeki işbirlikleri, yatırım ve kalkınma programlarının desteklenmesiyle özellikle kültür, eğitim ve bilim alanında yoğunlaşmaktadır. Ermenistan'a AB ülkelerinden hükümet, parlamento ve yerel yöneticiler düzeyinde pek çok ziyaret gerçekleşmiş; Almanya, İsviçre, İtalya ve Danimarka ile devletlerarası ve hükümetler arası düzeyde çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Ermenistan'ın Fransa ve İtalya ile yerel yönetimler düzeyinde aktif işbirliği vardır. Güney Kafkasya'da söz sahibi olmak için girişimlerini dikkat çekmeden yürütme çabasında olan Almanya, Azerbaycan'la daha yakın ilişkiler kurmakla birlikte Ermenistan'a da mali yardımlarda bulunmaktadır. Ocak 2002'de Ermenistan Cumhurbaşkanı Almanya'yı ziyaret etmiş ve ekonomik işbirliği ve yatırımlar konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ermenistan ile Almanya arasında toplam tutarı 140.69 milyon Euro olan 11 mali ve 18 teknik işbirliği projesi yürütülmektedir. AB üyeliğini Mayıs 2004'te elde eden Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmektedir. Ermeniler bu ülkelerin AB ile bütünleşmede edindikleri deneyimlerden Ermenistan'ın da yararlanabileceğini ummaktadırlar.³⁴⁷

³⁴⁶ Özsoy, a.g.e., s.19.

³⁴⁷ İbrahimli, a.g.e., s. 55.

AB'nin bölgeye yönelik politikalarının yanında bölge ülkeleri ile kurduğu doğrudan ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Ermenistan ile AB ilişkileri, 1996 yılında imzalanan ve 1999'da yürürlüğe giren "AB - Ermenistan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde yürütülmektedir. AB - Ermenistan işbirliğinin 2007 - 2013 stratejik hedefleri ise:³⁴⁸

- Ermenistan'daki reformların karşılıklı yarar sağlayacak biçimde teşvik edilmesi,

- Avrupa Komşuluk politikası ve Eylem Planlarının uygulanması,

- AB güvenlik sorunları bağlamında, Güney Kafkasya'nın istikrarını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümüne büyük önem vermektedir. Bu amaçla Güney Kafkasya AB özel temsilcisi çeşitli ofisler aracılığı ile sorunun çözümü için çabaların devam ettirilmesi amaçlanmaktadır.

- Kalkınma hedefleri ile Ermenistan'ın gelişimine katkıda bulunmak.

3.4. Güney Kafkasya Güvenlik Sorunlarına Çözüm Önerileri

Güney Kafkasya'nın kısa tarihçesinde de görüldüğü gibi, Güney Kafkas ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin çöküşü neticesinde bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerdir. Bağımsızlıktan bu yana geçen ve 15 yılı aşan zaman diliminde ise, bu toplumlar pek çok alanda bir "geçiş süreci" yaşamış bulunmaktadırlar. Hala birçok alanda bu geçiş sürecinin tamamlandığını söylemek de mümkün değildir. Bünyesinde buldukları Sovyetler Birliği'nin ani çöküşü, bu toplumları siyasal, sosyal, ekonomik ve güvenlikle ilgili pek çok konuda pek çok sorunla aynı anda yüz yüze bırakmıştır. Kısacası, bağımsızlığa hazırlıksız yakalanmışlardır. Neticede; iç ve dış siyasetin, idari yapının, ekonominin, kısaca; bütün toplumsal alanların yeniden inşası gerekmiştir.³⁴⁹

Bu nedenle, bu ülkeler bağımsızlıklarını elde ettikleri 1991 yılından bu yana, özellikle Sovyetler Birliği'nden miras kalan siyasal, idari ve iktisadi yapının yeniden inşası ile meşgul olmaktadırlar. Elbette, ilgili ülkeler ve toplumlar için bu

³⁴⁸ Kasım, a.g.e., s.62.

³⁴⁹ Elma, a.g.e. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/elma_fikret.pdf, E.T., 15.06.2015, s. 205.

süreç oldukça sancılı bir süreçtir ve bu süreçte doğal olarak pek çok sorunla karşılaşmıştır. Üstelik yaşanan bu sorunların bir kısmı ilgili ülkelerin sadece kendi içlerinde çözebilecekleri mahiyette de değildir. Çünkü Güney Kafkasya, genel olarak Kafkasya ve Orta Asya'nın yeniden yapılanması sürecinde bölgesel ve küresel bir rekabete de sahne olmaktadır. Bu da sorunları daha da karmaşık ve ağır bir hale getirmektedir.³⁵⁰

Öte yandan, bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan ve Gürcistan, siyasi ve ekonomik anlamda Batı yanlısı bir dış politika izlemekte ve Batı sistemi ile entegre olmayı temel bir politika olarak tercih etmiş bulunmaktadır. Buna karşın Ermenistan ise, Güney Kafkasya'da ve hatta bütün bölgede Rusya Federasyonu'nun en sadık müttefiki olma konumunu hala sürdürmektedir. Tabii, bir taraftan da Batılı ülkelerle özellikle de önemli bir lobi gücüne sahip olduğu ABD ve Fransa ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Elbette, bu durum, Güney Kafkasya'nın üç ülkesi için de farklı zorlukları, siyasi ve ekonomik tercihleri gündeme getirmekte, bölgedeki entegrasyonu zorlaştırmakta ya da eksik bırakmaktadır. Etnik sorunların ve genel olarak bölgedeki güvenlik sorunlarının tam olarak çözümünü de engellemektedir.³⁵¹

Fakat, bütün bu yaşananlar ve sorunlarla birlikte, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın aslında bir araya gelmesini, bir masa etrafında toplanmasını, sorunlarını, çözüm yollarını ve işbirliği imkanlarını karşılıklı olarak dile getirmelerini sağlayacak mekanizmalar olarak BDT, KEİ ve GUAM gibi bölgesel örgütler de mevcut bulunmaktadır. Bu örgütlere diğer çevre ve komşu ülkelerle birlikte, çoğunlukla bütün Güney Kafkas ülkeleri de üye olmuşlardır. Fakat, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan ve pek çok örgütten sadece bir kaçını teşkil eden bu örgütler nisbi bazı faydaları yanında henüz Güney Kafkasya'nın güvenlik ve iş birliği sorunlarını çözecek bir güce ulaşmamışlardır.³⁵²

Bu geçiş sürecinin getirdiği yapısal sorunlara bir de etnik çatışmalarla, bunların doğurduğu istikrarsızlık ve savaş eklenmiştir. Savaşlar sonucunda bölgede ekonomik alt yapı iyice tahrip olmuş, Azerbaycan'da bir milyon, Gürcistan'da 270

³⁵⁰ Kasım, a.g.e., s.63.

³⁵¹ Pamuk, a.g.e., s. 141.

³⁵² Elma, a.g.e., s. 206.

bin, Ermenistan'da ise 300 bin kişi mülteci konumuna düşmüştür. Özetle; bağımsızlığı takiben bölge ülkelerinde üretim adeta durmuş ve ülkeler temel gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmişlerdir. Fakat, özellikle 1994 yılı sonrasında etnik çatışmaların dondurulması ve Dağlık Karabağ konusundaki ateşkes, bölge ülkelerini ekonomide yapısal reformlara ve yeniden inşaya yöneltmiş, nihayetinde de ekonomideki küçülme sona ermiş ve büyüme başlamıştır. Fakat, bölgede hala nüfusun çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.³⁵³

Öte yandan, bağımsızlık döneminde bölge ülkelerinin bir diğer şanssızlığı da Sovyetler Birliği döneminde bu ülkelerde, Azerbaycan'daki eskimiş petrol sanayi dışında, kayda değer derecede değer üreten ve işleyen sanayi tesislerinin kurulmamasıdır. Kısaca, bağımsızlık arifesinde bu ülkeler ekonomik anlamda az gelişmiş durumdadırlar. Elbette, bu yapının dönüşümü kolay olmamıştır. Zaten tamamen dönüştüğünü söylemek de hala zordur. Fakat 1995 yılından itibaren uygulanan bazı ekonomi programları ve dış desteklerle üç ülkenin de ekonomisi büyümeye başlamış ve enflasyon kontrol altına alınmıştır. Bu süreçte, özellikle "Bakü - Ceyhan Petrol Boru Hattı"nın hayata geçmesi, Azerbaycan ve Gürcistan ekonomilerinin büyümesine önemli bir ivme kazandırmıştır.

Sonuçta, Azerbaycan kadar olmasa da Gürcistan ve Ermenistan ekonomileri de 1995 yılından itibaren göreceli bir genel toparlanma süreci yaşamaktadır. Fakat, aynı zamanda, bölgede iletişim, ulaşım, yolsuzluk, rüşvet, vergi usulsüzlükleri, tekelleşme gibi yapısal sorunlar da devam etmektedir. Bu alt yapı sorunları, bölgede yabancı sermaye ve yerel yatırımlar yanında bölgesel entegrasyonu da olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat, bütün bu olumsuzluklara rağmen Güney Kafkasya'da ekonomik entegrasyonu derinleştirecek olan üç büyük proje hayata geçmiş bulunmaktadır. Bu projeler, "Bakü - Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı", "Bakü - Tiflis - Erzurum Doğal Gaz Hattı" ve "Kars - Tiflis - Bakü Demiryolu Projesi"dir. Bu projeler modern "İpek Yolu"nun yeniden inşası anlamına gelmekte ve bir anlamda Güney Kafkasya'yı da aşarak Asya ile Avrupa'yı enerji, ticaret ve ulaşımında birbirine bağlamaktadır.³⁵⁴

³⁵³ Ağacan, 2004b, s. 7-8.

³⁵⁴ Elma, a.g.e., s. 208.

Bu çerçevede, Amerika'nın ve Türkiye'nin bölge ülkelerine sağladığı yardımlar yanında AB'nin bölgeye yönelik olarak 1993 yılında başlatmış olduğu TACİS (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States) Programı da bölgedeki entegrasyon açısından büyük önem taşımaktadır. Bu program çerçevesinde AB, 2000'li yıllara kadar bölge ülkelerine 1 milyar Euro tutarında yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar çeşitli alt yapı projeleri ve yönetim reformları alanında sürdürülmektedir. Bölgeye yönelik TACİS Programı çerçevesinde finanse edilen önemli bir proje de TRACECA projesidir. Avrupa - Kafkasya - Asya Ulaşım Koridoru olarak da bilinen proje, tarihi İpek Yolunu canlandırma amacını gütmektedir. Bu projeye ilgili bazı alt yapı çalışmaları ve karayolu yapımları halen sürdürülmektedir.³⁵⁵

Güney Kafkasya'da TACIS programı çerçevesinde finanse edilen önemli projelerden bir diğeri ise INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) projesidir. Enerjide Ortadoğu ve Rusya'ya bağımlı bulunan AB, gelecekte meydana gelebilecek istikrarsızlıkların önlenmesi için enerji arzının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla INOGATE projesini hayata geçirmiştir. Proje, Hazar havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınması amacıyla yeni stratejik güzergahların oluşturulması, mevcut boru hattı ağlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu projenin öncelikli hedefleri arasındadır. Böylece, INOGATE projesi genel olarak AB - Güney Kafkasya ülkeleri ilişkilerinin önemli yapıtaşlarından. Proje, Güney Kafkas ülkelerine sağlayacağı ekonomik ve siyasi avantajlar ve bölgesel entegrasyon bakımından büyük önem taşımaktadır.³⁵⁶

³⁵⁵ Fuad Hüseyinov, "Avrupa Birliği- BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi", Journal of Ankara University Faculty of Law, Vol.50, p.2., 2001, s. 154, 251.

³⁵⁶ YILDIZ, Muharrem. "Dünden Bugüne Kafkasya", Işık Yayıncılık Ticaret, 2014.

SONUÇ

1940'larda iki kutuplu sistemin kurulması ile başlayan Güvenlik Çalışmaları,40 yıl boyunca realist akımın etkisinde kalmıştır. 1980'lerde ise Realist Güvenlik Çalışmalarının eleştirisi olarak doğan diğer akımlar boy göstermeye başlamış, çeşitli güvenlik yaklaşımları öne sürmüşlerdir. Bu akımlardan bir tanesi ve belki de bugün diğer güvenlik çalışmalarının üzerinde en çok yoğunlaştığı akım ise Kopenhag Okulu ve güvenikleştirme yaklaşımıdır. Kopenhag Okulu'nun meta-teoriğini oluşturan güvenikleştirme yaklaşımı, güvenlik kavramının entelektüel bütünlüğünün korunmasını sağlamıştır. Her şeyin tehdit olarak tanımlanabileceğini yani güvenlik gündemine taşınabileceğini belirten yaklaşım, kavramın kapsamını söylem dâhilinde inşa edilen unsurlarla sınırlamıştır.

Değişen dünya düzeninde yeni tehditlerin oluşmasının yanında yeni fırsatların da ortaya çıktığı görülmektedir. AB de bu noktada kendini bu tehditlerle mücadele edebilecek ve fırsatlardan yararlanabilecek bir aktör olarak görmektedir. Günümüzde çoğu sorunun ülkelerin tek başlarına çözebilecekleri konulardan oluşmadığı ve ortak tutumun artık zorunlu bir koşul olduğu ifadelerde yer almakta, küresel düzeyde Birliğin aktif olabileceği ve etki yaratabileceği AGS'de belirtilmektedir. Aynı belgede Avrupa'nın daha iyi bir dünyanın oluşturulmasında ve küresel güvenliğin sağlanmasında sorumluluk almaya hazır olduğu iletilmekte, güvenlik durumu, gelişmenin bir önkoşulu olarak sunulmaktadır.

Bu bağlamda güvenlik durumu AB için, gerek içerde gerekse komşu ülkelerinde sağlanması gereken bir koşuldur. Ayrıca refah ve ilerlemenin sağlanması için güvenlik ortamını tehdit eden her gelişme ortadan kaldırılmalıdır. Gelişimin sağlanmasına etkisi olan her unsurun güvenliğinin de bu doğrultuda garanti altına alınması gerekmektedir. Yani enerji kaynaklarına ulaşım, demokratik yönetimlerin sağlanması, bölgesel anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ve göçün kontrol altına alınması olmazsa olmazlar arasındadır. Söz konusu durumun sağlanması için Birliğin komşu bölgelerde aktif rol alması ve işbirliği içinde olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKTÜKÜN, İlker., “*SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar.*” Sorun Yayınları 1995.

ACAR, Demet Şefika, “*Soğuk Savaş Sonrası Kafkaslarda Güvenlik Sorunları*”, Kafkasya Araştırma & Analiz, Ekim 2005 - Mart 2006, Sayı 1.

ASLANLI, Araz, “*Azerbaycan’da Devlet Başkanlığı Seçimi*”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 44, Aralık 2003.

ASLANLI, Araz, “*Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu*”, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001.

ASLANLI, Araz, “*İran - Ermenistan İlişkileri ve Doğalgaz Etkeni*”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=106&sayfa=66>, E.T., 20.05.2015.

AĞACAN, Kamil, “*Acaristan Sorunu ve Saakaşvili’nin Mevzi Kazanımı*”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004.

ANDERSON C. W., “*Issues of Political Development*” New Jersey: 1967

ARDZINBA, Vladislav, “*Abhazya ve Gürcistan’ın Hukuksal İlişkileri*”, <http://abhazya.org/komite/makaleler/arzinba.html>, E.T., 18.05.2015.

AĞACAN, Kamil, “*Rusya’nın Gürcistan’a vize Uygulaması Silahsız Savaş mı?*”, Stratejik Analiz, sayı: 1, Kasım 1999.

AĞACAN, Kamil, “*Acaristan Sorunu ve Saakaşvili’nin Mevzi Kazanımı*”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004.

AĞACAN, Kamil, “*Gürcistan’da Örtülü Devrim*”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 45, Ocak 2004.

AGARA, İbrahim, “*Ahıska Türkleri Sürgününün 60. Yılı Anısına*”, İzmir Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İzmir, 2004.

AYDIN, Mustafa, Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar, Gökkuşbe Yayıncılık, İstanbul, 2005.

AVŞAR, B.Zakir. “*Kafkasya - Rusya Federasyonu ve Türkiye*”, Yeni Türkiye, Yıl:3, Sayı: 16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Ankara, Temmuz - Ağustos 1997.

BEDİRHAN, Yaşar., “*Selçuklular ve Kafkasya*”, Birinci Basım, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2000.

BAL, İdris, “*Orta Asya’da Sovyet Kontrol Yöntemleri*”, Avrasya Etütleri, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996.

BÜYÜKAKINCI, Erhan, “*Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış*”, Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, Ed. Okan Yeşilot, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2005.

BOCIURKIŪ, Bohdan R., “*Sovyetler Birlięi’nde Kurumsallaştırılmış Din ve Milliyet İlişkileri*”, Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Dięer Azınlıklar, Yeni Forum Yayınları, Ankara, 1999.

BUZAN, Barry, People, “*States and Fear: The National Security Problem in International Relations*”, Brighton, Harvester Books, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1983.

BAYLIS, John. “*Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*”, Uluslararası İlişkiler, 2008.

BAKIŞ, Cengiz, “*Dağistan Özerk Cumhuriyetinde Etnopolitik Durum*”, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, I, (1), Ankara, 1999.

BAL, İdris (Der.) “*21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*”, 3. Baskı, Ankara 2006.

BAL, İdris, “*Orta Asya’da Sovyet Kontrol Yöntemleri*”, Avrasya Etütleri, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996.

BAYIR, Emre, ARSLANLI, Araz, “*Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran’ın Azerbaycan Politikası*”, Stratejik Analiz, Cilt: 2, Sayı: 18, Ekim 2001.

BERKÖK, İsmail, “*Tarihte Kafkasya*”, İstanbul 1988.

COHEN, Ariel, “*Rusya’nın Yeni Kafkasya Politikası Türk Çıkarlarını Tehdit Ediyor Mu?*”, Avrasya Etütleri 20, Özel Sayı, Yaz 2001.

CAFERSOY, Nazım, “*Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan - Rusya İlişkileri (1991 - 2001)*”, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı:1, İlkbahar 2001.

CAUCASIA, Globalisation Process In South. “*Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrası*”, Güvenlik Ve İşbirliği Sorunu., 2009.

CEMİLLİ, Elnur, “*ABD’nin Güney Kafkasya Politikası*”, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2007.

CABBARLI, Hatem, “*Bağımsızlık Sonrası Ermenistan - Rusya İlişkileri*”, Ankara Çalışmaları, Asam Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.

CABBARLI, Hatem, “*Ermenistan’da 19 Şubat 2003 Tarihli Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Koçaryan’ın İkinci Şansı Var mı?*” <http://hatem-cabbarli.blogspot.com.tr/2012/01/ermenistanda-19-subat-2003-tarihli.html>, E.T., 15.05.2015.

CABBARLI, Hatem, “*Bağımsızlık Sonrası Ermenistan - Rusya İlişkileri*”, Ankara Çalışmaları, Asam Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.

CAN, S., “*Jeopolitik Açından Kafkasya*”, Avrasya Dosyası, Rusya - Kafkasya Özel, Cilt:3, Sayı:4, Kış 1996.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, “*RF’nda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar*”, SinatleYayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1998.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, “*Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*”, Ant Yayınları, İstanbul, 1993.

ÇETİNKAYA, Şeref, “Güvenlik Algılanması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açılıarı”, 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı: 2, Aralık, Ocak, Şubat 2013.

ÇELİKPALA, Mitat, “*Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya: Sosyal, Siyasal Yapı ve Etnik Çatışmalar*”, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

DEVLET, Nadir, “*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*”, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.

DEMİR, Ali, “*Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*”, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DITRYCH, Ondrej. Identities, Interests and the Resolution of the Abkhaz Conflict. *Caucasian Review Of International Affairs*, 2008.

DİKKAYA, Mehmet, BAKIR, Murat, “*Türkiye - Ermenistan Sınır Kapularının Açılmasının Olası Etkileri*”, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Birinci Baskı, USAK Yayını, Ankara, 2010.

ELMA, Fikret,. II. Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi, “*Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu*” 2009.

ERIKSEN T.Hylland., “*Ethnicity and Nationalizm*”, London, Pluto Pres, 1993

ETİNSAYA, Gökhan, “*Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikasına Bakışlar*”, Derleyenler: Mustafa TÜRKES İlhan UZGEL, Türkiye’nin Komşuları, 1. Baskı, İMGE Kitabevi, Ankara.

ERGÜL, Nihal, “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletlerin Rolü ve Uygulamaları”, *Teori Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012.

FOUSKAS, Vassilis K., “*Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*”, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.

FOGGO YILDIRIM Hacer., “*Kırmızı Püskül*”, 1843-1846 “*Nesturi Katliamı*” (İstanbul: Çiviyazıları Yay., 2002)

GÜRSES, Emin, “*Kafkaslarda Neler Oluyor, Büyük Ortadoğu Projesi*”, Haz. Faruk Bilgin, İlk Yayınları, İstanbul, 2004.

GÜRBÜZ, Mehmet V. “*Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*”, (Ed.) Ahmet Hamdi AYDIN, Seyhan TAŞ ve Saniye ADIGÜZEL, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, 2008, 131: 117.

GÜL, Nazmi, EKİCİ, Gökçen, “*Ortak Tehdit Algulamaları ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran - Ermenistan İlişkileri*”, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 22, 2002.

HENZE, Paul B., “*Kafkasya’da Çatışma Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler*”, Avrasya Etütleri 1, İlkbahar 1994.

HÜSEYNOV, Fuad, “*Avrupa Birliği - BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi*”, Journal of Ankara University Faculty of Law, Vol.50, p.2., 2001.

HELİLOV H.A., “*Dünya Halklarının Etnografyası*”, Bakü 2011.

HELİLOV H.A., “*Azerbaycan Etnografyası*”, Bakü 2011.

İLTER, Erdal, “*Ermeni Kilisesi ve Terör*”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 38, Ankara, Nisan 2003.

İBRAHİMLİ, Haleddin, “*Değişen Avrasya’da Kafkasya*”, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

İLHAN, Suat., “*Kafkasya’nın Gelişen Jeopolitiği*”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1999.

İLHAN, Suat, “*Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği, Kafkaslar*”, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 28 - 29 Nisan 1998.

KASIM, Kamer, “*Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, Birinci Baskı*”, Usak Yayınları, Ankara, 2009.

KANTARCI, Hakan. “*Soğuk savaş sonrasında Kafkasya’da ABD ve Rusya Federasyonu (RF)’un güç mücadeleleri ve bu mücadelelerin Türkiye’ye etkileri*”. Diss. Sosyal Bilimler, 2006.

KRIKORIAN Onnik: “*The Yezidi/Kurds in Armenia*”, Radio Free Europe/Radio Liberty Newslines 6 January 1999.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “*Osmanlıların Kafkas - Elleri’ni Fethi (1451 - 1590)*”, İkinci Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. XV.

KALDOR, Marry, “*New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, Cambridge, Polity*”, Stanford CA, Stanford University Press, 1999.

KALAFAT, Yaşar, ASLANLI, Azar., “*Türkiye – Azerbaycan İlişkileri*”,

KARABAYRAM, Fırat, “*Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası*”, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2007.

KALAFAT, Yaşar, “*Azerbaycan - İran Bağlamında Güney Kafkasya’da Etno - Sosyal Yapı*”, Avrasya Dosyası, Vol. 7, No. 1, 2001.

LAÇİNER, Sedat, “*Ermenistan Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler 1991 - 2002*”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, No. 5, 2002.

LANGE, Nicholas De, “*Yahudi Dünyası*”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.

MERT, Okan, Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, IQ Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

MÜTERCİMLER, Erol, “*Türkiye - Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*”, İstanbul 1993.

MİMİNOŞWİLİ Otar., “*Gürcistan’da Etnografik Yolculuk*”, Çev: Hacer ÖZCAN., İstanbul, Çiviyazıları Yay. 1999.

MEMMEDOV, Asım, “*Güney Kafkasya’da Etnik Çeşitlilik ve Çatışma: Abhazya ve Dağlık Karabağ Sorunları*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

MUSABEYOV, Rasim, “*Azerbaycan’daki Etnik Azınlıklar*”, Avrupa Dosyası, C. VII, 2001.

MATVEEVA Anna., “*Minorities in the South Caucasus*”, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Promotion and Protection of Human Rights Working Group on Minorities Ninth session 12-16 May 2003.

ÖZGÜN Recai., “*Lazlar*” İstanbul: Çivi Yazıları Yay., 2000.

ÖZTÜRK, Osman Metin, “*Karadeniz’in Güncel Jeopolitiği: Bölgesel Dengeler, Terörizm ve Türkiye*”, Der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı, Karadeniz, Ankara: Barış Kitap, 2005b.

ÖZSOY, Cengiz, “*Bağımsızlığını Kazandıktan Sonra Gürcistan’daki Gelişmeler ve Türkiye’ye Olan Yansımaları*”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

ÖZKAN, Güner, Kafkaslar İle İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919 - 2008, Barış Platin Yayınları, 2008 Ankara.

ÖZTÜRK, Osman Metin, “*Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası, Ahıska Türkleri ve ABD*”, Bizim Ahıska, Sayı 2, Ocak - Mart 2005a.

ÖZDAĞ, Ümit, “*Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri (Jeopolitik İnceleme)*”, ASAM yayınları, Ankara, 2002.

PAMUK, Mustafa, “*Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dünü - Bugünü - Yarını*”, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul, 1995.

PARSONS Talcott., “*The Social System*” 1959.

PAPŞU, Murat, “*Abhazya Canlar Ülkesi*”, Atlas, Sayı 132, 2004.

SAYDAM, Abdullah, “*Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876)*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

SHAW, Martin, “*Global Society and International Relations*”, Cambridge, Polity Press, 1994.

SMITH Anthony D., “*Ulusların Etnik Kökeni*” İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

SEKİN, Sefa, Raşan Tekin, “*Güney Kafkasya ve Gürcistan*”, Kafkasya Araştırma & Analiz, Nisan 2006 - Eylül 2006, Sayı: 2.

SAPMAZ, Ahmet, “*Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri*”, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2008.

SAYDAM, Abdullah, “*Kuzey Kafkasya’daki Bağımsızlık Hareketleri*”, Avrasya Etütleri, Cilt 2, Sayı 1, İlkbahar 1995.

SANDIKLI, Atilla, İSMAYİLOV, Elnur., “*Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya*”, Karadeniz ve Kafkasya’da Güvenlik ve İş Birliği Paneli, 2014.

ŞAHİN, Mustafa, “*Gürcistan Ziyareti ve Mikhail Saakaşvili’nin Göreve Gelişi*”, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 47, Mart 2004.

TANRISEVER, Oktay F., “*Gürcistan’daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan’ın İstikrarı Açısından Önemi*” 2023, Sayı 31, Kasım 2003.

TAPPER Richard., “*İran’ın Sınır Boylarına Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*”, Çev. F.Dilek Özdemir (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004).

TÜRKSAVAŞ, Günnur Tuba, “*AB’nin Güney Kafkasya Politikası ve Türkiye*”, Ankara Gazi Üniversitesi, 2007, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

TANRISEVER, Oktay F., “*Rusya - Ermenistan İlişkilerinin Stratejik Boyutu*” Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı:13, Mayıs 2009.

TÜRKDOĞAN Orhan., “*Etnik Sosyoloj:Türk Etnik Sosyolojisi*” İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.

TAVKUL, Ufuk, “*Tarihi ve Etnik Yapısıyla Kafkasya*”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:16, Temmuz - Ağustos 1997, s.69, 1898.

USLUBAŞ, Fevzi, “*Putin’li Rusya*”, Jeopolitik, Yıl 4, Sayı 13, Şubat 2005.

YANAR, Savaş, “*Türk - Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

YERASİMOS Stefan., “*Milliyetler ce sınırlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*”, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

YILDIZ, Muharrem. “*Dünden Bugüne Kafkasya*”, Işık Yayıncılık Ticaret, 2014.

YUNUSOV Arif., Meskhetinskie Turki: Dvazhdy Deportirovannyi Narod Meskhetian Turks: People Deported Twice, Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000.

VEYSELOĞLU, Ali Paşa, “*Ahıska Türkleri’nin Dramı*”, Ankara, 1999.

ZEYREK ,Yunus, "*Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*", Ankara, 2001.

İnternet Kaynakları

ASLANLI, Araz, “*İran - Ermenistan İlişkileri ve Doğalgaz Etkeni*”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=106&sayfa=66>, E.T., 20.05.2015.

Avrupa Birliği Azerbaycan Eylem Planı http://ec.europa.eu/environment/enlarg/pdf/enp_action_plan_azerbaijan.pdf

AKDEVELİOĞLU, Atay, “*İran’ın Orta Asya, Afganistan Ve Azerbaycan Politikası*”, http://www.stradigma.com/turkce/kasxm2003/makale_04.html, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.2, erişim tarihi: 22.10.2008

AHISKA Türkleri, http://www.ozturkler.com/data/0008/0008_02.htm, E.T., 18.05.2015.

ESLEN Nejat, “*Türkiye Hazırlıksız Yakalandı*”, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1599, 25 Ağustos 2008, Cumhuriyet Strateji s. 2, erişim tarihi: 26.10.2008

KAMALOV, İlyas, “*Rusya - Gürcistan İlişkileri Gerginleşiyor*”, 29 Eylül 2006, <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=1161&kat1=60&kat2>, erişim tarihi: 26.10.2008.

KANBOLAT, Hasan, “*Azerbaycan’da Muhalefet 9 Kasım’da Miting Alanına Çıkıyor*”, GünlükKüresel Değerlendirme Bülteni, Kafkasya, <http://www.avsam.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=737>, E.T., 14.05.2015.

KANBOLAT Hasan., “*Gürcistan’da Saakaşvili’nin Zaferi Sonrası*”, 12 Ocak 2004, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=819>, E.T., 18.05.2015.

KOCAMAN, Ömer, “*Rusya’nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru*”, <http://www.turksam.org/tr/a797.html>, E.T., 11.06.2015.

KINIKLIOĞLU, Suat, “*Kadife Devrim Işığında Türkiye - Gürcistan İlişkileri*”, 25.11.2003 <http://www.zaman.com.tr/2003/11/25/vorumlar/default.htm>, E.T., 18.05.2015.

LÜTEM, Ömer E., “*Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları*”, Cilt 2, Sayı 8, Kış 2003, <http://www.eraren.org/tur/makale/08Omelutem.pdf>, E.T., 18.05.2015.

OĞAN, Sinan, “*Gürcü - Oset Savaşı Rusya - Gürcistan (Batı) Savaşına Dönüşürken, Bölgede Saflar da Belirleniyor*”, 09 Ağustos 2008, <http://www.turksam.org/tr/a1451.html>, E.T., 14.05.2015.

OĞAN, Sinan, “*Petrol, İstikrar ve Demokrasi Arasında Azerbaycan Seçimleri*”, Kasım 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=5&yazi=606>, E.T., 14.05.2015.

TANRISEVER, Oktay F., “*Gürcistan’ın Güney Osetya’daki Askerî Operasyonu ve Rusya’nın Tepkisi*”, 12 Ağustos 2008, <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2457&kat1=60&kat2=>, s.3, E.T., 26.05.2015.

SEZGİN, Mahmut Niyazi: “*Ermenistan’da Dini Yapı - Dini Hayat*”, ASAM, Ermeni Araştırmaları 8, 2003, <http://www.eraren.org/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=143>, E.T., 21.05.2015.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : VELİ MİRZAYEV

Doğum Yeri : AZERBAYCAN

Doğum Yılı : 1990

Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 19....-19.... : _____

Lisans 2008-2013 : SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Yabancı Dil : _____

MESLEKİ BİLGİLER

19...-19.... : _____

19...-19... : _____